

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

OBRAZ DĚTSTVÍ A MLÁDÍ SVATÉHO VÁCLAVA A SVA-
TÉHO VOJTĚCHA V ČESKÝCH LEGENDÁCH

Vedoucí práce: PhDr. Věra Pospíšilová

Autorka práce: Dana Závodská

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 3

2009

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 27. července 2009

.....
Dana Závodská

Děkuji vedoucí bakalářské práce paní PhDr. Věře Pospíšilové za pomoc, laskavý přístup a čas, který mi při psaní mé bakalářské práce věnovala.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o obrazu dětství a mládí svatého Václava a svatého Vojtěcha v českých legendách. O tom, jak jsou vnímány v staroslověnské a latinské hagiografii. Práce si všímá kontinuity, ale také odlišností motivů v jednotlivých dílech. Součástí práce je seznámení se s historickou dobou, ve které oba světci žili, s jejich činy a osudy. Důraz je kladen na přelomová období během jejich dospívání a s ním spojenou datací. V průběhu celé práce jsou legendy konfrontovány s poznatky literárních historiků a antropologů, které se snaží potvrdit či vyvrátit pravdivost václavské a vojtěšské hagiografie.

Annotation

This bachelor thesis deals with the childhood and youth of Saint Wenceslaus and Saint Adalbert (Vojtech) in Czech legends. It also describes their perception in Old Church Slavonic and Latin hagiography. The thesis observes the continuity as well as diversity of motives in the individual works. It also shows historic times in which the two saints lived, their destiny and deeds and focuses on their adolescence and relevant dating. The whole thesis continuously confronts the legends with the pieces of knowledge of literary historians and anthropologists with the aim to confirm or disprove the truth of Saint Wenceslaus and Saint Vojtech hagiography.

OBSAH

1. ÚVOD	7
2. LEGENDY V PROMĚNÁCH DOBY	8
3. SVATOVÁCLAVSKÁ HAGIOGRAFIE	10
3.1. Staroslověnské legendy	12
3.1.1. Sě nyní	12
3.1.2. Kniha o rodu a utrpení knížete Václava	21
3.1.3. Proložní legenda o sv. Václavu	31
3.1.4. Rekonstrukce staroslověnských legend	32
3.2. Latinské legendy	36
3.2.1. Crescence fide christiana	36
3.2.2. Legenda Gumpoldovu	41
3.2.3. Kristiánova legenda	51
3.2.4. Vavřínova legenda	72
3.2.5. Oriente iam sole	75
4. VÁCLAVOVO DĚTSTVÍ A MLÁDÍ	78
5. VOJTĚŠSKÁ HAGIOGRAFIE	79
5.1. Est locus	82
5.2. Nascitur purpurem flos	88
5.3. Versus de passione sancti Adalberti	94
5.4. Tempore illo	100
6. VOJTĚCHOVO DĚTSTVÍ A MLÁDÍ	102
7. DĚTSTVÍ A MLÁDÍ VE STŘEDOVĚKU	103
8. ZÁVĚR	105
9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	107
10. PŘÍLOHY	109

1. ÚVOD

Poznávání dějin vzniku a rozvoje vlastního národa lákalo a láká každého. Toto poznání zprostředkovává především historie, opírající se o svědectví písemných pramenů. Naše národní dějiny byly nejprve tradovány ústně, později byly zaznamenány písemně a konečně vědecky studovány. Mnohé bylo tímto studiem zjištěno, vysvětleno, ale mnoho otázek zůstává nezodpovězeno pro nedostatek dalších pramenů.

Musíme si ale uvědomit, že i přes svou uspěchanou dobu, v níž žijeme, se nám nevědomky prameny poznání historie představují na každém kroku. To vše, co je kolem nás, vytvořili či začali vytvářet již naši předkové. Byly to jejich činy, filozofické úvahy, hrdinství, ale někdy i sobectví, nedostatek nadhledu či odvahy, jež formovaly české dějiny, které svými důsledky nás více či méně ovlivňují dodnes.

Historie, která nám předkládá dějiny národa, se s vyprávěním příběhů, jímž je literatura, shoduje v tom, že čerpá ze života, je vždy historií pro někoho, pro svou dobu a své čtenáře, pouze se liší prameny a stupeň poznání. Dějiny vznikajícího českého státu jsou rodinnou historií především Václava a Vojtěcha. Nevěděli bychom o nich nic, kdyby Boleslav nebyl dal zabít Václava a Vojtěch se nestal prvním Evropanem a druhým biskupem a kdyby se obě tyto osobnosti nezařadily do zástupu svatých, tzn. nestaly se mučedníky pro budoucí pokolení. O světcích musely být psány legendy a právě tyto spisy jsou hlavním pramenem mého poznání.

Legendy jsou životopisy svatých, avšak životopisy velice zvláštní. Jejich hrdina se rodí až v okamžiku své smrti, kdy položil jako mučedník život za víru, nebo alespoň smrtí naplnil život, jímž vydal svědectví svatosti. To, co bude nyní následovat, není boření kultu mučedníka, ale snaha najít alespoň část pravdy o jeho skutečném životě, respektive počátku jeho života – dětství a mládí, pomocí legend, nových pramenů sestavených literárními historiky, poznatků antropologů, či vlastních poznatků.

2. LEGENDY¹ V PROMĚNÁCH DOBY

Prózou psaná a později veršovaná legenda je jedním z prvních literárních projevů, jenž uspokojuje literární nároky tehdejší společnosti. Zprvu byla legenda psána staroslověnským a latinským jazykem. Po pádu Velkomoravské říše přicházejí do Čech Metodějovi žáci a přinášejí sebou liturgické texty ve staroslověněštině.² Latina se k nám dostává politickým vlivem ze západu. Můžeme toto období nazvat počátečním, protože vývoj byl velmi složitý a zabíral dlouhé období. 14. století si v souvislosti se změnou společenské situace vynutilo rozvoj literatury v národním jazyce. Nastává prudký rozvoj žánru legendy, který v době Karlově vrcholí a posléze stojí na okraji zájmu. Na přelomu 16. a 17. století, v době humanismu, nastává nový rozkvět legendy, který přetrvává i v století devatenáctém. Vývoj hagiografie není tedy přímočarý, do proměn legendy zasahuje dobový vkus.

Termín legenda se ustaluje až v 19. století. Děje se tak vlivem učebnic literární teorie. V latinských textech označuje zprávy o životě a smrti mučedníků, které se čtou při bohoslužbě – pozdější tzv. breviáře. Náš starší jazyk tento termín překládá jako liturgické čtení. V národním jazyce neměly legendy charakter bohoslužebný, jejich hlavním úkolem bylo nábožensky vzdělávat a poučovat. Oproštění od liturgického textu znamenalo literární a estetický vzestup, lze je tedy řadit mezi beletristickou literaturu.

Díla starší doby však nemají vyhraněnou estetickou funkci, což vede k tomu, že literatura nauková a beletrie nejsou odděleny. To dále vede ke vzniku mnoha pomezních žánrů a textů, které žánrově nejsme schopni přesně vymezit. Mnohé středověké legendy nebo texty vznikaly primárně pro náboženské účely, ale díky svým uměleckým hodnotám dnes představují nedílnou součást krásné literatury. Už i v latinských textech 13. století je možné pozorovat vzestup k beletrii, dokladem je např. soubor latinských legend sestavených Jakubem de Voragine. V pozdější době se pro tyto legendy ustálil název *Zlatá legenda* (*Legenda aurea*).

Dalším důležitým aspektem vzestupu byla veršovaná forma, která získala velkou oblibu u publika pro svoji lepší srozumitelnost a zapamatovatelnost. Národní produkce nemohla navazovat na latinskou veršovanou formu, neboť jenom jediná legenda o sv. Vojtěchovi z přelomu 11. a 12. století je významnějším veršovaným projevem – *Verše o*

¹ To, co má být čteno

² Kolem roku 906 vpadli na Velkou Moravu Maďaři a uspíšili její pád.

umučení sv. Vojtěcha (Versus de passione sancti Adalberti). Rozvoj veršované formy spatřujeme v době, kdy do literatury vstupují národní jazyky.

Legendy jsou útvar velmi proměnlivý, každá druhá legenda existuje ve dvou nebo více recenzích. K těmto proměnám musíme přičíst i výtahy z legend, obrázkové legendy, různě pojaté výňatky, montáže motivů a úryvků z jednotlivých legend. Byly opísány celé legendy nebo výňatky z nich pro liturgické účely. Jména světců se zanášela do kalendáře, které sloužily jednotlivým klášterům. Tyto jevy můžeme pozorovat v čase a získat tím východisko pro pochopení vývoje hagiografie.

Postupně do legendy stále více vnikají lidové prvky, legendy nabývají na schematicnosti, jednotliví světcí se vzájemně podobají, mají stejné ctnosti a konají podobné zázraky. K literárním zákonitostem hagiografie patří rozvinutá topika, tzv. *loci communes*.³ V česko-latinském prostředí je ustálena i osnova: život, mučednická smrt, přenesení ostatků a posmrtné zázraky.

Tematicky se latinské legendy zaměřovaly především na domácí světce a české patrony, zřejmě ve snaze propagovat domácí dynastii Přemyslovců a její politické záměry. Během celého 10. století těžily ze staroslověnské tvorby. V nich lze spatřovat obranu staroslověnské vzdělanosti. Postupem času se ale tematika proměňuje. Společenská a kulturní situace si vynucuje změny. Duchovní už nejsou jedinými čtenáři a tvůrci, důrazně se prosazuje šlechta a měšťanstvo. Tematika sahá po cizích látkách v národním jazyce a do popředí se dostává vědomí příslušnosti k českému státu, které nám dokládá např. Dalimil. Pozvolna vzniká kult sv. Václava, představující sílu národního sebevědomí. Již v polovině 14. století vyzdvihuje Karel IV. Václava jako vzor duchovního rytíře a ideálního panovníka v stručném díle *Nové vyprávění o mučedníku sv. Václavovi, knížeti českém* (Historia nova de sancto Wenceslao martyre, duce Bohemorum). Národní literatura se začala ubírat podobným směrem jako staroslověnská. Neomezovala se jen na církevní oblast, ale měla širší společenské poslání.

³ obecně známé poznatky, představy, postoje, názory, výklady, informace, základní pravdy, principy, zásady, kategorie a okřídlené myšlenky

Tabulka č. 1: Svatováclavské hagiografie

Název legendy	Jazyk	Autor	Doba vzniku	Zaznamenané události od
První staroslověnská legenda	hlaholice	neznámý - přímý svědek událostí	kolem roku 940	Václavovo narození
Crescente fide Christiana	latina	neznámý - Ramwoldův mnich	po roce 974	Spytihněvův křest
Legenda Gumpoldova	latina	biskup Gumpold	v rozmezí let 975-985	Spytihněvova vláda
Legenda tzv. Kristiána	latina	Kristián	poslední desetiletí 10. století	příchod Cyrila a Metoděje
Druhá staroslověnská legenda	hlaholice	neznámý	kolem roku 1000	Spytihněvova vláda
Legenda Vavřincova	latina	Laurentius	první polovina 11. století	Vratislavova vláda
Proložní legenda o sv. Václavu	hlaholice	neznámý	druhá polovina 12. století nebo začátek 13. století	Václavova vláda
Diffundente sole	latina	neznámý	první polovina 13. století	Václavovo dětství

Tabulka č. 2: Svatovojtěšská hagiografie

Název legendy	Jazyk	Autor	Doba vzniku	Zaznamenané události od
Legenda Canapariova	latina	Jan Canaparius	908-1004	Vojtěchovo narození
Legenda nascitur purpureus flos	latina	Bruno z Querfurtu	první desetiletí 11. století	Vojtěchovo narození
Versus de passione sancti Adalberti	latina	neznámý	přelom 11. a 12. století	Vojtěchovo narození
Tempore illo	latina	neznámý	12. století	Vojtěchovo narození

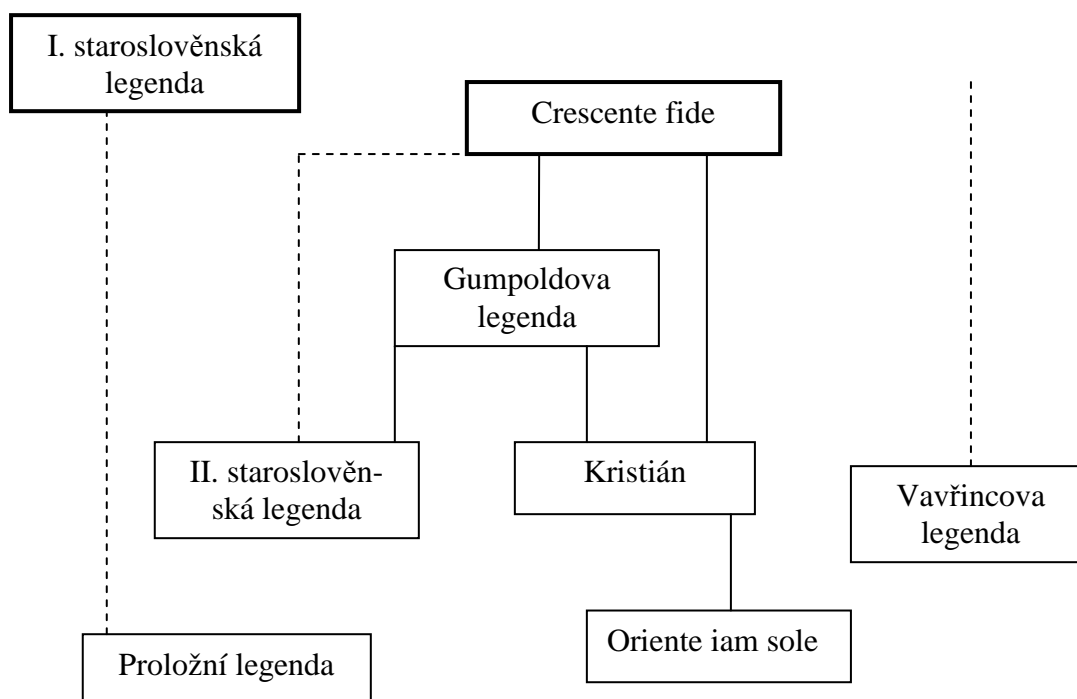
3. SVATOVÁCLAVSKÁ HAGIOGRAFIE

Václav a Vojtěch jsou první dvě historické postavy, které byly zvětšeny literárně. Historikové od 18. století se snaží odhalit pravou podobu a historickou úlohu Václavovu. Odedávna převažuje Václavova historická úloha nad skutečností. Jediným prostředkem, jak proniknout ke skutečné Václavově podobě, je hledat starobylé a spolehlivé prameny. Prvním a důležitým prostředkem je určit, která z václavských legend je nejstarší.

Svatováclavskou hagiografii rozdělujeme do dvou proudů: staroslověnského a latinského. Badatelé se přeli po dlouhá staletí, který z těchto proudů je pro poznání minulosti lepším a starobylejším pramenem. Většina legend je skoupá na dataci událostí obsažených v legendách. Lze jen nepřímou usuzovat z fragmentů historických informací a pomalu je sestavovat do větších celků, aby se před námi objevilo nečekané. Vyřešili jedno, vyvstanou další otázky a pochybnosti. Badatelé si jich byli vědomi, ale po dlouhé době bádání a kritického přezkoumávání pramenů došli k závěru, že nejstarší svatováclavskou legendou je I. staroslověnská legenda, která především přináší informace z Václava života. A nejen to. Tento závěr přináší i odpověď na další závažnou otázku. Jaká byla kulturní orientace Čech na počátku 10. století: Na západ či na východ?

Západní orientace Čech je patrnější až na počátku druhé poloviny 10. století. Dokládá to i první latinská legenda *Crescente*, od které se odvíjí další svatováclavská staroslověnská a latinská hagiografie. Když respektujeme rozdíly mezi oběma proudy svatováclavských legend a pospojujeme je, vyvstane před námi historický obraz života knížete Václava.

Filiace václavských legend

3.1. Staroslověnské legendy

Není jistě náhodou, že nejstarší texty na území Čech mají podobu staroslověnskou. Již za života Metodějova si do Čech razila cestu pomocí Bořivojova křtu slovanská liturgie. Chrámy, které nechal Bořivoj vystavět, otevřely přístup slovanským kněžím. Jejich vliv se udržel až do Václavových dob. Slovanská bohoslužba měla ráz převážně západní, proto nebyla na závalu řízenskému biskupství, pod jehož pravomoc patřilo Václavovo území. Češi první poloviny 10. století prostřednictvím latiny hájí slovanskou kulturu. Stojí na křižovatce dvou světových kultur. Svářící se kultury napomáhají Čechům k dominantnímu postavení ve vzdělání.

Význam staroslověnských legend je obrovský. Umožnily expanzi kultu svatého Václava do Chorvatska a Kyjevské Rusi a tím uchování na celé věky. Postupné nálezy těchto památek přispívají ke zvrácení dřívějších názorů na roli slovanské liturgie v Čechách. Ukázalo se, že to byl důležitý kulturní faktor, usměrňující celý další kulturní vývoj. Slovanské legendy věrně zachovaly skutečnou podobu českého knížete Václava. Jsou to prameny původnější, bohatší sdělením a informovanější než prameny latinské.

3.1.1. *Sě nyní*⁴ (I. staroslověnská legenda)

Autor legendy je neznámý. J. Vašica předpokládá, že autor byl blízkým důvěrníkem knížete Václava a očitým svědkem událostí, proto datuje vznik legendy kolem roku 940.⁵ Chaloupecký navíc přisuzuje tomuto autorovi další dílo, jež vzniklo za života Václava, pojednávající o životě a smrti sv. Ludmily.⁶ Jistá je dobrá autorova znalost Bible, na kterou se odvolává v průběhu celého textu.

Neopírá se o žádné cizí vzory, vyrůstá z domácího prostředí. Je důkazem vlivu slovanské liturgie na duchovní rozkvet českého národa. Takovým důkazem se jeví cyrilometodějské písmo použité k zápisu legendy. Znalost hlaholice byla prohlubována i v pozdějším věku. Z I. staroslověnské legendy čerpali následující latinští legendisté. S tímto názorem se neshoduje Králíkovo tvrzení,⁷ předpokládá latinskou předlohu. Va-

⁴ Ze staroslověštiny přeložil Vašica, Josef

⁵ Uspořádal Chaloupecký, Václav: *Na úsvitu křesťanství*, Praha 1942, s. 67

⁶ Uspořádal Chaloupecký, Václav: *Na úsvitu křesťanství*, Praha 1942, s. 67

⁷ Králík, Oldřich: *Kosmova kronika a předchozí tradice*, Praha 1976

šica zjistil, že biblické reminiscence mají styčné body s charvatskými texty a přes ně s Vulgátou.⁸ Zde je už patrný počátek vlivu západní kultury.

Dojem pravdivosti podporuje její neumělost, prostota. Nezmiňuje téměř žádné zázraky. Stručné vyprávění především života svatého Václava podporuje názor J. Vašiči, že byla sepsána těsně po Václavově smrti a že autorem byl slovanský kněz, který se chtěl odvděčit za Václavovu přízeň.⁹

I. staroslověnská legenda o sv. Václavu se dochovala ve třech redakcích: v breviáři chorvatských hlaholášů – hlaholská, v ruském heortologiu – vostokovská¹⁰ a legenda metropolity Makaria – makarievská. Také existuje v ruských prolozích krátký životopis sv. Václava a v Minejích liturgických.

1.

Byl jeden kníže v Čechách, jménem Vratislav, žena jeho se pak nazývala Drahomír. O rodičích se nedozvídáme žádné bližší podrobnosti, můžeme pouze usuzovat podle následující věty, že byli oba pokřtěni. Všechno, co o nich víme, čerpáme z václavských nebo ludmílských legend. Drahomířina úloha v hagiografii je rozporná a dramatická. *I narodil se jim prvorozený syn, a pokřtili jej a dali mu jméno Václav.* Neznáme přesný rok Václavova narození a odborníci se neshodují ani na roce zavraždění. Starší literatura udává rok 929, který převzala z vostokovské redakce a Kristiánovy legendy, současní vědci na základě novějších poznatků se kloní k roku 935. Vostokovův rukopis je psán cyrilicí a při převádění číselných údajů často docházelo k omylům. Výsledky průzkumu kosterních pozůstatků provedené antropologem E. Vlčkem nás zavádějí k roku narození 895 a úmrtí 935.¹¹ D. Třeštík předpokládá, že Vratislav se s Drahomírou oženil v roce 906 a Václav se tak mohl narodit o rok později.¹² Na datu úmrtí se shoduje s E. Vlčkem. V žádném historickém pramenu se neuvádí věk Václava a ani místo narození. J. Pekař uvádí pravděpodobné místo narození mimo hranice pražského knížectví.¹³ Své tvrzení zakládá na historických faktech. Zajímavou informaci

⁸ Vašica, Josef: *Eseje a studie ze starší české literatury*, Praha 2001

⁹ Vašica, Josef: *Eseje a studie ze starší české literatury*, Praha 2001

¹⁰ A. CH. Vostokov v roce 1827 objevil v ruském heortologiu z konce 15. a 16. století slovanský život sv. Václava

¹¹ Vlček, Emanuel: *Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997

¹² Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

¹³ Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990 s. 13-58

přináší Novotný, naznačuje, že se Václav narodil v době samostatné Vratislavovy vlády.¹⁴

Rozšířené verze ve vostočkovské legendě: *Byl pak kníže veliký slávou, v Čechách žijící, jménem Vratislav, a žena jeho Drahomír; minejní: Byl jeden kníže veliký a slávou poctěný, v Čechách žijící, jménem Vratislav, a manželka jeho zvala se Drahomír.*

Když povyrosl, bylo třeba mu postříhnout vlasy. Otec jeho Vratislav povolal k těmto postřižinám jednoho biskupa, jménem Notara, i s jeho duchovenstvem. Vostokovská o biskupovi mluví jako o nějakém (etera), charvátská ho zná jménem, píše jménem Notara. Minejní mluví buď o biskupovi a notáři, nebo o biskupovi Inotariovi (episkop i notarij). O původu biskupa se spekuluje bez ohledu na jeho jméno. I odzpívali proň mši v chrámě svaté Marie,... Chrám svaté Marie založil Václavův dědeček Bořivoj. Někteří historikové přenášejí zásluhy o založení chrámu na Spytihněva. Tento rozpor objasňují jednoduchým výkladem, že Bořivoj nestačil dokončit chrám během svého života. *...potom biskup vzal hocha a postavil jej na stupeň stranou před oltářem a požehnal jej řka: „Pane Ježíši Kriste, požehnej tohoto hochu, jako si požehnal všechny své spravedlivé.“ A tak s požehnáním byl postřižen. Proto myslíme, že požehnáním tohoto biskupa a jeho zbožnými modlitbami počal hoch růsti, jsa chráněn milostí boží.*

Tento ritus byl vykonáván ve věku 5-7 let, nebo v době dospívání – puberty - u chlapců. Užíval se jak v západní, tak i východní kultuře. Legenda naznačuje obřad východního způsobu, tzn. přítomnost biskupa a místo konání chrám, a podporují to i samotné modlitby, jak byly pronášeny. Slovanská bohoslužba, i když byla orientovaná na východ, měla ráz římský, proto nebyla na závadu řezenské diecézi. Hlavním pramenem mešního textu z doby Václavovi jsou Kyjevské listy.¹⁵

Postřižení je obřadné ustřižení vlasů. Symbolizuje část člověka, která je obětována bohu, aby jej vzal pod svoji ochranu. Druhý význam předpokládá předání dítěte z mateřské výchovy do otcovské. Podle přítomnosti Vratislava u obřadu, zemřel v roce 921, a závěru sdělení: *...počal hoch růsti...* usuzují, že byl vykonán kolem Václavova sedmého roku. Věk sedmi let je symbolickým předělem, kdy dítěti padají první mléčné zuby, konec mateřské ochrany.

¹⁴ Novotný, Václav: *Český kníže Václav svatý. Život, památka, úcta*. Praha 1929

¹⁵ Staroslověnský hlaholský text na sedmi pergamenových oboustranně popsaných listech malého formátu s 38 modlitebními formullemi, které pravděpodobně doplňovaly římské liturgické texty. Kyjevské listy našel roku 1874 v Kyjevě v knihovně Duchovní Akademie I. I. Sreznevskij. Do Kyjeva se dostaly z Jeruzaléma v polovině 19. století.

Obdobně se prováděl i v Rusku v knížecích rodinách před a po přijetí křesťanství. Obřad je zmiňován v redakci hlaholské a vostokovské. Samotné jméno biskupa Notara je uvedeno v hlaholské a minojské redakci. I místo konání není ve všech redakcích, je pouze ve vostokovské. Ch.Vostokovem a ostatními badateli zdůrazňováno jako důkaz českého původu, protože jenom autor znalý českých poměrů v době vzniku legendy mohl psát o chrámu sv. Marie, který dal vystavět děd Václava Bořivoj.

Jeho bába Ludmila dala jej vyučiti knihám slovanským podle návodu kněze, a osvojil si dobře jejich smysl. Vratislav pak jej odeslal do Budče; tam počal se hoch učiti knihám latinským a naučil se jim dobře. Motiv Ludmily pěstounky se vytvořil sugescí Kristiánovou, jak tvrdí Králík,¹⁶ proto do prvního znění slovanské legendy vstupuje až po roce 1000. Ludmila spolu s Drahomírou je jednou z kontroverzních postav naší historie. Legendy ji přisuzují slovanskou orientaci. Historici kladný vztah k bavorskému vévodovi Arnulfovi.

Vzdělání panovníků té doby bylo něčím mimořádným. Přemyslovské Čechy patřily k vyspělým kulturním knížectvím vlivem byzantské kultury, která přišla spolu se slovanskými žáky z Moravy. Pod dohledem slovanského kněze, Vostokov se domníval, že jim byl přední kněz pražského hradu a důvěrník Ludmilin Pavel, kterého připomíná i ludmilská legenda, nebyl vzděláván jen Václav, ale i Boleslav. O slovanském učiteli se zmiňují především latinské legendy. Jméno latinského učitele v Budči připomíná legenda *Crescente fide* – byl jím Učen, kterého Kosmas ztotožňuje s moravským biskupem Gorazdem.¹⁷ Je to jediné známé jméno žáka Metodějova.

Legendy uvádí, že největší vliv na vzdělání Václava měla jeho babička Ludmila, která byla oddána, stejně jako její manžel Bořivoj, slovanskému obřadu. Mimo této legendy se ostatní nezmiňují o předchozí výuce slovanského jazyka, a ani se nedozvíme, že se na Budči věnoval pouze výuce latiny.

Hlaholská redakce je oproti vostokovské a minejní stručnější: *Naučil se knihám slovanským a latinským dobře.* Neříkají nám, kde se jim naučil a kdo ho vyučil těmto knihám.

2.

V té době zemřel otec jeho Vratislav a Češi dosadili na dědičný stolec jeho syna, knížete Václava. Boleslav, bratr jeho, vyrůstal pod ním. Neboť byli ještě malí. Vratislav

¹⁶ Králík, Oldřich: *Labyrint dávných dějin českých*, Praha 1970

¹⁷ Kosmas: *Kronika česká*, Praha 1950

umírá 13. února 921. Určení Václavových let v době smrti Vratislava se opírá o staré prameny, které vypráví o jeho nedospělosti. E. Vlček na základě svých výzkumů určuje věk Václavův v době smrti Vratislava asi na 26 let.¹⁸ *Ale matka jejich Drahomíř upevnila zemi a spravovala lid, dokud nedospěl Václav.* V této legendě stojí Drahomíra v rozporu s podáním v ostatní svatováclavské hagiografii. *A když dospěl, počal sám svůj lid spravovati. Měl čtyři sestry; i provdali je do různých knížectví a vybavili je.* Po jeho smrti vypuká spor mezi Ludmilou a Drahomírou o výchovu a vládu. Prameny se v tomto bodě různí. Některé hovoří, že výchova obou bratří byla svěřena do Ludmiliných rukou a vláda Drahomíře, jiné, že Ludmila vládla a vychovávala. Staroslověnská legenda se přiklání spíše k první teorii. Ale proč tedy vypukl spor mezi Ludmilou a Drahomírou? Chtěla Drahomíra mít vliv i na výchovu? Ludmilská legenda podporuje teorii druhou *...matka chlapcova, jménem Drahomíř, setrvala ve stavu vdovském. ... „Proč ona má býti takřka mou paní? Zahubím ji, zdědím všechno, co má, a svobodně budu vládnouti.“ ...*¹⁹

Věta o čtyřech sestřích se objevuje v obou ruských textech, hlaholský ji nemá. Žádná z latinských legend se nezmiňuje o těchto čtyřech sestřích, Kristiánova legenda připouští jednu, Přibyslavu. Naproti tomu ruský prolog uvádí ještě jednoho bratra Spytihněva. Předpokládá se, že buď předčasně zemřel, nebo byl mylně zaměněn s bratrem Vratislava Spytihněvem, který vládl po Bořivojově smrti. Pekař se také přiklání ke třetímu synovi.²⁰

Milosti boží kníže Václav vskutku nejen dobře se naučil knihám, nýbrž i ve víře byl dokonalý. První věta připouští možnost znalosti jazyka řeckého. V 10. století se v Čechách pěstovala tradice cyrilometodějská, a proto nemohla být opomíjena kromě latiny i řečtina. Třeštík tvrdí, že je to jen doklad schematického chválení Václavových ctností, protože legendy dávají přednost Václavovi světci před Václavem knížetem.²¹ *Všem nuzným prokazoval dobrodiní: nahé odíval, lačné krmil, pocestné přijímal podle slov evangelia, vdovám nedával ukřivdit, všechny lidi, chudé i bohaté miloval, přisluhoval služebníkům božím, kostely zdobil zlatem. Ješto věřil v Boha celým srdcem, konal v svém životě všechny dobré skutky, jaké jen mohl.*

¹⁸ Vlček, Emanuel: *Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997

¹⁹ *Fuit in provincia Bohemorum*: překlad Ryba, Bohumil, Praha 1969

²⁰ Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990

²¹ Třeštík, Dušan: *Kníže svatý Václav. Legendy a skutečnost*, Dějiny a současnost 3/1990 s. 6-13

Následující výčet skutků zakládá se na šesti skutcích tělesného milosrdenství a poukazuje na Mat 25, 35-39: 35. *Neboť jsem lačněl a dali jste mi jísti; žíznul jsem a dali jste mi pítí; hostem jsem byl a přijímali jste mne.* 36. *Nah, a přioděli jste mne; nemocen jsem byl, a navštívili jste mne; v žaláři jsem seděl, a přicházeli jste ke mně.* 37. *Tedy odpovědí jemu, spravedliví, řkouce: Pane, kdy jsme tě vídali lačného, a krmili jsme, neb žíznivého, a dávali jsme pítí?* 38. *Aneb kdy jsme tě viděli hosté, a přijali jsme, neb nahého a přioděli jsme?* 39. *Aneb kdy jsme tě viděli nemocného neb v žaláři, a přicházeli jsme k tobě?*

3.

I zpychli muži čeští, neboť kníže jejich byl ještě mlád, a ďábel vnuknul jim do srdce, jako dříve do srdce Jidáše, zrádce Páně, aby povstali proti pánu svému Václavovi, jako Židé proti Kristu. Neboť psáno jest, že každý, kdo povstává proti pánu svému, podoben jest Jidášovi. Poukaz na J 13: A když večereli (a ďábel již byl vnuknul v srdce Jidáše Iškariotského, aby jej zradil). Křesťanský ráz a směr Václavovy vlády měl i mnoho protivníků, proto je uveden příměr s Biblií.

Ti tedy namluvili Boleslavovi řkouce: „Bratr Václav tě chce zabít a dohodl se o tom se svou matkou a se svými muži.“ Ti zlí psi byli dříve Václava navedli, aby vyhnal matku svou bez příčiny. Co bylo motivem vyhnání Václavovy matky? Legenda neuvádí žádný důvod pro tento skutek. Nezmiňuje se ani o sporu Drahomíry s Ludmilou. Zde se můžeme vrátit k Chaloupeckému předpokladu starší legendy, věnované Ludmile. Buď autor předpokládal její znalost a nechtěl opakovat, co již bylo známo, nebo tuto skutečnost záměrně zamlčel. Zde je také patrný rozdíl mezi ostatními legendami. Matku staví do pozice ochránce Václava. Václavovy ochránkyně?

Ale Václav věda, co je to bázeň boží, ulekl se slova řvoucího: „Cti otce svého i matku svou,“ a „Milovati budeš bližního svého jako sebe samého.“ Doklad o Václavově zbožnosti: Ex. 20: Cti otce svého i matku svou, ať se prodlejí dnové tvoji na zemi, kterouž Hospodin Bůh tvůj dá tobě; Mat 19.: Cti otce svého i matku svou, a milovati budeš bližního svého jako sebe samého. Aby splnil všelikou spravedlnost boží, přivedl matku svou nazpět a velmi se kál a s pláčem pravil: „Pane Bože, nepokládej mi to za hřích.“ A připomínaje si slovo proroka Davida řekl: „Hříchů mladosti mé a nevědomostí mých nevzpomínej, pane.“ Ž 25 pokračuje: ...ale podle milosrdenství svého pamětliv buď na mne pro dobrotu svou, Hospodine.

*Kál se tedy a ctil svou matku, ona pak se radovala z jeho víry a z dobroty, kterou konal. Neboť nejen chudým a ubohým a pocestným a mnohým jiným prokazoval dobrodiní, jakož jsme z hora řekli, nýbrž vykupoval také ty, kteří byli prodáni do otroctví. Autor legendy opakuje předešlý výčet skutků, aby tím zdůraznil Václavovu zbožnost. J. Pekař ale nevidí ve Václavovi mnicha, nýbrž učence.²² Drahomíra je uváděna jako velmi zbožná a milující matka. Představuje ji příliš jednostranně. Králík se domnívá, že Drahomíra je zakuklená *jiné slovo nebo jako citát Ludmila*.²³*

*Zbudoval kostely na všech hradech velmi dobře a při nich zřídil velkolepě služebníky boží z mnohých národů, kteří konali bohoslužby ve dne i v noci, podle ustanovení božího a jeho služebníka Václava. Protože byl knížetem na tu dobu velmi vzdělaným, měl zájem na tom, aby se v Čechách soustředila vzdělanost mnohých národů. Ve středověku se vzdělanost koncentrovala především v kláštorech. Byla záležitostí duchovních. Jak mu byl Bůh vložil do srdce, vystavěl též chrám svatého Víta.*²⁴

4.

*Boleslavovi však, bratru jeho, který byl proti němu naveden, zasel ďábel zlobu do srdce, aby jej zabil, a tak aby nebyla spasena duše jeho navěky. Jaký byl důvod k tomuto návodu? D. Třeštík se kloní ve svých názorech k politickým důvodům, ale na druhou stranu tvrdí, že vražda nebyla promyšlená.²⁵ Za vlády knížete Václava přebírá mocenskou úlohu místo Bavorska Sasko. Tento střet mohl být jedním z důvodů Václavovy vraždy. Když se přiblížil den svatého Jimrama, jemuž byl svatý Václav zbožně oddán, a veselil se v ten den, ti zlí psi pozvali Boleslava a konali s ním ďábelskou poradu o bratru jeho Václavovi jako kdysi Židé o Pánu našem, Ježíši Kristu. Den svatého Jimrama připadá na 22. září, kdy v Praze bylo posvěcení. Je to počátek všech následujících událostí. Autor vkládá slovo *oddán* záměrně, stejně tak odkaz na Bibli, aby podtrhl Václavovu čistotu.*

Kdykoli se někde slavilo svěcení chrámu, Václav jezdíval do všech hradů. Svěcením chrámu může být myšleno posvěcení, tzn. výročí zasvěcení chrámu příslušnému patronovi. Nasvědčují tomu i následující věty. Vešel i do hradu Boleslavova v neděli na

²² Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990

²³ Králík, Oldřich: *Labyrint dávných dějin českých*, Praha 1970

²⁴ Chrám (rotunda) byla založena knížetem Václavem kolem roku 930. Václav zde uložil relikvie sv. Víta, kterou dostal darem ze Saska od Jindřicha Ptáčníka. Během vlády Boleslava I. sem byly přeneseny ostatky knížete Václava ze Staré Boleslavi. Při archeologickém průzkumu na počátku dvacátého století se podařilo nalézt velmi sporé zbytky této rotundy. Konkrétně šlo o fragmenty jižní a severní apsidy. Těmito nálezy se zabýval historik umění Josef Cibulka.

²⁵ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

svátek Kozmy a Damiana. Svátek Kozmy a Damiana připadá na 27. září. Když vyslechl mši, chystal se, že se vrátí domů do Prahy. Ale Boleslav jej zadržel s podlým úmyslem a řekl mu: „Proč odcházíš, bratře? Vždyť mám zdravý nápoj!“ On tedy neodřekl bratru, ale vsedl na kůň a počal rytířskou hru s družinou svou na hradě Boleslavově. O rytířských hrách se zmiňuje i Kosmas.²⁶ Je pravděpodobné, že jsou předchůdci pozdějších velmi oblíbených turnajů, které se u nás rozšířily za vlády Václava I. ve 13. století.

A tu se domníváme, že mu pověděli řkouce: „Bratr Boleslav tě chce zabít.“ On však tomu neuvěřil a poručil to Bohu.

Když nastala noc, shromáždili se ti zlí psi na dvorci jednoho vraha Hněvsy, zavolali Boleslava a potvrdili s ním onu d'ábelskou poradu o bratru jeho. Neboť jako kdysi Židé se shromáždili, kujíce proti Kristu pikle, tak se tito zlí psi sešli a radili, jak by svého pána, knížete Václava, zavraždili. A řekli: „Až půjde na jitří, tehdy si naň počíháme.“ Tvrzení D. Třeštíka o nešťastné náhodě vraždy padá s těmito slovy.²⁷ Legenda říká, že na vraždě Václava neměl zájem jen Boleslav, ale i Václavovi muži. Důvod nám legenda neprozrazuje. Historici dovozují politický aspekt.

5.

Když nastalo ráno, zvonili na jitřní. Dnes se jitřní bohoslužba slouží v 7 hodin ráno. Václavova doba neznala přesný čas, řídila se slunečními hodinami.²⁸ Bez ohledu na letní čas podle středoevropského času ze statistiky vyplývá, že 28. září vychází slunce 5. 47 hodin. Zvony na jitřní mohly zaznít kolem šesté hodiny ranní. Václav pak uslyšev zvon, řekl: „Díky tobě, Pane, že ses mi dal dočkatí tohoto jitra.“ I vstal a šel na jitřní. Hned v bráně dostihl jej Boleslav. Václav se ohlédl k němu a řekl: „Bratře, včeras nám byl dobrým služebníkem.“ Boleslav, jemuž se d'ábel naklonil k uchu a zkazil srdce jeho, tasil meč a odpovídaje mu řekl: Nyní ti chci lepším býti.“ A když to řekl, udeřil jej mečem po hlavě. Ukazuje Václav před Boleslavem svou nadřazenost, anebo má na mysli i své družníky? Popudila ta slova Boleslava? Chování Boleslavovo nasvědčuje zuřivosti, a ne záměrnosti.

Václav se obrátil k němu a řekl: „Co ti to napadlo, bratře?“ A uchopiv jej, srazil ho k zemi. Tu přispěchal jakýsi Tuža a řal Václava do ruky. Obrana pána? Tomu ale odporuje předchozí úmluva na dvorci Hněvsy. Ten poraněn na ruce, pustil bratra a

²⁶ Kosmas: *Kronika česká*, Praha 1950

²⁷ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

²⁸ V době raného středověku, kolem roku 605, nařídil papež Sabinianus instalovat sluneční hodiny s horizontálním ukazatelem a dělením dne na 4, 8 nebo 10 částí na zdech kostelů a klášterů.

běžel do chrámu. Dva zločinci, řečení Tira a Česta, dobili jej však v bráně chrámové. Hněvsa pak přeskočil a probodl mu bok mečem. Václavova snaha schovat se do chrámu nenasvědčuje touze po mučednické smrti, jak autor legendy uvádí. V chrámu hledal azyl, ale jeho vrazi byli rychlejší.

Václav ihned vypustil duši svou řka: „V ruce tvé, Pane, poroučím ducha svého.“
Luk 23: *A zvolal Ježíš hlasem velikým, řekl: Otče, v ruce tvé poroučím ducha svého. A to pověděv, umřel.*

Zabili v tom hradě i jakéhos Mstinu, urozeného muže Václavova. Ostatní hnali do Prahy, některé povraždili, a jiní se rozprchli po zemi. I nemluvnátka kvůli němu povraždili, ženy mnohé provdali za jiné muže, služebníky boží vyhnali a všecku d'ábelskost napáchali. Upevnění moci? Jenom Václavova smrt nemohla přinést politickou změnu v zemi. Až za Boleslava se stávají Čechy státem. Nebo Boleslav potřeboval světce, aby uspíšil vznik pražského biskupství? Názory se různí. Jisté je, že ostrý spor mezi bratry existoval a byl podněcován českými velmoži, kteří toužili po svrchované moci nad ostatními okolními státy. Tuto epizodu líčí obšírněji Widukind.²⁹ Zmínka o nemluvnátkách může naznačovat přítomnost Václavova syna, o kterém hovoří II. staroslověnská legenda.

Tira pak řekl Boleslavovi: „Pojďme a zabijme i vaší matku, tak najednou oželíš bratra i matku.“ Obava z Drahomířina velkého vlivu? Drahomíra se účastnila posvícení ve Staré Boleslavi po boku Václava a jeho družiny. Stálý vliv na Václava a na jeho prozápadní orientaci. *Boleslav však řekl: „Není, kam by se poděla, dokud nebudeme hotovi s jinými.“* *A opustili Václava rozsekaného a nepohřbeného.* Promyšlená vražda. Kdyby ne, určitě by Boleslav Václavovo tělo nenechal před chrámem. Odnesl by je do chrámu, což později učinila Drahomíra.

²⁹ Mnich benediktinského kláštera v Corvey a významný kronikář. Ve svém rozsáhlém díle *Zrum gestarum Saxoniarum libri tres* se zabývá především vládou německých panovníků Jindřicha I. Ptáčníka a císaře Oty I. Je ideologem německé východní expanze. V jeho práci najdeme informace také k českým dějinám.

Tabulka č. 3: **Porovnání datování událostí**

Pořadí událostí	Datování				
	legenda	J. Pekař ³⁰	D. Třeštík ³¹	E. Vlček ³²	Úsudek
Narození a pokřtění	neuveďeno	907/908	907	895	907
Postřižiny	neuveďeno	915-920	915	902	914
Václavova výchova	neuveďeno	neuveďeno	915-921	906-921	914 – 921
Smrt otce	neuveďeno	13. února 920	13. února 921	921	921
Nástup Václavovy-vlády	neuveďeno	922	925	922	922-925
Svátek sv. Jimrama	neuveďeno	neuveďeno	22. září	neuveďeno	úterý 22. září 935
Svátek Kosmy a Damiana	v neděli	neuveďeno	27. září	neuveďeno	neděle 27. září 935
Smrt Václava	v 28. den měsíce září	929	935	935	28. září 935
Dožitý Václavů věk	neuveďeno	21-22	28	40	28

3.1.2. *Knihá o rodu a utrpení knížete Václava*³³(II. staroslověnská legenda)

Legenda byla objevena před více než sto lety petrohradským profesorem N. Nikolským³⁴ ve dvou rukopisech z 15.-16. století. Je to slovanský překlad latinské legendy italského biskupa v Mantově Gumpolda doplněný o další prameny, v jiných legendách neuvedené. Nápadně se také shoduje s latinskou legendou Crescente. Není to tedy dílo původní. Legenda byla pořízena v Čechách koncem 10. století nebo počátkem 11. století písmem hlaholským, stejně jako I. staroslověnská legenda.

Protože legenda je psána více než půl století po Václavově mučednické smrti, snahou autora je vyzdvihnout svatost i během jeho života. Rozkol, který se probouzí ve Václavovi, když je dosazen na kněžský stolec, to jen podtrhuje.

³⁰ Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990

³¹ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

³² Vlček, Emanuel: *Nejstarší Přemyslovcí. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997

³³ Ze staroslověštiny přeložil Vašica, Josef

³⁴ Petrohradský profesor N. Nikolskij ji vydal v roce 1909

3.

Když zatím dni jeho života, proslaveného příkladem krásných činů, byly podle zákona lidské přirozenosti spočteny, nastoupil na knížecí trůn jeho bratr věkem mladší, Vratislav, zvolený všemi lidmi, a přijav křesťanské náboženství, podobně jako jeho bratr, vystavěl chrám vítěznému vojínu, blaženému mučedníku Jiřímu, uvěřiv v pravdě boží. Spytihněv zemřel v roce 915 ve věku 43 let, jak uvádějí antropologické výzkumy E. Vlčka, jako bezdětný.³⁵ Když i on po několika letech života odcházel s tohoto přirozenou smrtí člověka, ještě za života vybral si za svého nástupce Václava, dítě ze všech zrozenců nejvíce obdivované od smrtelníků a hojně chválené, ze synů pak opravdu rodem starší, Bohem milované a po nebesích toužící. Není známa přesná doba vlády a odhaduje se i jeho dožitý věk. Současní vědci předpokládají, že zemřel v roce 921 ve věku 47 let. Pekař mluvil o roce 920.³⁶

4.

A když tento hoch, ku podivu sličný a roztomilý svou krásou, dospěl v kvetoucího jinocha, ještě za života otcova zatoužil po knižním vzdělání, přemohl opětovnými prosbami srdce, rozum i mysl otcovu a byl od něho poslán na hrad zvaný Budeč, ke knězi jménem Učený, jemuž byl svěřen, aby jej vycvičil v písmech. I. staroslověnská legenda nehovoří o prosbě, aby se mohl učit knihám, a ani neuvádí jméno kněze na Budči. Kromě této legendy je jeho jméno uvedeno v Crescente. Autor ji měl zřejmě k dispozici. Nedožíváme se, v jakých jazycích bude vycvičen. Pouze použitý plurál dokazuje více jazyků. Králík podotýká³⁷, že i když Učen nesl slovanské jméno, byl samozřejmě latinským knězem. Zapomněl si ale uvědomit význam Budče v první polovině 10. století. Budeč byla stejným vládním střediskem jako Praha. Vzdělanost u všech kostelů na knížecích hradech byla stejná. Staroslověnštiny a latiny se zprvu užívalo při bohoslužbách. Poněvadž jeho duch byl od Boha nadán rychlou chápavostí, osvojil si vbrzku studiem knihy žalmů i jiné ostatní a pevně je podržel v nitru své paměti. Tato věta dává za pravdu D. Třeštíkovi, když polemizuje s J. Pekařem, který přirovnává Václavovu učenost k Otovi III.: ...Otu vychovávali nejlepší učitelé nejvzdělanější části tehdejšího evrop-

³⁵ Vlček, Emanuel: *Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997

³⁶ Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990

³⁷ Králík, Oldřich: *Labyrint dávných dějin českých*, Praha 1970

ského kulturního kruhu, Václava naučil na dřevěné Budči kněz Učen trochu číst a snad i trochu psát a jako duchovní potravu mu poskytl několik naučných žalmů...³⁸

Když potom jeho otec, jak již bylo řečeno, odešel s tohoto světa, mladík ten, podobný svými skutky starcům, byl zvolen pod oslnivou mocí nejjasnějšího krále Oty, za pochvalného souhlasu všeho lidu, přes velký svůj odpor, následníkem otcova vévodství a důstojně posazen na knížecí stolec. Václav byl i přes svůj odpor dosazen na knížecí stolec králem Otou. Ota I. saský zemřel v roce 912, saským vévodou se stal jeho syn Jindřich I. Ptáčník. Po smrti krále Konráda v roce 918 zvolili Frankové a Sasové v květnu 919 Jindřicha králem. Informace v legendě je tedy mylná, nebo Vratislav zemřel před rokem 912. Což je nepravděpodobné. Pochybnosti o správnosti datace napomáhá podobnost čísel 912 a 921.

5.

Když mladičkový kníže převzal pozemské právo, není se co divit, jak těžkými rozpory mučivých pochyb byla jeho dobrota skličována duševně, neboť si byl umínil v své zbožné mysli, že bude hledět především k věcem nebeským. Pozemské právo přebírá po smrti otce. Neuvádí regentskou vládu Drahomíry. Vždyť přece, ačkoli byl správcem veřejné moci, od prvních let dětských s láskou se věnoval službě Boží. Má autor na mysli křesť a postřižiny? Nebo jenom idealizuje Václava? Obával se, že bude musit pykat za hříchy svěřeného lidu, kdyby jich nestíhal, jak náleží, podle zemského zákona. Hledá východisko, aby nemusel žít v rozporu. Tyto rozpaky si však rozřešil po nedlouhých úvahách a přidržel se správné cesty, takže ani neopomíjel svých světských povinností ani se příště nelekal, že snad něco zanedbá ze svých snah nebeských. A potom zřídil pro lid správné zákonodárství jak pro chudé tak pro bohaté, a sedě na knížecím stolci pořádal vše svým pokynem. V rozsuzování býval obezřelý, hotov slitovat se nad každým. Obviněné z nepatrných přečinů vysvobozoval od záhuby bez odměny a nesouhlasil s užíváním všelijakých muk pohanských na soudech. Protiklad Václavova pozemského života se zmírňuje slitováním a pokorou v soukromí. V své domácnosti býval prostý, dbalý čistoty mravů. Mocným neskrbilil přípověďmi statků a pamatoval na to, aby sliby ty plnil. Příchozím a ubohým a cizincům podával větší a hojně důkazy lásky, sirotkům byl otcem, ovdovělým přispíval ze svého majetku a vyhnance těšival a projevoval jim vždy ku podivu svou otcovskou přízeň. Tichý v celém svém počínání a pamětihodný milovník

³⁸ Třeštík, Dušan: *Kníže svatý Václav. Legendy a skutečnost*, Dějiny a současnost 3/1990 s. 6-13

trpělivosti vedl si ve všech nahodilých protivenstvích opatrně, rozdával štědře své jmění na potřeby plačící chudiny, pokorný, tichý, vlídný v svém chování, na sebe mnohdy velmi přísný, k jiným vždy shovívavý, štědrostí, milosrdenstvím, vyučováním nevědomých, utvrzováním vyučených zářil všem jako příklad věčného života. Autor přesně kopíruje legendistické schéma, aby přičetl Václavovi všechny vlastnosti a zásluhy asketického ideálu.

6.

Těmito tedy skvoucími zdobami ctností byl denní styk blahoslaveného jinocha zkrášlen, a péči o tuto slitovnost oblíbil si do té míry, že když zasedal se svými velmoži a soudci na soudech a některý z uvězněných zločinců odsouzený na smrt, byl před něj předveden, tu nemohl-li ho dobrotivý kníže nijak obhájit ani osvobodit od smrti, sám si vzal nějakou záminku a vyběhl ven, aby nebyl vinen prolitím krve ani neslyšel konec popravy. Neboť měl takovou úmluvu se svým milým panošem: Uslyšíš-li, že moji zemané chtějí někoho odsoudit k smrti, vyvolej mě od nich za nějakou záminkou ven, abych nebyl účasten v té krvi. Bylo to slabošství nebo politický tah? Autoři legend rádi zkrášlovali. Vědci dokázali, že Václav byl daleko rozhodnější, než ukazuje legenda. Byl' pamětliv onoho slova evangelia, jež řekl Pán: Nesud'te, abyste nebyli souzeni, a neodsuzujte, abyste nebyli odsouzeni. Odkaz na Luk 6: Nesud'te, nebudete souzeni. Nepotupujte, a nebudete potupeni. Odpouštějte, a budeť vám odpuštěno. S tím se ale neshoduje následující tvrzení.

7.

Tento Boží příkaz si náš jinoch svrchovaně oblíbil, a ježto chápal, že jeho zanedbání by bylo pro každého smrtelníka na pováženou, ušetřil milosrdně řečené viníky odsouzené k utracení, a tím, že je osvobozoval, snažil se je napravit. Mravní náprava zločinců motivuje jeho snahu o zmírnění hrdelního práva. Všechna vězení na všech hradech rozbořil a všechny šibenice po celé zemi na mnoha místech kázal pokácet a sám to zahájil. I. staroslověnská legenda také odkazuje k šesti skutkům tělesného milosrdenství a poukazuje na Mat 25, 35-39. Předložené ctnosti jsou spíš vynalézavostí autorovou, než skutečností.

Když o jeho blahodárném počínání uslyšeli mnozí kněží a služebníci Boží v jiných zemích, spěchali k jeho dobrosrdečnosti a on sám je přijímal s radostnými projevy lásky, neboť nikdo nespouštěl ze zřetele zachování božské lásky, a zdržoval je s uctívou

laskavostí, starostlivě a vlídně, aby u něho zůstali. Pověst o náboženské horlivosti a učenosti mladého knížete se brzo rozšířila do sousedních zemí. Důvod je prostý. Vzdělanost v takové míře byla ojedinělá. *Jejich hojným a posvátným výkladem čistá jeho mysl byla božsky vzdělávána a poučována, takže si osvojila podivuhodnou znalost písem jak latinských tak i řeckých. Neboť co za studií dřív viděl u svých učitelů, to sám horlivě uskutečňoval.* Střet východních a západních kultur napomáhal vyššímu vzdělání. Václav ho sám podněcoval, aby se Čechy staly centrem vzdělanosti. I když se více orientoval na západ, nebylo mu na překážku stýkat se s východními kulturami. *A poněvadž míval soustrast s každou bolestí lidskou, když někdo onemocněl, navštěvoval jej se slitovnou pomocí, nebožtíkům pak od sousedů nepovšimnutým sám se postaral o pohřeb. Než i kmenům, které posavad žily po starém způsobu pohanském, podával dobré učení nové víry. A když viděl blažený ten jinoch, jak ve své nevědomosti chodívají do modlářských svatyň a cizím neznámým bohům žertvy obětují, záhy se vystříhal docházky a účasti na těchto bezbožných kvasech obětních, třebaže byl často zván, neboť si přál nade vše víc stát se účastníkem nebeské hostiny nežli se poskvrnit d'ábelskou ohavností těchto žertev.* Mladý kníže nechtěl nebo nedovedl podřídít okolí tvrdě a bezohledně své vůli. Náprava lidu pomocí příkladu se mýjela účinkem. Pohanské zvyky zůstaly zakořeněny ještě po dlouhá léta. *Nicméně rmoutil se nemálo nad těmito nevolníky zlého bludu a často přemítal o slovech Písma, jak přikazuje slovo apoštolovo: Jeden druhého břemena neste. Jiné lidi poněkud náchylnější k pravé cestě, vedoucí k nejvyššímu dobru, napomínal sladkým hlasem a přiváděl je nazpět tím, že jim sliboval dary nebeské milosti, aby se zřekli pohanských model, jimiž se dali oklamat, a přiklonili se s vírou k pravdivému příslibení božského úmyslu. Jiné zas méně přístupné tomuto spasitelnému učení, srdce zatvrzelejšího a rozumu netečnějšího k pochopení pravdy, podle slov apoštolových, ať vhod či nevhod učil a přesvědčoval, a tak obojím způsobem jim naznačoval odměnu a snažil se ze všech sil, aby, kohokoli mohl, jak dobrovolným tak nuceným pozváním, přivedl na večeri Hospodinovu oplývající veškerou hojností k účasti na radosti věčné. Pohanské národy, jako např. Polsko, uváděli nové náboženství násilnou cestou. Legenda dosvědčuje, že se nic podobného nedělo v Čechách.*

8.

V době velikého postu svatý ten jinoch, přestože jako panovník byl poután veřejnou správou, rok co rok prožíval jednotlivé dny ve věru úžasných postech o hladu a modlitbě, za ustavičného konání modliteb vzlétajících za štědrého podělování chudých.

V noci pak se oddával nejjasnějšímu bdění a nepomýšlel ani na slabé zdřímnutí. Sotvaže zavládlo noční ticho, odvrhl postel v své skvoucí ložnici a s knížkou v ruce... Znamená to, že měla podobu kodexu? Zajímavá informace. Kodex v původním slova smyslu označoval svazek listů svázaných ve hřbetu. ...vycházel z paláce, bez vědomí stráže a provázen jedině svým panošem,... Oním panošem mohl být jeho důvěrník Podiven. ... putoval bos a pěší od hradu k hradu přes příkré vrcholky hor a propastné doliny a hluboké strže, po stezkách kamenných útesů a srázných ledových balvanech, a za pění žalmů a jiných modliteb navštěvoval jednotlivé kostely. Vpravdě snášel až takovou trýzeň tělesnou, že kapky krve řinoucí se z rozdrásaných útlých jeho pat značily jeho stopy. Domů se pak vracel potají na své lože. Světec sám skrýval, co se v něm dělo vnitřním poznáním, a když zasedal na trůn, odíval se nádherou knížecího roucha, ale pod panovnícký háv oblékal na své přečistě tělo roucho zíněné. Vyřešil rozpor ve svém nitru zíněným rouchem. Autor vedle sebe neustále klade život panovníka a asketický život mnicha. Čtenáře nutí srovnávat.

Když nastal čas žní, vstal uprostřed noci zcela pokradmu a se svým shora již vzpomenutým panošem bos a pěší se ubíral na své... Gumpold na cizí pole ...pole a vlastníma rukama požínal pšenici a vázal ji do snopů a sám je vkládal na ramena svá i svého panoše a skryl je v tajném koutku svého domu. A tam je vytrřel a na žernově semlel a svatýma rukama čistě je prosel, a pak je pokropil vodou ve jménu svaté Trojice, a samojediný toliko se svým jemu sloužícím panošem smísil v nádobě mouku s vodou, kterou nosil ve vědru ze studně, požehnal ji vzýváním svaté Trojice a zamísil prací svých rukou. A když z nich napekl hostií, posílal je do kostelů k obětování při mších Pánu našemu Ježíši Kristu. Hostie označuje v křesťanské tradici chléb, připravený ke slavení eucharistie.³⁹

V čase pak podzimním zavolal svého nejvěrnějšího sluhu, zmíněného již panoše a společníka a sám s ním zcela potají přelézal ploty vinic, a když naplnil dva koše svým...v latinském textu neuvedeno ...i hrozny, vložil si je na ramena a vrátil se domů se svým panošem. Vlastníma rukama je pak vytlačil, a když je dobře připravil pro službu Boží, aniž kdo jiný co o tom věděl kromě jediného již často zmíněného onoho panoše, slil víno do nádoby a tajně je uložil. Až shledal, že je zralé, posílal je klerikům a kněžím zároveň s hostiemi, které sám pékával pro chrámovou bohoslužbu, a sám je všem stejně

³⁹ Eucharistie - mše, svaté přijímání, večeře Páně, svátost oltářní, lámání chleba, božská liturgie - je v křesťanství spolu se křtem jednou ze svátostí, kterou uznávají téměř všechny církve. Jedná se o obřad, který má vztah jednak k poslední večeři Ježíše a jednak k Ježíšově smrti na kříži.

rozdílel. Mešní víno je víno, používané při eucharistii jako tzv. krev Páně. Svátost oltářní se přijímala ještě podobojí, jako v prvotní církvi. Nad tímto textem legendy se pozastavuje jak Závíš Kalandra, tak i Dušan Třeštík. Závíš Kalandra text komentoval: *Pak si tedy máme představit náboženského šilence na trůně, který opravdu místo spaní žal pšenici, sklízel hrozny, nosil vodu,...* Má to snad být jen jakási morbidní přemíra zbožnosti, jejíž přemrštěné detaily si už legendisté vymysleli sami? Ale pak by ještě zbývalo vysvětlit, proč si vymysleli právě tyto absurdní podrobnosti.⁴⁰ Dušan Třeštík k tomu dodává: *Legendista si tu nic nevymyslel; to, co on i jeho druhové dělali podle předpisů své nové řehole roku 974 v Řezně, prostě připsali Václavovi roku 920 v Praze. Asketicko-mnišský Václav je opravdu produktem mnišského ideálu křesťana, jak ho formulovala reformní hnutí, až na to že nemá s historickým Václavem nic společného.*⁴¹

Ó, jak nerozvížitelná jsou pouta neposkrvněné víry kol přečisté hrudi. Ó, jaká chvalitebná poslušnost nejoddanějšího následovníka. Ó, úžasná pokoro knížete, jež se nestydí vzít na sebe z vnuknutí božské lásky povinnosti služebníků. Neboť když patřil v závrtné kontemplaci na nebeská tajemství, jež choval v srdci, s takovou úslužností uctíval a miloval vznešenou a spasitelnou oběť těla a krve Páně, že pro kult této nebeské hostiny, očišťující nákazu vin, nejen bojoval stálostí víry, nýbrž tím, že vzal na sebe jako prostý sluha vnější práci s přípravou nejčistišího pramene a svou milostnou štědrostí sám se vpravdě stal účastným kněžského úřadu. Celý tento odstavec podporuje Třeštíkovi tezi. Reformní hnutí, které k nám přišlo až v druhé polovině 10. století, nepůsobilo ve Václavově době ani v Řezně. Do Řezna se reforma dostala v roce 974, když nový řezenský biskup Wolfgang povolal z Trevíru, kde se ujalo reformní hnutí v roce 934, mnicha Ranwolda a svěřil mu slavný řezenský klášter sv. Jimrama (Emmerama).⁴²

9.

Nelze též zatajit jeho prorocké vidění o knězi Pavlovi a o jeho domu, které po svém probuzení sám takto vykládal: Václav míval často vidění. Motiv proctví najdeme u Gumpolda, Crescente a Kristiána, tedy převážně v latinských legendách.

Když jsem ležel na posteli a odpočíval, má milá družino a čeledi, zachvátilo mě strašlivé vidění. Spatřil jsem totiž dvorec kněze Pavla se všemi budovami a příbytky lidskými odshora dolů úplně zpusťšený. Sklíčen tímto viděním zmítal jsem se a trápil

⁴⁰ Kalandra, Závíš: *České pohanství*, Praha 1947

⁴¹ Třeštík, Dušan: *Kníže svatý Václav. Legendy a skutečnost*, Dějiny a současnost 3/1990 s. 6-13

⁴² Lutovský, Michal: *Po stopách prvních Přemyslovců. I. Zrození státu (872-972). Od Bořivoje I. po Bole-slava I.*, Praha 2006

duševní trýzní obav o věřící lid Boží. Ale vyložím toto vidění vševědoucímu a milosrdnému Tvůrci a věřím, že s jeho pomocí rozřeším, co je pravdivého na tomto vidění. Kněz Pavel byl blízkým důvěrníkem Ludmily. Jméno kněze Pavla se objevuje v legendě Fuit:⁴³ ...jednoho zbožného kněze, jménem Pavla,... a Crescente: ... “Tenhle příbytek staršího kněze Pavla... “.

Zboření domu, které jsem viděl, znamená totiž blaženou smrt mé báby a ctihodné paní Ludmily, a zpusťšený dům Pavlův věští vyhnání kleriků a kněží ze země a zabrání jejich majetku. Viděl jsem zajisté, kterak má matka, pohanka jak rodem tak věru i ohavností svých skutků, jež si ani nezaslouží, aby byla jmenována, přátelí se s jinými svými zlými rádci neznabohy a s nimi pomýšlí na záhubu své tchyně. Patrné srovnání obou žen. Ludmila byla před svatbou také pohanka stejně jako Drahomíra. Po sňatku s Bořivojem se mění její víra a plně se oddává Kristu. Drahomíra, aby si mohla vzít Vratislava, musela se také nechat pokřtít, ale křesťanství plně podle legendy nepřijala.

10.

A tato jeho slova jasnější nad slunce se vyplnila. Neboť zlá jeho matka, zvaná pohřichu Drahomírou, dohodla se s těmi bezbožníky a řekla: Co učiníme v té věci, jelikož ten, který má být knížetem, je zkažen od kněží a od mé tchyně a je jako mnich? Zahubím tuto a ony vyženu ze země. Touha po moci a vliv zlých rádců zaslepil Drahomíru. Stal se důležitým aspektem i strach z mnicha na trůně a hanbě svého rodu? J. Vašica to nevyklučuje: *Tímto protivenstvím od matky a jejích stoupenců nabývá život sv. Václava mocného dramatického napětí,...*⁴⁴

V tu chvíli poslala své rádce a zardousila svou tchyni Ludmilu. Potom nastalo po celé zemi české veliké pronásledování kleriků a kněží a ničení chrámů. A po ulicích postavila stráž a řekla: Kdekoli spatříte, že nějaký kněz jde k mému synovi, nešetřte jeho života a na místě jej skolte. Po celé zemi zřídila modlářské svatyně a všechen kraj k nim obrátila, přinášela jim oběti a nutila k nim svého syna. Jak je možné, že měla Drahomíra takovou moc? Legenda nezmiňuje její regentskou správu. Co tedy bylo primárním impulsem pro vraždu Ludmily? Primární není náboženství, i když je nasnadě a nemalý díl určitě má. Pokud pomineme politické důvody, ukazuje se nám další popud, a to je chtivost, chtivost po majetku Ludmily. D. Třeštík jednoznačně staví do primárního postavení motiv náboženství jako Vašica a vysvětluje to tím, že na něm závisela hlavní

⁴³ Fuit in provincia Bohemarum: překlad Ryba, Bohumil, Praha 1969

⁴⁴ Vašica, Josef: Eseje a studie ze starší české literatury, Opava 2001

tendence legendy, důkaz, že Václav byl pronásledován pro víru a že byl tedy skutečným mučedníkem.⁴⁵

Sám svatý hošík byl ještě dítětem a nemohl se protivit matce. Tato věta velice mate. Když otec zemřel, bylo mu nejméně 14 let, spoluvláda matky trvala minimálně do jeho 15 let. Kdy tedy s matkou navštěvoval pohanské svatyně, když legenda uvádí, že byl ještě dítětem? *Chodil sice do pohanských svatyní, ale nikdy nepotřísnil své duše skvrnami modlářství. Světec byl zajisté nebeskou zbrojí ochráněn a utvrzen, a když se velmoži ubírali do pohanských svatyní, tu jako by svoloval, ale vnitřním úmyslem v srdci odpíral souhlas jejich skutkům. Vystříhal se všech lidí, nepatrných i mocných, jak se patřilo.* Václav si nachází skulinky, aby se ubránil nástrahám matky a jejího okolí. Václavova víra je silnější.

Milost Boží zajisté spočívala na něm a byl milován všemi (Luk 2). Děťátko pak rostlo, a posilovalo se v duchu, plné moudrosti, a milosti Boží byla v něm. V řečech svých byl pravdivý, na soudě spravedlivý, na sněmech moudrý, v dobrotivosti proslulý, ve všech dobrých obyčejích velmi horlivý, často poklekal k modlitbám božských hodin, napsané malé knížky míval opatrně a tajně schovány u sebe pod šatem. A když unikl světským starostem, dvanáctkrát nebo i víckrát se oddával tajným modlitbám v skrytu své ložnice a pročítal je v noci i ve dne až do konce. A tak velebil Krista čistým úmyslem. Autor nás opět zavádí k Václavovým zásluhám, aby vyzdvihl příštího mučedníka.

11.

Takto šťastně uplynula léta světcova jinošství. Proč autor použil slovo šťastně? Drahomíra vládla krutou rukou, nikdo si nebyl jistý svým životem. Václava nutila k pohanským obřadům a bránila mu ve vzdělání. Co tedy bylo šťastného na jeho jinošství?

13.

...Ani nemůžeme zamlčet ten jeho čin, divný lidem smrtelným a andělům Božím radostný a úžasný těm, kdo se bojí Boha, a nikdy mezi lidmi neslýchaný, který hrud' světcova tvrdší než kámen nosila v srdci. Báł se prozrazení tajemství. Byl totiž kdysi od svého bratra a svých zemanů pro zrození synů přinucen obcovat s ženou a zplodil s ní syna jménem Zbraslav. Oženil se s ní? Odpověď legenda nedává. Náznaky najdeme

⁴⁵ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

v legendě Crescente ...*přál život prožít neženat...*, ...*aby ho papež oděl rouchem mnišským...*,⁴⁶ ženatý muž se nemohl stát mnichem. Kristián napsal, že Václav zachovával ...*cudnost zdrženlivosti, ačkoliv je to řídká cnost u mužů ženatých, a toužil ukončit pozemský život mučednickou smrtí...* I řekl k ní: *Hle, mnoho jsme se již Bohu provinili a nepravost jsme učinili, již toho zanechme my dva mezi sebou, když jsme přijali plod podle přirozenosti lidské, ty měj mě za bratra a já tebe za sestru. A ona na tuto věc přistoupila a zavázala se k tomu před samým Bohem. Jednou však zhřešila s milým jeho služebníkem a světec sám to viděl.*⁴⁷ Byl služebníkem Podiven nebo Mstina? Legenda jméno neupřesňuje. *Tu jí řekl: Proč jsi selhala před Bohem? Bylo ti možné se vdát nebo nevdát, ale nyní se neopovažte nikomu o tom zmínit, ať je to kdokoli, dokud já si to nerozmyslím. A učinil velikou hostinu, a aniž kdo věděl, co zamýšlí, provdal ji za téhož služebníka, a tím ji učinil jeho sestrou.* O osudech Zbraslava po zavraždění Václava se prameny nezmiňují. I. staroslověnská legenda říká: ...*V tom hradě zabili i jakéhos Mstinu, urozeného muže Václavova, ostatní pak hnali do Prahy, některé povraždili a jiní se rozprchli po zemi. I nemluvnátka kvůli němu povraždili...*⁴⁸ Je pravděpodobné, že mezi zavražděnými nemluvnaty byl i Zbraslav.

Tabulka č. 4: Srovnání dat v I. staroslověnské legendě a II. staroslověnské legendě

Pořadí událostí	Datování			
	I. staroslověnská legenda		II. staroslověnská legenda	
Narození a pokřtění	neuveďeno	895/907	neuveďeno	895/907
Smrt Spytihněva	-	-	neuveďeno	915
Postřižiny	neuveďeno	902/914/915	-	-
Výchova Václava	neuveďeno	906-921	neuveďeno	906-921
Smrt otce	neuveďeno	920/921	neuveďeno	920/921
Smrt Ludmily	-	-	neuveďeno	920/921
Nástup vlády	neuveďeno	922/925	neuveďeno	922/925
Vyhnání matky	neuveďeno	922	neuveďeno	922
Svátek sv. Jimrama	neuveďeno	22. září	-	-
Svátek Kosmy a Damiana	v neděli	27. září	neuveďeno	27. září
Smrt Václava	v 28. den měsíce září	929/935	čtvrtého dne před kalendami říjnovými	929/935

⁴⁶ *Crescente fide Christiana*: překlad Ryba, Bohumil

⁴⁷ *Legenda tzv. Kristiana*: překlad Stříž, Antonín

⁴⁸ *I. staroslověnská legenda*: překlad Vašica, Josef

3.1.3. Proložní legenda o sv. Václavu⁴⁹

Liturgický sborník stručných životopisů světců, řazený podle kalendáře. Prolog je v širším smyslu předmluva jakéhokoliv druhu. Proložní legenda vznikla v druhé polovině 12. století překladem byzantského prologu. Je v úzkém svazku s Proložní legendou o sv. Ludmile.⁵⁰ Oba prology jsou pravděpodobně dílem jednoho autora. Patrný vliv II. staroslověnské legendy a neznámé slovanské legendy o sv. Ludmile. Tento prolog je někdy označován jako legenda Preissova, podle svého objevitele.

Slušné jest předem znáti vlast a stolec svatého mučedníka Václava. Tento byl syn Vratislava, knížete českého, maje pod sebou dva bratry: Spytihněva a Boleslava. Je důležité řazení jmen? Gumpold neuvádí třetího bratra. Pozdější legendy o něm nehovoří, mohl tedy brzy zemřít. Domněnku o záměně se strýcem nepodporuje následující text. Když pak zemřel otec, převzal Václav stolec otcovský.

Tehdy zlomyslní lidé začali popouzeti bratry. Opět použít udělejte z toho větu plurál. Zprvu navedli Václava, aby vyhnal matku,... Strach bojarů z Drahomířina vlivu na Václava. ...*řkouce: „Chce tě zabít s bratřími, neboť ta zabila i dříve bábu tvoji Ludmilu“. I vyhnal matku svou na Budeč, a zakrátko kaje se přivedl ji k sobě. Václav prohlédl lest bojarů a matku rehabilituje. Nápadně se tento text podobá I. staroslověnské legendě. Nezmiňuje se o provinění Drahomíry, tzn. vraždě Ludmily, autor předpokládá znalost ludmilského prologu. Doplněk o vyhnání Drahomíry na Budeč může pocházet z nedochované ludmilské legendy. Jinou hypotézu o místě izolace Drahomíry přináší Václav Davídek⁵¹ ovlivněn Serebrjanského příspěvkem z roku 1929. Zmiňuje se o vlivu staroslověnského pramene na opisovatele legendy, který následně zaměnil slova безъ вины - въ Будочь. Opisovateli se mohla zdát informace bez viny nevhodná, a proto je zaměnil.*

Bojaři pak poslali k bratru jeho řkouce: „Jestliže nás neuposlechněš, nepředejdeš-li v zabítí bratra svého, on tě zabije; ale my tobě nad onoho přejeme“. Boleslav neměl v úmyslu zavraždit svého bratra, byl k tomu přinucen. Dává se svěst, tzn. primární impulz k vraždě dali bojaři, jak již potvrzuje II. staroslověnská legenda. Motiv vraždy je ale nejasný. Lze usuzovat na Václavovu politickou orientaci na západ.

⁴⁹ Ze staroslověnštiny přeložil Vašica, Josef

⁵⁰ Tento text je zcela osamocený, nedochovala se žádná obšírnější ludmilská legenda. Z latinských legend je jí nejbližší Fuit a mnoho shod má také s Kristianem.

⁵¹ Davídek, Václav: *Co bylo před Prahou*, Praha 1971

I vešel s nimi v radu Boleslav. Požádal pak bratra Václava, aby přišel k němu na „Posvěcení chrámu“. A přišel Václav, a mile strávili den Posvěcení. Přijel v den posvěcení. Václav pak chtěl odejít z hradu, i přemluvil jej Boleslav, aby se do jitra veselil. Byl totiž jazykem lstivý, více než život svůj miluje jej, ale v srdci svém na zabití jeho pomýšlel. Prvně je Boleslav nucen k vraždě, po poradě se svými kumpány se stává bratrovrahem. Václav v této legendě netuší, že jej chce bratr zabít.

A když Václav ulehl, té noci na hradě potvrdil radu s bojary svými o zabití bratrově. A ráno, když šel na jitřní k chrámu, zastihl Boleslav s bojary a udeřil jej do hlavy mečem. I běžel Václav do chrámu. Hledání azylu nenasvědčuje přání mučednické smrti. Zastihl jej Tira a rozsekali jej ve dveřích chrámových. Hněvsa pak probodl mu bok mečem. Podobnost s Kristovou mučednickou smrtí. Když Krista přibytého na kříži vztyčovali, musel být již hodně vyčerpán po tvrdém bičování. Nakonec mu velitel popravčí čtyř probodl pravý bok jako důkaz, že poprava byla vykonána. Svatý Václav pak odevzdal blahoslavenou duši svou v ruce Boží, když pondělí svítalo. Všechny legendy se shodují ve jménech spiklenců a útočníků.

3.1.4. Rekonstrukce staroslověnských legend

Tabulka č. 5: Srovnání motivů slovanských legend

motivy	I. staroslověnská legenda	II. staroslověnská legenda	Proložní legenda
Narození a křest Václava	...I narodil se jim prvorozený syn a na křtu dali mu jméno Václav...	-	-
Postřižení	...Když povyrosl a bylo třeba mu udělit postřižiny, otec jeho Vratislav pozval k nim jednoho biskupa s jeho notářem i s jeho duchovenstvem...	-	-
Slovanská výuka báby Ludmily	...Jeho bába Ludmila dala jej vyučit v knihách slovanských pod vedením kněze, a on si dobře osvojil jejich smysl...	-	-
Výuka na Budči	...poslal do Budče, tam se hoch počal učit knihám latinským a osvo-	...prosbami přemohl srdce, rozum i mysl otcovu a byl od něho poslán	-

	jil si je dobře...	na hrad zvaný Budeč ke knězi jménem Učený a byl jemu svěřen, aby jej vycvičil ve vědách...	
Vratislavova smrt	...Když otec jeho Vratislav zemřel, dosadili Češi na dědičný trůn jeho syna...	...Když potom jeho otec, jak bylo již řečeno, odešel z tohoto světa, mladík ten, svými skutky podobný starcům, byl zvolen pod zářnou mocí nejjasnějšího krále Oty za pochvalného souhlasu všeho lidu...	...Když pak zemřel otec, převzal Václav stolec otcovský...
Václavova prorocství		...Nelze též zatajit jeho prorocké vidění o knězi Pavlovi a o jeho domu,...	-
Václavův asketický život	... ale i ve víře byl dokonalý...	...rok co rok prožíval jednotlivé dny ve věru úžasných postech o hladu a modlitbě, za ustavičného konání modliteb... ... často poklekal k modlitbám božských hodinek, napsané malé knížky míval opatrně a tajně schovány u sebe pod šatem...	-
Regentská vláda Drahomíry	...Drahomíra zajistila zemi a spravovala lid, dokud Václav nedospěl...	-	-
Smrt Ludmily	-	... V tu chvíli poslala své rádcce a zardousila svou tchyni Ludmilu...	...neboť ta zabila i dřívě bábu tvoji Ludmilu...
Zmínka o čtyřech sestřích a dvou bratřích	...Měl čtyři sestry...	-	...maje pod sebou dva bratry : Spytihněva a Boleslava...
Spiknutí proti Václavovi	I zpychli mužové čeští, vždyť kníže jejich byl ještě mlád, a ďábel vnukl jim do srdce...	...Mladší pak bratr jeho, již dřívě uvedený Boleslav, když zvěděl, že nechce jít do Říma, počal potají proti němu zamýšlet mnoho zlého a strojit mu mnohé úklady...	...Bojaři pak poslali k bratru jeho řkouce: „Jestliže nás neuposlechněš, nepředejdeš-li v zabití bratra svého, on tě zabije; ale my tobě nad onoho přejeme“...
Vyhnání matky	Ti zlí psi i Václava před tím navedli, aby vyhnal svou matku bez viny... ...přivedl svou matku nazpět...	...svou matku, která byla v čele tohoto odboje, vyhnal pryč od sebe ze země...	...Zprvu navedli Václava, aby vyhnal matku... ...I vyhnal matku svou na Budeč, a zakrátko kaje se přivedl ji k sobě...
Náznaky nebo zmínky o synovi	...I nemluvíátka kvůli němu povraždili...	...Byl totiž kdysi od svého bratra a svých zemanů pro zrození synů přinucen obcovat s ženou a zplodil s ní syna jménem Zbraslav...	-

O dětství a mládí svatého Václava nám podává nejvíce informací I. staroslověnská legenda. I když se zdá prostší a bez téměř žádného zázraku (Proložní legendu nelze v tomto okamžiku srovnávat), je patrný její historický význam pro toto údobí Václavova života. Václavovo dětství je nám zprostředkováno už od narození. V latinských legendách nenajdeme zmínku o jeho křtu a postřizínách. Každá z těchto legend, nevyjímaje II. staroslověnskou legendu, počíná vyprávět Václavův příběh od výuky na Budči. Proložní legenda se o výuce na Budči nezmiňuje vůbec.⁵² Stojí za zmínku Kalandrovo prohlášení,⁵³ že postavy ze starších legend jsou mýty, tzn., že Kalandra popírá existenci samotného Václava. Neznalý čtenář legend se může k tomuto prohlášení přiklonit, ale opak je pravdou. Dokládají to četné výzkumy jak literární, antropologické, tak i archeologické. I. staroslověnská legenda mluví o vlivu Ludmily na Václavovo vzdělání. V následujících legendách vliv Ludmily oslabuje, což bylo důvodem k polemikám. Oldřich Králík polemizuje už s údajem I. staroslověnské legendy a říká, že motiv Ludmily pěstounky byl ovlivněn Kristiánem, proto tento údaj mohl být včleněn do slovanské legendy po roce 1000. Posléze dodává: *Jako všechno v historii tak i Ludmilin podíl na rané české kultuře je věc pramenů a jejich kritiky.*⁵⁴

Nenacházíme ani shody v dalších událostech. O Václavově proroctví hovoří pouze II. staroslověnská legenda. Ani u asketického Václavova života nenajdeme nápadné shody mezi legendami, což lze přičítat na vrub autora II. staroslověnské legendy a jeho snahám o vyzdvižení života před Václavovou mučednickou smrtí. Autor I. staroslověnské legendy se spíše zaměřil na to, aby vyjádřil vděk za podporu slovanské liturgie.

Největší rozpory se objevují při výkladu vztahu Drahomíry k Václavovi a vztahu Drahomíry k Ludmile. I. staroslověnská legenda popisuje Drahomíru jako křesťanku, milující matku, která byla Václavem vyhnána bez viny. V době regentské vlády se ničím neprovinila. Napadá mě myšlenka, že v době sepsání této legendy Drahomíra ještě žila a autor se bál její odvety, proto autor II. staroslověnské legendy ji mohl popsat daleko věrněji, protože byla sepsána o více než padesát let později: *...zlá jeho matka, zvaná pohřichu Drahomírou,...* Autor ji obviňuje z pohanského ritu, ke kterému nutila malého Václava, a z vraždy Ludmily. A zároveň objasňuje i motiv vraždy: *...jelikož ten, který má být knížetem, je zkažen od kněží a od mé tchyně...* Když Václav vyrůstá

⁵² Viz. Tabulka č. 5

⁵³ Kalandra, Závist: *České pohanství*, Praha 1947

⁵⁴ Králík, Oldřich: *Labyrint dávných dějin českých*, Praha 1970 s. 119

z jinošských let a nastupuje na pražský stolec, vyřizuje si rázně účty nejen se zrádnými velmoži, ale i se svojí matkou, kterou vyhání pryč od sebe ze země. Proložní legenda upřesňuje místo, tím je Budeč. Při těchto zjištění vyvstává otázka, kdo do té doby seděl na pražském stolci? Drahomíra nebo Ludmila? Autor v této souvislosti nemluví ani o jedné z nich. Pouze z těchto událostí vyplývá určitá moc Drahomíry a silný vliv Ludmily na Václavovo vzdělání.

P. Šimík se domnívá, že Drahomíra byla Václavovou nevlastní matkou.⁵⁵ Tuto domněnku podkládá Vlčkovými antropologickými výzkumy a latinskými legendami Crescente a Gumpoldovou legendou. V nich není ještě vůbec jmenována. Podle Vlčka v době narození Václava, tj. v roce 895, bylo Drahomíře sedm let.⁵⁶ V datu sňatku s Vratislavem se shoduje s D. Třeštíkem.⁵⁷ Oba uvádějí rok 906, kdy bylo Drahomíře asi 19 let.

Při porovnávání staroslověnských legend vyvstává mnoho otázek jak z historického hlediska, tak literárního. Předmětem vědeckých sporů se nestává jen doba narození a úmrtí svatého Václava. Je jím také zdroj informací a motiv pro napsání staroslověnských legend.

Králík například I. staroslověnskou legendu řadí do boční linie, stejně jako latinskou Vavřincovu legendu a vzájemně jim přisuzuje podobnost v dějovém půdorysu, v pojetí postav i událostí. Snaží se tyto shody vysvětlit předpokladem společné předlohy a uvádí dvě varianty: Ústní tradování, to posléze označuje jako chiméru. Druhou nabízí nápadnou shodu s latinskou legendou Crescente.⁵⁸ Králík se ale mýlil. Crescente nevykazuje žádnou shodu s I. staroslověnskou legendou. Nápadnou podobnost s Crescente vykazuje spíše II. staroslověnská legenda: *...toužil po vzdělání...* (Crescente), *...zatoužil po knižním vzdělání...* (II. staroslověnská legenda); zmínka o proroctví; *...Proto v době žní, vstáváje ještě za noci...* (Crescente), *...Když nastal čas žní, stal uprostřed noci....* (II. staroslověnská legenda) aj. II. staroslověnské legenda je předlohou latinská Gumpoldova legenda, která se inspirovala právě legendou Crescente.

Pozvolná přeměna legend odráží politické dění doby. I. staroslověnská legenda šíří slovanskou liturgii a nebere si za cíl propagovat Václavův asketický život, který vedl k mučednické smrti a západnímu křesťanství. Autor zvolil zdánlivé maličkosti z

⁵⁵ Šimík, Petr: *Moravia magna*, Brno 2005

⁵⁶ Vlček, Emanuel: *Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997

⁵⁷ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

⁵⁸ Králík, Oldřich: *Kosmova kronika a předchozí tradice*, Praha 1976

dětství, například postřižiny, aby ukázal nesporný vliv slovanské liturgie na Václavovu dobu. II. staroslověnská legenda se už odvíjí v jiném politickém duchu. Orientace na západní křesťanství je patrná v každém kroku, ale i zde autor připouští slovanskou liturgii: osvojil si ...*znalost písem jak latinských tak i řeckých*... Ne v takové míře jako v I. staroslověnské legendě.

3.2. Latinské legendy

Poprvé latina proniká na naše území s křesťanskými iro-skotskými, italskými a franckými misiiemi v 8.-9. století. Pro konec 10. století je charakteristický boj mezi literaturou staroslověnskou a latinskou. Tento boj je dán politickou situací a orientací Čech na západ. Definitivním vypuzením staroslověnských mnichů ze Sázavského kláštera v roce 1097 znamená vítězství latinské vzdělanosti.

V období, kdy legendy už jako hotové útvary vnikly do latinského prostředí, bylo již jejich téma a osnova ustálena. Téma se nelišilo od staroslověnské hagiografie. Byla to opět legendární vyprávění o českých světcích. Z počátku se v latinských legendách objevuje obrana staroslověnské vzdělanosti – *Kristiánova legenda*. Pozvolna však přechází k západní orientaci.

Hrabák si všímá rozdílného postavení latinské tvorby k aktuální české skutečnosti a k lidu.⁵⁹ Do latinské literatury pronikají lidové prvky. Vysvětluje to rozšířením vzdělanosti. I když staroslověnština byla lidu srozumitelnější, ale neznalost písma bránilo jeho dalšímu poznávání. Latina měla stejnou bariéru, kterou později prolomila vzdělanost rozšířená laiky. Tím se utvořil prostředník mezi textem a lidem.

3.2.1. *Crescente fide christiana*⁶⁰ (*Když rostla víra křesťanská*)

Základní latinsky psaná václavská legenda jako první dokazuje, že byl Václav za svou víru pronásledován. Uchovala se ve dvou recenzích: bavorská, uvádějící jako prvního křesťanského knížete Spytihněva, a mladší česká, začínající už Bořivojovým

⁵⁹ Hrabák, Josef: *Jedenáct století*, Praha 1982

⁶⁰ Překlad z latiny Ryba, Bohumil

křtem. Bavorská je sepsaná po roce 974 v souvislosti se založením pražského biskupství, kterého dosáhl v roce 973 Boleslav II.⁶¹

I když jsou v ní zastoupeny téměř všechny hlavní motivy známé v pozdějších václavských legendách, je *Crescente* prostá a málo rétorizovaná. Její motivy postupně zjemňují autoři navazujících legend. Prvním je Gumpold, poté Kristián a také autor II. staroslověnské legendy. Stala se prvním literárním dílem, které šířilo informace o svatém Václavu a jeho zemi v oblasti evropské latinské vzdělanosti.

Autor legendy je neznámý, ale podle několika okolností, např. čerpá z domácí tradice a slovansky psaných textů, lze soudit, že byl Čech. Orientoval se na západní kulturu, dokládá to samotný fakt, že vznikla k příležitosti založení pražského biskupství. Historikové předpokládají, že byla sepsána jedním z Ranwoldových mnichů.

Hlavním pramenem pro autora *Crescente* se stal Arbeův *Život Jimramův*, jak ukázal J. Staber.⁶² Dále čerpal z Bible a dalších životopisů. *Crescente*, vykazuje i určitou podobnost s ludmilskou legendou *Fuit*.

Vratislavův starší syn, blahoslavený Václav, Božím vnuknutím již od útlého věku vždy toužil po vzdělání. Jeho otec, přeje si vyhovět touze synova srdce, poslal jej do města jménem Budeč, aby ho tam cvičil v žaltáři jistý kněz, zvaný Učen. Tehdy se blahoslavený Václav s chápavou myslí rád pustil do učení a den ode dne se stále více zdokonaloval. II. staroslověnská legenda uvádí, že Vratislav poslal Václava na hrad Budeč. Zde je zmínka o městě Budči.⁶³ V Hájkově kronice a dalších starších pramenech je Budči přisuzován daleko větší význam, než měla. *Crescente* je první legendou, kde je zmiňováno jméno Václavova učitele na Budči. Kosmas kněze Učena srovnává s biskupem Gorazdem, Metodějovým nástupcem.⁶⁴ Goradzovi mohlo být kolem 60 let. Pokud má Kosmas pravdu, na Budči se učil Václav nejen latinským knihám, ale i slovanským.

Další otázkou je existence budečské školy. Plnohodnotná gramotnost v podobě dokonalého čtení a psaní vyžadovala mnohaleté studium ve skutečných biskupských školách, tzn. školy vyššího stupně; a s takovou institucí na Budči počítat nelze. V přípa-

⁶¹ Kosmas (kn. I, kap. 22): *List papeže Jana XIII. knížeti Boleslavovi I., kterým roku 967/968 udělil souhlas k založení pražského biskupství.* (je považován za Kosmovo falzum)

⁶² J. Staber: *Staroslověnské legendy českého původu*, Praha 1976

⁶³ Budeč je zřetelně spjata se Spytihněvem. Podle svědectví Kristiánovy legendy nechal Spytihněv postavit na hradě Budeč kostel ke cti sv. Petra. Zsvěcení rotundy bylo později rozšířeno ještě o sv. Pavla. Budeč je jedno z mála českých hradišť, které vstoupilo i do písemných pramenů 10. století.

⁶⁴ Kosmas: *Kronika česká*, Praha 1950

dě budečské výuky šlo o předstupeň tohoto vzdělání. O neustálé opakování latinských, případně staroslověnských, žalmů, jejich porovnávání s psaným textem a obkreslování písmen. Můžeme předpokládat, že na Budči bylo i skriptorium. I tímto skromným vzděláním se ovšem Václav výrazně lišil od soudobých vládců.

Potom se však jeho otec rozloučil s tímto světem. Tehdy sešel se veškeren lid oné země, zvolil blahoslaveného Václava za vévodu na místě otcově a dosadil ho na jeho stolec. V některých západních zemích byl hoch dospělý ve 14 letech. Ota II. byl korunován císařem ve 13 letech. V době úmrtí bylo podle Pekaře⁶⁵ Václavovi 13 let. Tenkrát svrchu řečený mladíček, i když již byl v hodnosti knížecí, nijak nezapřel svého dobrého vychování. Líčí Václava jako mnicha zabývajícího se z přinucení vládnutím. Byl totiž věrný a moudrý, v řeči pravdivý, na soudu spravedlivý. A když chtěli jeho soudcové někoho odsoudit k smrti, hned si bral nějakou záminku a odcházel ze soudu, jsa pamětliv toho, co je řečeno v evangeliu: „Nesudte, a nebudete souzeni“. Rovněž boural vězení a pozutíval všechny šibenice. Václavova kritika starého právního řádu, který velmi krutě postihoval provinilce, zaráží. Legenda velmi stručně vyzdvihuje péči o družinu, což může znamenat i vojenské úspěchy. Zároveň se ale vyhýbal odsuzování k smrti. S tím souvisí i Václavovy zázraky, kde osvobozuje vězně, nebo se musel vyhýbat poskvrnění krví jako mnich. Měl také mnoho soucitu k sirotkům a byl otcem naříkajících a vdov i utěшитelem raněných; hladovějící krmil, žíznícím poskytoval nápoj, nahé odíval svými šaty; nemocné navštěvoval, mrtvé pohřbíval, hosty a cizince vlídně přijímal jako své příbuzné; kněžím a klerikům uctivě posluhoval, zbloudilým ukazoval cestu pravdy. Ukazoval cestu pravdy, křesťanskou cestu. Část obyvatel křesťanství přijala a věřila, že co je dobré pro knížete je dobré i pro ně, ale druhá část se stále chovala, jak napsal již Kosmas,⁶⁶ polopohansky. Nadto osvědčoval také pokoru, trpělivost, mírnost a především lásku. Násilím a lstí nikomu na světě nic neodňal. Své vojsko vybavoval nejenom zbraněmi, ale i nejlepším oděvem. Na jednu stranu žije jako mnich a nechce vykonávat knížecí povinnosti, ale na druhou stranu věrně pečuje o svou družinu.

Takové a jim podobné vlastnosti osvědčoval již od útlého věku, duchovně napobouje činný život církevní. A také v postním čase putoval do kostelů od města k městu po strmých stezkách pěšky a bos, takže se dokonce v jeho šlépějích objevovala krev. Na těle oblečen drsnou žíněnou košilí a přes ni ozdoben královským rouchem bez ustání vzdával díky jedinému Bohu. Vratislav a Ludmila ovlivnili jeho životní cestu. Drahomí-

⁶⁵ Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990

⁶⁶ Kosmas: *Kronika česká*, Praha 1950

ra na Václavovu výchovu od útlého věku nemá žádný vliv. Byla Václavovou matkou nebo se potvrzuje Šimíkův⁶⁷ a Vlčkův názor,⁶⁸ že byla jeho nevlastní matkou? Drahomířino chování svědčí spíše, že byla macechou. Crescente líčí Václava jako mnicha zabývajícího se z přinucení vládnutím.

Proto v době žní, vstáváje ještě za noci, tajně vycházel do polí, požíval pšenici, nosil ji na ramenou do svého domu, zde mlátil, v mlýncích smílal a mouku přesíval. Podobně ještě za hluboké noci brával s jediným panošem vědro a chodil pro vodu, při jejím čerpání říkal slova: „Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého“, nosil ji domů a z ní i z připomenuté mouky pekl oplatky. Stejně tak s věrným služebníkem chvátal za nočního ticha na svou vinici, zde česali hrozny, hustě je nakladli do putny, skrytě nosili do jeho světničky, tam lisovali víno v lisu a nalévali do džbánu. A to vše dělal proto, aby tak mohli kněží přinášet Pánu oběť spásy. V této pasáži musíme hledat více symbolické významy než skutečnost. Jde nejspíše o šíření křesťanství a zajištění potřeb pro obřad. Tyto symbolické významy rozvádí navazující autoři legend, např. Gumpold. Chaloupecký to považuje za chlapecké hříčky nedospělého Václava, zachycené pamětí někoho z kněžské družiny.⁶⁹ Třeštík poukazuje na fakt, že autorem Crescente byl Ranwoldův mnich, proto Václav dělal totéž jako mniši z reformovaného kláštera.⁷⁰

*Ale bylo by nevhodné, abychom mlčky pominuli také to, co jsme se doslechli z vypravování hodnověrných lidí, že totiž již tehdy z vnuknutí Božího předvídal budoucnost. Z množství jeho věštek připomenu aspoň jedinou: Jednoho dne, který nadešel v pravidelném toku času, vystoupil do hořejší části paláce a vyhlédnuv z okna řekl jednomu žákovi: „Tenhle příbytek staršího kněze Pavla mi připadá jakoby pustý“. Motiv věštby spatřuje Ludvíkovský ve věšteckých slovech Kristových z Mat 23: *Aj, zanechávat se vám dům váš pustý.* Motiv Václavova prorockého vidění najdeme v širším pojetí u Gumpolda, Kristiána a v II. staroslověnské legendě. Crescente byla zdrojem informací pro další autory. *Mezitím Václavova matka, která zůstala pohankou, vešla v radu s nejukrutnějšími muži... Základní tendence důkazu Václavova pronásledování pro svou víru. Podobnost Kristova pronásledování. ...a zde vznikla otázka: „Co uděláme? Vždyť měl být knížetem, ale dal se pokazit od kněží a je z něho mnich!“* Autor nezmiňuje vliv Ludmily na Václavovo vzdělání. Vina je pouze na kněžích. Pohanství svádí boj*

⁶⁷ Šimík, Petr: *Moravia magna*, Brno 2005

⁶⁸ Emanuel Vlček: *Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997.

⁶⁹ Uspořádal Chaloupecký, Václav: *Na úsvitu křesťanství*, Praha 1942

⁷⁰ Třeštík, Dušan: *Kníže svatý Václav. Legendy a skutečnost*, Dějiny a současnost 3/1990

s křesťanstvím. Zdrojem pohanství je Václavova matka, která tu vystupuje bezejmenná. Zde je patrný rozkol. Jak mohla být Drahomíra pohankou, když si vzala za manžela pokřtěného Vratislava? Možná tím chtěl autor ukázat převahu pohanského ritu v zemi. Pekař vidí v těchto slovech vlastní podstatu budoucího krvavého konfliktu.⁷¹ Počátek konfliktu je v požadavku lidu, aby byl v čele kmene a státu hrozný kníže odolávající nepříteli a dávající přednost bujným dvořanům před kněžími a asketickým životem, což Václav nesplnil. Do čela nespokojeného lidu se staví Drahomíra a dokončuje tak několikaletý konflikt. *I poslala ony neblahé muže ze zášti k své tchyni, přeblažené stařeně jménem Ludmila, aby ji zavraždili. Ti vskutku vykonali, co jim bylo přikázáno; její duše oproštěná od těla, v slávě mučednické se odebrala k Pánu. Tehdy také oloupili mnoho kněží a kleriků o vše, co měli, a vyhnali je ze země. Tím se naplnilo Václavovo proroctví, které nedávno vyslovil.* Motiv Ludmiliny vraždy je nejasný. Ludmila byla jediná, kdo šířil po smrti manžela a obou synů křesťanství a tím tedy mohla narušit Drahomířiny plány. Pohané se dají lépe ovládat než křesťané. Zaměříme-li se na samotný text, zjistíme jistou podobnost s ludmilskou legendou Fuit.⁷² Chaloupecký se domníval, že autor Crescente měl před sebou hotový text Fuit a že shrnul historii Ludmiliny vraždy.⁷³ D. Třeštík připouští i opak.⁷⁴ Také není uvedeno místo vraždy, z Fuit se dozvídáme, že je poslala na hrad Tetín, kam se Ludmila uchýlila po sporu s Drahomírou.

A od onoho dne doráželi na přeblaženého Václava spoustou hrozeb požadující, aby vystřízlivěl z duchovního vzdělání, a hlídali ho. Hrozbou je i vzdělání. Vzdělaný člověk není tolik poddajný. Směr Václavovy vlády měl i své protivníky. *On však vytrvale s sebou nosil malou knížku, ukrýváje ji pod šatem, na každém příhodném místě pilně v ní čítal a těžce vzdychaje neobyčejně želel zaslepenosti jejich srdce. Když se pak všichni ti řečení zlovolníci ubírali, aby obětovali modlám berany a selata a pojídali z těchto ohavných žertev, sám se od nich pod vhodnou záminkou vzdaloval a nikdy se nepotřísnil jejich hodováním; ani nápojů, které ku poctě model popíjeli, nikdy neokusil.* Pohanské rity byly zastaralé, vedly zemi zpátky. Neslučovaly se s Václavovými plány na hospodářský a kulturní vzestup Čech. Jako dítě nebo mladík nemohl ještě všechno chápat, musel mít před sebou vzor, který nenalézal jen v knihách.

⁷¹ Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990

⁷² Emanuel Vlček: *Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997.

⁷³ Uspořádal Chaloupecký, Václav: *Na úsvitu křesťanství*, Praha 1942

⁷⁴ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

Když však dospěl v muže, svolal všechny své muže i matku a vytýkal jim jejich nevěru i zatvrzelost srdce, řka: „Proč jste mi bránili učit se zákonu mého Pána Boha a sloužit jemu jedinému? Ale byl-li jsem dosud ve vaší moci, od této chvíle vypovídám vám poslušnost a chci sloužit Bohu“. Václav vytýká mužům a matce, že mu bránili v dalším vzdělání náboženských knih a službě Bohu. O vládě není zmínka. Otázkou je, kdo jsou všichni jeho muži. Myslel autor legendy Václavovu družinu, o kterou se Václav tak příkladně staral? Text to neupřesňuje. Když se Václav vzepl a ujal se vlády, nechal přenést z Tetína do Prahy Ludmilino tělo. Bylo to na podzim roku 925. Vládu mohl nastoupit o něco dříve, ne-li roku 924.

3.2.2. Gumpoldovu legenda⁷⁵

Latinská legenda je sepsaná na přání císaře Oty II. biskupem Gupoldem v italském Mantově v polovině 80. let 10. století. Gumpold se o něm zmiňuje v předmluvě legendy. Autor znal české prostředí, protože před převzetím biskupského úřadu pobýval v Praze. Jeden z nejstarších rukopisů legendy je dochován v tzv. Kodexu wolfenbüttelském sepsaném před rokem 1006 na objednávku manželky knížete Boleslava II. kněžny Emmy. V tomto kodexu je obsažen nejstarší dochovaný obraz svatého Václava a rovněž slavná scéna zavraždění svatého Václava ve Staré Boleslavi.

Gumpold čerpá z první latinské legendy o sv. Václavu, Crescente. Důkaz podal Pekař v knize o Kristiánovi.⁷⁶ Třeštík hodnotí Gumpoldovu legendu těmito slovy: *Prostá latinská Crescente ho urážela, přepsal proto text do nesnesitelně nabubřeného stylu, který tehdy v Itálii považovali za krásný. O věcnou přesnost se nestaral, a přestože něco málo o českých záležitostech věděl, má jeho spis pro historika pramalou cenu.*⁷⁷ Vacek oproti Třeštílkovi Gumpolda obviňuje: *..., že způsobil zmatky v nazírání na věci české z počátku 10. století,...*⁷⁸ Jisté je, že Gumpold chtěl Václava vylíčit jako nejsvětějšího, a proto svůj text obohatil mnohdy až nabubřenou rétorikou. Je to zjevné již v samotném prologu.

⁷⁵ Z latiny přeložil Kristen, Zdeněk

⁷⁶ Pekař, Josef: *WLL*, Praha 1906

⁷⁷ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006 s. 10

⁷⁸ Vacek, František: *Legenda Kristiánova*, Hlídka XXI, Brno 1904 s. 92-98

...Když i on po delším prodlení času sešel přirozenou smrtí, zůstavil po sobě ratolest, již smrtelníci s hlubokým údivem musili potom chválami velebit, totiž Bohu milého Václava, věkem i činy staršího ze synů – a pro věci nebeské mnohem zanícenějšího než on sám. Vratislav si svého následníka zvolil sám. Crescente neříká nic o tom, že byl Václav starší ze synů a na vévodský stolec ho volí veškerý lid. Gumpold neuvádí přesné datum Vratislavovy smrti.

Jakmile tento hoch nápadné sličnosti a roztomilé povahy dospěl jarého věku jinošského, ještě za života otcova přál si býti vzdělán v znalosti písma, a když byl častým žadoněním obměkčil srdce otcovo, byl dán s jeho dovolením na hrad Budeč, aby se tu přiučil umění číst. Gumpold Učenovo jméno vynechává. Crescente a Gumpold mluví o Václavově přání vzdělávat se, ale Gumpold obměkčuje srdce otcovo. Vratislav nebyl úplně nakloněn Václavovu vzdělání. Již na začátku Gumpold uvádí, že Vratislav nebyl tak zanícený pro křesťanskou víru jako Václav. Jelikož pak jeho rozum byl od Boha nadán rychlou chápavostí, naučil se po krátkém studiu důkladně knize žalmů i četným jiným knihám Písma a vše si vštípil hluboce v paměť. Gumpold rozšiřuje Václavovu znalost o četné knihy Písma. Když pak otec, jak už bylo řečeno, nastoupil cestu všeho tělesného, jinoch sám, činy svými připomínající příklady starců,... Starci byli po staletí symbolem moudrosti. ...byl vyvolen pod zářivou mocí nejjasnějšího Oty – s příznivým souhlasem lidu, ač se sám tomu velmi bránil – za nástupce otcovy vévodské hodnosti a vyzdvižen na stolec knížecí důstojnosti. Legenda Crescente nezmiňuje Otu. Zde je poprvé uveden omyl, který se objevuje v dalších legendách. Dříve než byl vyvolen Otou, zvolil si Václava za nástupce Vratislav. Znamená to tedy, že Čechy byly podřízeny východofranské říši.⁷⁹ Tak jak Gumpold popisuje nástup Václava na knížecí stolec, může čitatele dovést k myšlence, že Václava vládnutí vytrhovalo ze zbožnosti. Důvod byl patrně jiný, avšak Gumpold ho neobjasňuje.

Není se co diviti, že dobrota mladičkého knížete, když se chopil práva v zemi, byla zevnitř sevřena těžkými a rozličnými nesnáze, poněvadž maje ze všeho nejvíce zření k věcem nebeským, rozhodl se v zbožném srdci, že ačkoli je povinen pečovati o obecné dobro, nezpronevěří se přece přeslaské poslušnosti k Bohu, k níž se hned od mladých let zavázal, i kdyby měl pohrdnouti pozemským důstojenstvím. Už Crescente zmiňuje ...osvědčoval již od útlého věku,... Gumpold pouze tato slova obměnil. Kdo ale přivedl

⁷⁹ V roce 895 Spytihněv I. uznává podřízenost Čech východofranské říši.

Václava na křesťanskou víru už v dětství? Žádná z legend to neupřesňuje. Historici mluví o Ludmilině politickém vlivu na Václava. Legendy v náznacích o Ludmilině vlivu na Václavovo vzdělání. *Obával se však, že by musel pykat za viny svěřeného lidu, kdyby neužíval zákona přiměřeného občanské oblasti, leč nelámaje si dlouho hlavu těmito pochybami, velmi bystře zvolil pravou cestu tak, že ani neopomíjel toho, co měl konat v rámci svých světských povinností, ani se pro příště nemusel strachovat, že něco zanedbá pro bažení po věcech nebeských; žil zkrátka v přívětivém a velmi skromném paláci,...* Václav mohl sídlit na Levém Hradci nebo na Pražském hradě. Rezidenční funkci přestal Levý Hradec plnit na začátku 10. století. Potom si Přemyslovci za své sídlo zvolili nedaleký hrad Prahu. Pražský hrad opevněný na počátku 10. století dosahoval rozlohy 5-6 hektarů. Hradba ho dělila na dvě části: akropoli a západní předhradí. Většina obytných i hospodářských staveb v jeho areálu, včetně knížecího sídla, byla v 10. století stavěna ze dřeva srubovou technikou – jedna místnost čtvercového nebo obdélníkového tvaru. Kamennou architekturu představovaly zpočátku pouze kostely.⁸⁰ *...snažil se knížecím pokynem mírniti ustanovení zákonů k obecnému prospěchu občanů i družiny. V rozsuzování byl obezřelý a hotov nad každým se smilovati, dával se snadno uprositi k prominutí trestu za nehodné viny provinilců a při soudním řízení mu byl cizí všeliký způsob trestání; Ze soudcovské role knížete se odvíjela i jeho zákonodárná a veřejně policejní moc. Tradiční právo, příznávající v trestní oblasti velké pravomoci rodu a rodinně se postupně sklánělo před autoritou knížete. S křesťanstvím vnikala do Čech povědomost o světě církevně kanonického práva, které do 13. století splývalo s římským právem. Soudní jednání byla součástí sněmů, praxe však vyžadovala častější soudní jednání a tak tuto funkci převzala knížecí kurie, která zasedala všude, kde pobýval kníže s doprovodem. ...v soukromém styku byl prostý, vynikal čistotou mravů, neváhal s přísliby statků velmožům a stejně dbal i toho, aby byly plněny; před vznešenými však často dával přednost venkovské sprostnosti chudých obyvatel a je si oblíboval; osiřelým nahrazoval rodiče a hmotnou oporu a vždy se skvěl podivuhodným leskavostí jakožto utěšitel a otcovský ochránce vyhnanců z vlasti. Ve všem počínání byl skromný a neobyčejný milovník trpělivosti, ve všech protivenstvích osudu byl opatrný a rozvážný, velmi štědře rozdíl jmění na potřeby plačící chudiny, vlídně konal skutky dobročinnosti a pokory, a jsa k sobě zpravidla přísnější a k jiným všude shovívavější, štědrostí, útrpností, poučováním nevědomých a utvrzováním poučených zářil všem jako*

⁸⁰ Lutovský, Michal: *Po stopách prvních Přemyslovců. I. Zrození státu (872-972). Od Bořivoje I. po Boleslava I.*, Praha 2006

příklad na věky. I když Gumpold Václavovy ctnosti rozvedl podle legendistického schématu, je zřejmá Václavova snaha Čechům jít příkladem, aby se přiklonili ke křesťanství.

Těmito tedy skvoucími drahokamy ctností bylo ozdobeno obcování přeblaženého jinocha; k tomu tak velice si oblíbil konání nábožnosti, že kdykoli pro obecné potřeby mezi řádnými lavicemi soudců a lidu bylo ustanoveno vypovídání dotazů a nálezů – a on věhlasněji jakékoli věci na soudě předvídal –, leckterý provinilec jeho výrokem byl co nevinny propuštěn, i když byl přistižen, ač vyneseno nad ním ortel smrti, třebaž zasloužený, a s tímto rozsudkem od tribunálu předveden před tvář knížete. Když však milosrdný kníže shledal, že ani se nedá změnit neoblomný zákon, ani soudci nějak uprositi, aby v tom ulevili, vida, že provinilec nemůže být vyrván hroznému zákonu, a chtěje se sám z toho vyvléci a hlavně zabrániti, aby zrak zasvěcený nebi nebyl poskvrněn krvavou exekucí, pod jakoukoli přijatelnou záminkou se vzdaloval ze soudního shromáždění, neboť zdravě bystrý jeho rozum se řídil spásným výrokem evangelia. Nesuďte a nebudete odsouzeni. Stejně jako v Crescente, ani zde nechce být Václav poskvrněn krví. Gumpold tento motiv poněkud rozvedl. Otázkou je, zda to spíš nebyl politický tah. Chtěl svou zemi směřovat na západ, tzn. přeměnit pohany v křesťany. Aby Václava lid miloval, musel změnit postoj k nim.

Toto přikázání mladík Bohem naplněný si převelmi oblíbil a uvědomoval si, že neříditi se jím bylo by pro každého smrtelníka nebezpečné, dobrotivě šetřil zmíněných provinilců, kteří měli být na hrdle potrestáni. Aby pak ohavné památky mučidel nadále se nevzmáhaly, všechny šibenice, postavené na mnohých místech jeho království k věšení lidí, dal nadobro strhati a nedopustil, aby za jeho času byly zase obnoveny. Znamená to zrušení trestu smrti. I tohle mohl být politický tah. Václav se chtěl nějak zavděčit lidu a zvýšit si svou oblibu v zemi. Tohle byla ta nejlepší cesta, jak obyčejnému lidu dokázat, co je pravé křesťanství. S rozvíjením své nanejvýš blahodárné činnosti den ode dne vše víc a více na odiv zvyšoval beztak již vrchovatou míru své chvalitebné dobroty; Václav se snažil povznést význam a úctu Čech. ...přijímal k sobě kněze přicházející ze všech končin světa, ve všelikých potřebách jim byl laskavě nápomocen a zachováváje božskou lásku k bližnímu, kterou nikdy nespouštěl z očí, s nábožnou přičylností je milerád míval okolo sebe a pečlivě i dobrotivě s nimi jednal; Václav přijímal kněze a obklopoval se jimi, ale kostely navštěvoval tajně. Jak si vysvětlit tento roz-

por? ...jeho pak čistá mysl, jsouc jejich častými nábožnými výklady nebesky vycvičena a hojným učením vzdělána, dospěla k neobyčejnému pochopení písem svatých.

Cokoli snahy učitelů v něm načrtly a naznačily, to on sám ctnostnými skutky naplňoval; Přicházející kněží předávali Václavovi nové vědomosti. Nebo mohl Gumpold mluvit o vzdělání, které Václavovi poskytli mniši v Praze a na Budči. ...*poněvadž měl soustrast se všemi, kdož byli v tísní, navštěvoval s veškerým tišením ty, kteří chřadli slabostí, ty zas, co uvázli v osidlech neúprosné smrti a jimž málo zbožní spoluobčané se nepostarali o pohřeb, pochovával s náležitými obřady.* Na konci 8. a v 9. století se rozšířily mohylníky birituální. Pohřbívalo se do nich tělo spálené i nespálené, a to tak, že vedle sebe existovaly mohyly žárové i kostrové, nebo tak, že v jedné mohyle bylo více pohřbů obojím způsobem. Nespálená těla se pohřbívala do jam pod mohylami či na úroveň půdy nebo přímo do tělesa mohyly. Jámy pod mrtvolami byly mělké i hluboké až 250 cm. Pohřbívání v mohylách nebo pod nimi končí někde na přelomu 9. a 10. století, jinde, např. v severovýchodních Čechách nebo na východním Slovensku, se udrželo ještě v 10. a snad i na počátku 11. století. S příchodem křesťanství do Čech došlo k sjednocení pohřebního ritu a zapříčinilo úbytek milodarů v hrobech. Z těchto poznatků lze usuzovat, že Václav nepokládal za pohřeb v mohyle, proto je pohřbíval křesťanským ritem, tzn. do země s náležitými poctami.

Avšak kmeny, jež po zákonu a podle starobylých obyčejů byly postaveny pod jeho knížecí moc, byly nestálé a kolísavé v čerstvě přijaté víře. Přemyslovskou oblast se systémem nově vybudovaných či alespoň přestavěných hraničních hradů namířených proti ostatním českým knížatům převzal jako dědictví v roce 915 Spytihněvův bratr Vratislav I. Spytihněv a nejspíše i Vratislav se s přímou vládou ve středních Čechách a formální nadvládou nad ostatním českým územím spokojili. Přemyslovci tak byli stále ještě předními knížaty, nikoli však jedinými. Českou kotlinu sice patrně obýval pouze jediný kmen, politická jednotka konstituovaná kdesi v počátcích slovanského osídlení země, ten však měl množství knížat držících vlastní hrady a postupně ovládajících území kolem těchto hradů. Vzhledem k tomu, že k roku 845 je ve franských análech zmiňováno více než 14 knížat a v roce 895 pouze dvě jako nejpřednější, uvažuje se o postupné centralizaci a sílící moci některých knížat nad jinými. *Když tedy jinoch božských vloh pozoroval, kterak i sami velmožové častěji do roka se scházejí v zlořečených svatyních a u oltářů pohanských běsů, aby tu přinášeli oběti cizím bohům, ačkoli byl často*

zván k účasti na ohavných hodokvasech, při nichž byla předkládána obětovaná zvířata, přece nejen odmítal nedovolené hostiny – vždyť nadevše prahнул po hodech u nebeského stolu –, nýbrž co nejdůsledněji se vyhýbal i všednímu styku s hodovníky pošpiněnými ďábelskou nečistotou. Přesto měl starost o ty, kdo byli zachvázeni záhubným bludem, připomínaje si častěji Písmo, jež slovy apoštolovými příkazuje: Jeden druhého břemena noste. Ty, kteří byli nějakým způsobem povolnější k tomu, aby se dali na pravou cestu nejvyššího dobra, neustával slovy sladkého přemlouvání a sliby neoceřitelných darů nebeské odměny co nejvytrvaleji nabádati, aby pohrdli podobami model, kterými byli ošáleni, a myslí i srdcem se s vírou naklonili k podstatě božskosti pravé a neměnné, která se nemůže zvětšovat ani zmenšovat a věčně trvá. Ty však, kteří byli méně přístupní tomuto spásonosnému učení, jsouce srdcem zatvrzelejší nebo rozumu tupějšího k poznání pravdy, podle napomenutí apoštolova včas poučoval i bezohledně káral, naznačuje odměnu v obojím způsobu a seč byl dychtivě spěchal shromáždit všechny, kdo se jen dal, ať dobrovolnou, ať vynucenou přihláškou, k hostině nebeského Hospodáře, oplývající dostatkem všelike hojnosti a poskytující po zahánění hladu radosti věčného nasycení. Gumpold poněkud obšírně rozvádí boj křesťanství s pohanstvím. Křesťanství se zrodilo z klasické civilizace jako plod lidového odporu proti všemu, co tato civilizace představovala. Bylo příznakem jejího rozkladu a předzvěstí nové civilizační epochy, založené na organizované náboženské víře. Bylo součástí celosvětového jevu, jehož příčiny spočívaly v nových potřebách a možnostech člověka a především se stalo nástrojem upevňování moci. Václavova snaha o christianizaci Čech měla základ v upevnění moci přemyslovského rodu.

Nuže jak se skvěl přísným dodržováním postů a podivuhodným rozdáváním almužny, pravidelně přidružoval, dáváje tím velmi prospěšný příklad k skromnému způsobu života tuto znamenitou vlastnost, že totiž zrakem svaté mysli hlouběji proniknuv zjevení slova Božího a věda, že Bůh cení si více osvědčení poslušnosti než konání oběti, hleděl co nejvíce zušlechtiti své zbožné a úchvatné mravy. Ačkoli svatý náš jinoch jako vládce velmi často byl zaneprázdněn světskými záležitostmi, přece v čas každoročně se opakujícího a podle předpisů přísně dodržovaného postu trávil jednotlivé dny co nejctihodněji v neúnavném konání modliteb, pronášených za štědrého podělování chudých. Za nocí pak, oddávaje se nezkalenému bdění, ani nepomyslel na lahodný spánek, nýbrž jakmile se sneslo noční ticho, pohrdnuv poduškami skvostné ložnice tajně vstával z lůžka, potichu budil mladičkého komorníka, uchopil knížku od častého braní do ruky

již zvetšelou, vyšel nepozorován strážemi z paláce, potom provázen toliko svým panošem procházel bosýma nohama příkré vrchy horské i záludné srázy údolní, chodil mezi hrady po cestách a stezkách kamenitých nebo náledím nebezpečných, přičemž za stálého odříkávání žalmů a jiných modliteb navštěvoval kostel po kostelu. A tak veliké snášel trýznění těla, že krev řinoucí se z jeho rozdrásaných útlých chodidel tu a tam označovala jeho šlépěje. Vrátiv se však domů zastíral, co se uvnitř v jeho mysli dělo, a zasedaje na trůn oblékal se v nádherná roucha knížecí, jenže vespod jeho přečisté tělo bylo rozdíráno drsnou látkou žíněnou. Hlavní osobní potřebou byl oděv. Prostým šatem se rozumělo lněné drsné roucho. Součástí oděvu byly pláště, roušky, pleny. Většinou chodili bosí, ale známé jsou i lýčené střevíce. Také když nadešla vedra žňová, za bezpečného ticha nočního sám na políčku požínal srpem hrstě pšenice, vázal a těžký snop nakládal na svá ramena, potom skryl v odlehlém koutě domu; tam mlátil, protřásal zrní svatýma rukama pečlivě na řešetě, až je dočista zbavil polní příměsi, načež je drtil mezi kameny; tuto mouku zadělal, pokropiv ji vodou, kterou vlastnoručně – za asistence pouze chlapcovy – vědrem navázil a vzýváním pravé Trojice požehnal, z nekvašeného těsta sám se jal bez cizí pomoci péci hostie, které rukama kněží měly být obětovány při mši. Rozvažuje však u sebe, že dosud neučinil dosti pro oběť mše svaté, a nacházeje zalíbení v hořkosladké poslušnosti, které, jak věděl, Bůh dává přednost před oběťmi, když s postupem roku nadešlo vinobraní, zavolav potají svého již jmenovaného a nadmíru věrného služebníka, přeskakoval v noci plot vinice; a naplniv košíky zavěšené oběma na zádech, až se prohýbali, vracel se s chvalitebným lupem do komůrky v odlehlém křídle paláce, jemu nad jiné drahé. Potom zajistiv dveře příbytečku ze všech stran obezřelým zastrčením závor, roztíral paličkou hrozny v nádobě přiměřené této malé sklizni hroznů, a vylisovav šťávu mladého moštu, přes lněný sáček pečlivým mačkáním svých svatých rukou procedil čirý mok; a naliv víno s vědomím toliko panošovým do dvojuchého džbánu a dobře uloživ, rozdílil je k podivuhodnému přijímání svátostí mezi kněze své země spolu s oplatkami, jež v péči o vznešenost mše svaté sám upekl. O tom, čím se Václav zabýval ve dne, mluví legendy jen zběžně. Legendisté užívají šablon topiky, aby opěvovali Václavovy ctnosti. Zato líčí do posledního detailu jeho podivuhodný noční život. Je tu ale jedna maličkost, i když se na Václavovy noční skutky budeme dívat očima desátého nebo jedenáctého století, vždy najdeme příbuzné znaky v jeho konání s clunyským reformním hnutím, které bylo několik desítek let vzdáleno Václavově době. Co je tedy příčinou legendistického líčení. Záviš Kalandra tyto pasáže ponechává myto-

logické restituci, vynechává křesťanskou motivaci a tím získává čtyři ukázky prací, které lidová mytologie přisuzovala „muži v měsíci“.⁸¹

Nemáme za prospěšné, aby laskavé pozornosti milovníků pravdy bylo utajeno, co jsme ze spolehlivého vyprávění některých lidí zvěděli, že mladík poučený již nebeským vnuknutím předvídal v četných příhodách lidských s bezpečnou předtuchou věci budoucí a často je, aniž zamlčoval hrůzný doprovod událostí, svým důvěrníkům předem vyjevoval. Slavnou zmínku o tomto pamětihodném daru pro tolik rozhlášených zázraků spisovatelova nejponížnější oddanost nemůže potlačit; vždyť Božím řízením v jasném vidění ukázal se maně za nočního ticha zraku svatého a Duchem Božím naplněného Václava dům jistého kněze Pavla, který byl obklopen půvabnými a širokými ochozy budov, jak je zbaven všech krásných zdí a zcela nevhodný k lidskému obývání. Proč se v prorockém snu objevuje jméno kněze Pavla? Toto jméno nalezneme v ludmilských legendách i v Legendě o svatém Ivanovi. A tu sám, zapudiv tíži tělesného spánku a probudiv se k bdělému rozjímání, oznámil rozvážnou řečí některým, co byl viděl, a hned nato vykládal prorockými ústy, co pravdivého by řečené zjevení do budoucna ohlašovalo. Obrátil se k svolaným těmito slovy:

Když jsem ležel na lůžku, drazí přátelé i vy domácí služebníci, za ticha nočního mne vzburcovalo vážné a tajemné vidění, neboť viděl jsem dvorec kněze Pavla, zbavený veškeré krásy budov a lidmi zcela opuštěný. Nad tímto viděním jsem sklíčen zármutkem a zkormoucen vnitřní úzkostí a starostí o věrné Boží. Přece však, ježto nesmírná láska Všemohoucího přivádí mne k naději, že – jak je slíbeno – všechno je možno věřícímu, chystám se, aby věc byla neklamně vysvětlena, podáním jasného řešení odhaliti pravý smysl tohoto snu, který nastávajícími událostmi bude dokonale ověřen. Pozornému čtenáři legendy neunikne jeden důležitý fakt, na který nás upozorňuje i Oldřich Králík⁸², že v Pavlových osudech je určitý posun. Setkává se, i když pouze jen vnějškově, poprvé s Ludmilou. Posléze tuto pasáž přejímá Kristián.

Neboť zboření domů, které jsem spatřil, věští šťastnou smrt mé báby Ludmily, svaté a ctihodné paní. V legendě Crescente je dům opuštěný. Zde je ale zbořený. A zároveň Gumpold začleňuje zavraždění Ludmily do Václavovy věštby. Ta totiž jako obět šíleného spiknutí mé matky, jak rodem, tak i hanebností skutků pohanky, zosnovaného s

⁸¹ Kalandra, Závist: *České pohanství*, Praha 1947, s. 482-525

⁸² Králík, Oldřich: *Labyrint dávných dějin českých*, Praha 1970

*několika pomahači k zločinu stejně odhodlanými, v době nepříliš vzdálené podstoupí pro vyznávání křesťanského jména a víry kruté těla umučení zbraněmi bezbožníků, kteří k ní tajně vpadnou. Šimík spekuluje o nevlastní matce.⁸³ Gumpold stejně jako Crescente matku nejmenuje a neříká nic podrobnějšího o Ludmilině vraždě. Motivem podle něj bylo, že Ludmila je křesťanka a Drahomíra křesťany nenávidí. Informace uvedené v Crescente vypadly. Politická situace v Čechách byla mnohem složitější a souvisela s přesouváním moci z bavorského vévodství na Sasko. *Rozlehlý pak dvůr, lidem, jak vidění svědčí, opuštěný, ohlašuje žalostné vyhnání kněžstva ze země a nezaslouženou ztrátu všeho jmění – na výsměch naší ochraně. Neboť zajisté moje rodička zlořečené paměti, zavile nenávidíc živoucí víru, kterou já ze všech sil vyznávati, ctíti, ze srdce následovati a milovati neustávám a nejinak i v budoucnu vždy milovati budu, zamýšlí tyto kněze rozličných stupňů, poněvadž se hlásí k stejnému smýšlení jako já, statků pozemských zbaviti a ze země ukrutně vyhnati.* Matka chce vyhnat pouze kněze, kteří smýšlejí jako Václav, tj. kněze latinského ritu německého jazyka. Viděla v nich hrozbu, nebezpečí zvenčí, které mohlo být podepřeno vpádem bavorského vévody Arnulfa do Čech.*

A v tomto dohadu jeho duch bystře předvídavý a znalý pravdy se nijak nemýlil, nýbrž všechny body jeho prorockého výkladu, jak o zavraždění řečené paní, tak o krutém vypuzení kněžstva, které v širém okruhu přilehlých krajín ochotně se podrobovalo jeho panství či spíše jeho velkomyslné štědrosti, v neporušitelném sledu nedlouho potom se do písmene, jak známo, vyplnily. Václav si musel povšimnout sporu, který neustával ani po odchodu Ludmily. Spor už neměl ráz soukromý, ale politický. Václav si dokázal domyslet, jaký tento spor bude mít politický dopad. Nemohl mu však předejít. Takovouto příznačnou předvídavostí z milosti Ducha svatého, která vyzařovala z nitra vyvoleného mladíka, závistiví příbuzní byli velmi poplašeni a působíce neustále na tohoto vytrvalého ctitele Kristova pokoutnými domluvami prostřednictvím dvořanů, kteří byli zasvěceni blíže do jeho záměrů, pokoušeli se jej odvrátiti ve jménu veřejných potřeb, o něž se měl starati, alespoň poněkud od předsevzetí, jímž se rozhodl zbožně usilovati o dosažení věcí nebeských. Gumpold neuvádí nic o spiknutí, snažili se Václava pokoutnými domluvami prostřednictvím dvořanů přemluvit, aby upustil od svých zbožných skutků. Ten pak cítě se silný pod ochranou nebeské zbroje, takovému našeptávání svých druhů propůjčoval před předáky království čas od času svůj svatý sluch, jako by souhlasil, avšak všemi myšlenkami uvnitř srdce rozhodně odpíral souhlas, který by byl stvrzen

⁸³ Šimík, Petr: *Moravia magna*, Brno 2005

činy; neboť třebaže se tvářil, jako by podléhal lidskému strachu, a chrámy Boží v čas veřejných shromáždění o něco řidčeji nežli obvykle navštěvoval, přece projevoval, co v hloubi srdce miluje, podivuhodnou důsledností skutků; proto i soubor modliteb a božských hodinek, který měl zapsán v malé knížce a pečlivě u sebe skrýval, pravidelně buď v noci nebo ve dne, odloživ na tu chvíli péči o světské věci, dvanáctkrát i více přeříkal až do konce, velebě Krista s čistým úmyslem, třebaže někdy nemohl si dopřát jiného místa k modlitbě nežli tichou odloučenost své ložnice nebo jen samého lůžka. Václav je nedospělý, nemůže se ještě postavit svým dvořanům, proto s nimi souhlasí. Gumpold nemluví přímo o Drahomířině regentské vládě. Ale jak si jinak vysvětlit Václavovu poslušnost? V mládí žil Václav v neustálém vnitřním rozporu, který ovlivňoval i jeho chování. Nebo tento rozpor vyvolala mladická nezkušenost.

*Když mezitím uplynul onen šťastný věk jinošských let, kníže náš dosáhl průbojnosti mužné odvahy; ponenáhlu nesmlouvavě odmítaje liché rady svých dvořanů a zoškliviv si nemálo jejich nevědomost, která sešla z pravé cesty, svolal jednoho dne do paláce shromáždění bojovníků a druhů a oslovil je tímto vyčítavým projevem... Roku 922 vpadl podle ruodberských análů solnohradských, auktaria garstského a pozdních řezenských análů do Čech bavorský vévoda Arnulf. Zda tato událost souvisela s nástupem přímé Václavovy vlády, není bezpečně doloženo, ale bezpečně víme, že Václav nastoupil samostatnou vládu před přenesením Ludmilina těla do Prahy. Brzy se také pokusil o vlastní politickou linii, která pro Václava znamenala životní zlom. Nejlépe vystihuje Václavův životní zlom Josef Pekař: *Mělo-li dříve zaujetí jeho pro vše, co se službou boží souviselo, ráz dětských hříček. Této opravdivosti ve službě myšlenky měla plnější vůli dáti teprve chvíle, již zbavila jinocha poručnictví a moci matčiny. Počala se vláda Václava svatého.*⁸⁴*

⁸⁴ Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990

Tabulka č. 6: **Odchyly v motivech u legend Crescente a Gumpolda**

Motivy	Crescente fide Christiana	Gumpoldova legenda
Prvorozený	Vratislavův starší syn...	...Bohu milého Václava, věkem i činy staršího ze synů...
Václavovo vzdělání	... Božím vnuknutím již od útlého věku vždy toužil po vzdělání. Jeho otec, přeje si vyhovět touze synova srdce, poslal jej do města jménem Budeč, aby ho tam cvičil v žaltáři jistý kněz, zvaný Učen.	...dospěl jarého věku jinošského, ještě za života otcova přál si býti vzdělán v znalosti písma, a když byl častým žadoněním obměkčil srdce otcovo, byl dán s jeho dovolením na hrad Budeč, aby se tu přiučil umění číst.
Volba na knížecí stolec	Tehdy sešel se veškeren lid oné země, zvolil blahoslaveného Václava za vévodu na místě otcově a dosadil ho na jeho stolec.	jinoch sám, činy svými připomínající příklady starců, byl vyvolen pod zářivou mocí nejjasnějšího Oty – s příznivým souhlasem lidu,
Václavovo proctví	...příbytek staršího kněze Pavla mi připadá jakoby pustý...	Neboť zboření domů, které jsem spatřil, věští šťastnou smrt mé báby Ludmily...
Charakteristika matky	Mezitím Václavova matka, která zůstala pohankou, vešla v radu s nejukrutnějšími muži...	Ta totiž jako oběť šíleného spiknutí mé matky, jak rodem, tak i hanebností skutků pohanky,...
Václavova dospělost	... dospěl v muže...	...uplynul onen šťastný věk jinošských let...

3.2.3. Kristiánova legenda⁸⁵ (Život a umučení svatého Václava a svaté Ludmily, báby jeho)

Latinsky psaná legenda vznikla z podnětu druhého pražského biskupa Vojtěcha v letech 992-994, uprostřed otevřeně propukající krize přemyslovského státu. Je to především soubor legend o Václavovi a Ludmile, který zdůvodňoval pro Čechy velmi podobný program jako ten, s nímž pak o několik let později vystoupil Ota III., především vlastní arcibiskupství.

Josef Pekař Kristiánovu legendu označil jako *nejstarší českou kroniku*.⁸⁶ Celá se zachovala v *Rukopise kapitoly pražské* z let 1320-1342. Spor o legendu provází české dějepisectví již od 18. století. Gelasius Dobner a Josef Dobrovský zpochybňovali její pravost a řadili jí do daleko mladší doby, Dobner do 12. století a Dobrovský do první poloviny 14. století. Otázku pravosti badatelé oživilí až s celkovou revizí Palackého pojetí nejstarších českých dějin. Největší zásluhu na oživení Kristiánovy legendy měl Josef Pekař. Sám autor legendy, jako by předvídal vzniklé spory, si potvrdil časové za-

⁸⁵ Z latiny přeložil Stříž, Antonín

⁸⁶ Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990 s. 60

řazení slovy *novus martyr* (nový mučedník), užívající se v 10. století ve svatováclavských legendách.

Za autora se prohlašuje břevnovský benediktinský mnich Kristián⁸⁷, příbuzný druhého pražského biskupa Vojtěcha Slavníkovce, jemuž své dílo, jak uvádí v předmluvě, věnuje nebo Přemysla Boleslava II. Zmínku o Kristiánovi nalezneme ve vojtěšské legendě z okruhu císaře Oty III., tzv. Canapariově se mluví o českém poselstvu, jehož předákem měl být Kristián. Bratr knížete Boleslava II., mnich a Vojtěchův blízký vystupuje také u Kosmy. Nejmenuje se však Kristián, nýbrž Strachkvart⁸⁸.

Autor navazuje při obšírném líčení Václavovy historie na schéma událostí dané starší legendou Crescente a Gumpoldem. Již od počátku tohoto díla Kristián obhazuje cyrilometodějskou vzdělanost a čtenáři se může jevit jako produkt synkretismu západní a východní vzdělanosti. Kristiánova legenda je jednotné literární dílo v celém svém rozsahu, dokládají to např. opakující se fráze v různých partiích. Dílo nese i specifikum v motivech, které jsou nové oproti starší václavské hagiografii.

Kap. 3

Když tedy jmenovaný vévoda Vratislav, jak jsme se zmínili, ujal se po svém zemřelém bratru vlády, upevnil říši, vystavěl basiliku ke cti blaženého Jiřího mučedníka, ale smrtí byv zastížen, jejího dlouho želaného posvěcení se nedočkal. Svého syna Václava, hocha vroucí mysli, dal na hrad jménem Budeč, kdež byl a jest kostel, zasvěcený od předchůdce jeho a bratra Spytihněva ke cti knížete apoštolů blaženého Petra, aby tam v zákoně Božím a v Písmě byl vyučován. Hošík bystrého vtipu, Duchem svatým jsa osvěcován, hluboko si vštěpoval v paměť všecko, co slyšel od učitele, a když zatím otec jeho se odebral z tohoto světa – ve věku asi třiceti tří let –,... Jedná se patrně o chybný údaj, protože to by se narodil v roce Bořivojovy smrti, tj. v roce 888. Jeho matce Ludmile by bylo 33 let. Podle průzkumu kosterních pozůstatků provedeného antropologem E. Vlčkem bylo Vratislavovi v době smrti 45-50 let.⁸⁹ ...povolán jest na sídelní hrad pražský... Václav vyrůstal mimo Prahu. Pravděpodobně na Budči, kde se také vzdělával. ...a na stolec otcovský ode všeho lidu povýšen. V 10. století stál na Pražském hradě ka-

⁸⁷ Jeho klášterní jméno je Křesťan – Kristián.

⁸⁸ Jméno Strachkvart mu bylo dáno, protože se narodil v noci *strašného kvasu* na Boleslavi z 27. na 28. září roku 935, právě v době kdy se konala hostina – kvas před bratrovraždou. Otec, aby se vykoupil z bratrovraždy, ho prý určil ke kněžskému stavu a dal ho na studia do Řezna do kláštera sv. Jimrama, kde pak složil mnišský slib.

⁸⁹ Vlček, Emanuel: *Nejstarší Přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historických známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997

menný knížecí stolec, posvátný kámen, nastolovací místo Přemyslovců, který se stal příčinou krvavých střetů a bojů o ovládnutí Prahy. Byl to důležitý objekt Čech po celý raný středověk. *Ale poněvadž ještě neodrostl zcela věku chlapeckému nebo jinošskému,...* Kristián jakoby zapochyboval o Václavově věku. Pokud se Václav narodil v roce 907, bylo mu v době Vratislavovy smrti 14 let. Vlček Václavovo mládí zpochybňuje a datum jeho narození posouvá do roku 895, tzn., že Václavovi by bylo 26 let, a Boleslavovi přisuzuje Václavův věk, tj. 14 let.⁹⁰ ...*všichni velmoži dohodnuvše se na moudrém záměru svěřili nezkušeného vévodu s bratrem jeho Boleslavem Ludmile blažené paměti, služebníci Kristově, na vychování, až by milostí Boží vypsěli věkem i silou.* I. staroslověnská legenda se také zmiňuje o Ludmilině výchově, ale pouze Václava, protože Boleslav se narodil až v roce 915. Ludmile bylo v době Vratislavovi smrti kolem 66 let. Stáří symbolizovalo moudrost.

Vidouc to však matka těchto hochů, jež jako vdova osobovala si žezlo po svém manželu, d'áblem se dala popuditi a všelikým záštím své jedovaté duše vzplanula proti služebníci Boží Ludmile. Kristián, stejně jako Gumpold, Drahomíru nejmenuje, ale uvádí motiv vraždy – žezlo. K tomu Třeštík dodává: *Nelze přehlížet, že teprve Kristiánovo vysvětlení dává plný smysl motivace zavraždění Ludmily v původní Crescente.*⁹¹ Z Kristiána se dozvídáme, že Ludmila po Bořivojově smrti žila oddělena od svých synů. Pravděpodobně na vdovském sídle, a to na Budči, obklopena velkým majetkem a kněžkami, které přitahovala její štedrost. Vratislav proto poslal svého syna za vzděláním na Budeč. *A zlými dohady sžírána, domnívající se, že tím, když všecek národ svěřil vychování jinochů její tchýni, zbavována jest vlády i statků a naopak Ludmila že všechno panství uchvátí, vešla v nejzvrhlejší úradu s muži Belialovými a vši mocí hledí ji zahubiti.* Šlo Drahomíře především o vládu, nebo chtěla spíš majetek? To Kristián neupřesňuje, ale v některých bodech se jeho text podobá ludmilské legendě Fuit. A kdo byli muži Belialovi? Ve Starém zákoně je Belial zmíněn několikrát jako démon smrti. Za Belialovy muže byli označováni bezbožníci. Zde je patrná jedna skutečnost. Čím delší časový odstup od samotných událostí, tím více legendy zatlačují politické důvody konfliktu. *Ctihodná však a nábožná služebnice Kristova Ludmila poznavši to, chápala se proti ostnům zpupnosti zbraní pokory a trpělivosti a po poslech vzkázala svojí snaše: Ani stín nějaké žádostivosti po tvé vládě nezachvátí srdce mé, nic takového se tam nezahnázdilo*

⁹⁰ Vlček, Emanuel: *Nejstarší Přemyslovcí. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historických známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997

⁹¹ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

a nejméně si přeji tobě nějak poroučeti. Vezmi si dítky své a po své vůli si s nimi vládni; mně však popřej svobody sloužiti Kristu všemohoucímu, na kterémkoli si přeješ místě. Drahomíra nebyla jediná, kdo vyčítal Ludmile směr Václavovy výchovy. Čechové si představovali ve Václavovi dobrého bojovníka a ne učeného mnicha. Budeč změnila Václavův životní směr. *Než jak už to vždycky bývá, že čím více pokora pro Boha se skloní, tím více pýcha a zpupnost se ďáblovým popichováním vypíná, nejlídnější a nejdobrotivější prosbou svaté vévodkyně Ludmily snacha její pohrdla, a nejen přijmouti, ale ani vyslechnouti ji nechtěla. To vidouc služebnice Kristova a na paměti majíc slovo apoštolské: Neodpírej zlému, ale dejte místo hněvu (Řím 12, 19) a slovo evangelia: Budou-li vás stíhati v místě jednom, utecte do jiného (Mat 10, 23), z hradu hlavního přestěhovala se se svými na hrad jménem Tetín – tím více perlami cností se ozdobujíc, čím jistěji věděla, že brzy pronásledovateli bude dostižena a palmy mučednické sobě zaslouží. Na modlitbách přenábožně trvala, bděním a posty neustále se trýznila a almužny štědrou rukou poskytovala.* Ludmila se po nátlaku Drahomíry vzdává výchovy chlapců. Odchází z Prahy na hrad Tetín, aby zbývající čas strávila na modlitbách. Šimík se domnívá, že *hlavním hradem* byla Budeč,⁹² což nepodporuje Kristiánův text: *...povolán jest na sídelní hrad pražský,...*

*Blažený pak Václav, ač útlého byl ještě věku, u matky přebýváje též duchem prorockým se v oněch dnech proslavil a všecko, co nastane, poznal, neboť mu to zjevil Kristus Pán v jasném vidění. Jednou za ticha nočního ukázal se zrakům svatého a Boha plného Václava dům jistého kněze Pavla (jenž k často zmíněné paní blažené paměti Ludmile oddaně lnul a jehož přátelství bylo od ní nejoddaněji spláceno),... Archipresbyter Pavel zastával významné postavení na přemyslovském dvoře, vybraný řízenským biskupem Tutem jako jeho zástupce v Čechách, a ovlivnil Ludmilinu probavorskou politickou orientaci. Kristián přebírá obsah líčení z Gumpoldovy legendy, liší se pouze ve zprávě o kněžích. Gumpold mluví o Václavově slibu, který dal kněžím a nyní ho nemůže splnit. U Kristiána Václav přijímá kněze z mnoha zemí až mnohem později. *...půvabnými a rozsáhlými ochozy obehnaný, zbaven jsa všech krásných zdí a přebývání lidskému zcela odcizený. Když ze sebe strásl tíhu tělesného spánku a k rozjímání duchovnímu už bdělý se probral, oznámil moudrou řečí některým, co byl viděl, a hned nato prorockými ústy vykládal, co pravdivého by řečené zjevení do budoucna ohlašovalo. Těmito slovy k svolaným promluvil: Když jsem pozdě ulehl, drazí přátelé i vy domácí**

⁹² Šimík, Petr: *Moravia magna*, Brno 2005

služebníci, v tichu nočním mne vyrušilo vážné a tajemné vidění. Uzřel jsem dům kněze Pavla veškeré krásy budov zbavený a od lidí nadobro opuštěný. Z vidění toho jímá mne zármutek a svírá mne vnitřní tíseň, neboť mám starost o věrné Boží. Ale poněvadž nesmírná dobrotivost Všemohoucího přivádí mne k naději, že – jak je přislíbeno – všechno je možno věřícímu (Mar 9, 22), chystám se, aby věc byla neklamně vysvětlena, podáním jasného řešení odhaliti pravý smysl tohoto snu, který nastávajícími událostmi bude dokonale ověřen. Kristián si protiřečí, nejprve viděl Václav Pavlův dům zbavený veškeré krásy a nadobro opuštěný a potom už je dům zbořený. Jakoby Kristián váhal, kterou legendu si má vybrat jako předlohu, zda stručnější Crescente nebo obšírnějšího Gumpolda. Vybral si barvitěji líčenou zprávu Gumpoldovu.

Neboť zboření domů, které jsem spatřil, věští šťastnou smrt mé báby Ludmily, svaté a ctihodné paní. Ta totiž jako oběť šíleného spiknutí mojí matky, jak rodem, tak i hanebností skutků pohanky, zosnovaného s několika pomahači k zločinu stejně odhodlanými, zanedlouho podstoupí za vyznávání křesťanského jména a víry kruté těla umučení zbraněmi bezbožníků, kteří k ní tajně vpadnou. Rozlehlé pak prostranství v domě, jak vidění svědčí, lidem opuštěné, ohlašuje žalostné vyhnání kněžstva ze země a nezaslouženou ztrátu všeho jmění – na výsměch naší ochraně. Neboť zajisté moje rodička zlořečené paměti, zavile nenávidíc živou víru, kterou já seč jsem vyznávati, cítiti, ze srdce následovati a milovati neustávám a nejinak i v budoucnu vždy milovati budu, zamýšlí tyto kněze rozličných stupňů, poněvadž se hlásí k stejnému smýšlení jako já, statků pozemských zbaviti a ze země ukrutně vyhnati. Výklad Kristiána může korespondovat s událostmi z roku 928, kdy Jindřich I. obrací zbraň proti Polabským Slovanům a zahajuje boj se Stodorany. Kněžna Drahomíra, která z tohoto kmene pocházela, jim podala pomocnou ruku, což obrátilo Jindřichovu pozornost k Čechům. Legendisté spolu s Kristiánem asi pouze tuto událost posunuli zpět v časové ose.

V tomto dohadu duch jeho bystře předvídavý a pravdy znalý se nikterak nemýlil, nýbrž všechny body jeho prorockého výkladu, jak o zavraždění řečené paní, tak o krutém vypuzení kněžstva, které v širokém okruhu přilehlých krajin ochotně se podrobovalo jeho panství či spíše velkomyslné štědrosti, v neporušitelném sledu nedlouho potom se do písmene, jak známo, vyplnily. Celá hloubka rozporu mezi ideálem, k němuž Václav přilnul, a světovým názorem valné části jeho okolí začala být zřejmá teprve po několika letech, když v čele nespokojenců s učenecky-mnišskými Václavovými sklony stanula jeho matka, která nebyla úplně nakloněna Václavově politické a náboženské orientaci.

Její snaha vtisknout poněkud jinou podobu dosavadnímu režimu státu se později ale obrátila proti ní.

Kap. 4

Neboť když se služebnice Kristova Ludmila, jak jsme pověděli dříve, ustranila z očí zrádců, na tom hradě, kam se uchýlila, je od nepřátel znovu pronásledována. Řečená vévodkyně totiž nějaké své velmože, syny nepravosti, jménem Tunnu a Gommona, poslala se silnou tlupou na Tetín, aby její tchyni zahubili. Služebnice Kristova však, předem vědoma budoucích věcí, povolala k sobě zmíněného již kněze svého Pavla a požádala ho, aby sloužil mši svatou. Ludmila se spolu s knězem Pavlem uchýlila na hrad Tetín, který byl posledním přemyslovským hradem směrem do bavorského Řezna. I toto rozhodnutí mělo svůj politický důvod. Ludmila očekávala pomoc od svých spojenců. A zpověď svou před obličejem zpytatele srdcí předobrotivě vylévající, znala již dobrodiní Nejvyššího, jichž se jí dostane, všecka se zbraněmi víry obrnila a na modlitbách klečíc k Bohu prosby ronila, aby jejího ducha, kteréhož sám byl stvořil, v pokoji přijmouti ráčil. Když mše svatá byla dosloužena, přijímáním těla a krve Páně se posilivši, žalmy s nezlomnou myslí jala se pěti. Na večer pak jmenovaní již usurpátoři vtrhli do jejího domu, vyrazili veřeje, ostatní druhy, ozbrojené kopími a štíty, postavili venku... Zřejmě šlo o zabezpečení se před případnou pomocí zvenčí obsazením dvora a ne domu, domněnku potvrzuje i Třeštík.⁹³ Vyvstává ale další otázka. Proč Václav nenechal Ludmilu hlídat, když o vraždě věděl předem ze svého prorockého snu? Na to nám žádná z legend neodpoví. Pravděpodobné jsou dva předpoklady: první, že Václav netušil, s jakou rychlostí bude vražda provedena, a druhá, Václavův věk byl nedostatečný na to, aby mohl rozhodnout sám. ...a jen hlavní vrahové Tunna a Gommon – s několika málo jinými –, vyrazivše dveře, s divokým povykem se vrátili do komnaty, v níž odpočívala služebnice Boží. Ludmilin dům na Tetíně měl ještě malé rozměry ve čtyřhranném půdorysu, obehnaný palisádou. Blažená Ludmila pokorným hlasem jim dí: Jaká to náhlá zběsilost vámi lomcuje? Nestydíte se a ani si nevzpomínáte, kterak jsem já vás jako svoje syny pěstovala a zlatem a stříbrem a skvostným šatem obdarovávala? Ale máte-li proti mně nějakou křivdu, které bych se byla dopustila, povězte, prosím. Leč ti zuřivci, neoblomnější než kámen, nepopřávajíce jí sluchu a neostýchající se své ruce na ni vložiti, z lůžka ji vytáhli a na zem hodili. I řekla jim: Maličko mne nechte pomodliti se.

⁹³ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

Když jí to dovolili, rozpjala ruce a modlila se k Pánu. Poté pravila: Přišli-li jste mne zahubit, prosím, abyste mi sřáli hlavu mečem. Podle vzoru mučedníků toužila totiž prolítím krve vydati svědectví Kristu a žádala si s nimi navždy přijmouti palmu mučednickou, kterouž také že si zasloužila, nepochybujeme, poněvadž podle svědectví Písma svatého: Spravedlivý jakoukoli smrtí byl by zastížen, duše jeho v občerstvení bude (Kn. Moudr. 4, 7). Ukrutní tedy kati nedbajíce jejích proseb a slov, provaz na hrdlo jí hodivše, zardoušením ji zbavili života pozemského, aby na věky živa byla s tím, kterého vřdycky byla milovala, s Ježíšem Kristem Pánem naším. Tunna s Gommonem uřili zvláštního způsobu vraždy, rituálního. Pokud čtenář nezná slovanské legendy, zdálo by se to přirozené, protože uřkrcení bylo pohanským rituálem a Drahomíra byla pohankou, jak líčí pozdní latinské legendy. To tedy znamená, že Drahomíra nedala pokyn k uřkrcení, ale nápad jak provést vraždu vzešel od Tunna a Gomona. Už jejich jména naznačují germánský původ. *Vytrpěla pak mučednictví šťastná a Bohu oddaná služebnice Kristova Ludmila sedmého dne v sobotu, 15. září o první vigilií noční.* Předlohou pro Kristiána se stala legenda Fuit. Datum smrti bylo diskutováno mnoha vědci, protože liturgická praxe slavila umučení Ludmily 16. září. Rozhodujícími prameny se staly kalendáře. Některé z nich svátek uvedený nemají a zaměřují se až na datum translace a ostatní, jako např. Břevnovský kalendář z doby okolo roku 1195 uvádí 16. září černě a translaci 10. listopadu červeně. Třeštík z toho vyvodil závěr, že svátek umučení nehrál v liturgii takovou roli jako translace.⁹⁴ Data tedy nesouhlasí s Kristiánem, znamená to, že Kristián psal před ustálením liturgické praxe. O jiné vysvětlení se pokusil Pubička, tvrdil, že staří Čechové začínali počítat nový den od západu slunce a že tedy večer 15. září podle kalendáře byl ve skutečnosti již 16. zářím.⁹⁵ Časovému údaji se věnoval i Stejskal a upozornil na rozložení liturgického dne, který končil neřporami a začínal předcházející noci vigiliemi.⁹⁶

Tehdy všichni její klerikové a všecka čeládka obojího pohlaví, když pastýř byl zabít, rozprchli se na všechny strany a porůznu se skrývali ve skrýřích, aby život pozemský si zachovali. Když potom přeukrutní katani odeřli, sběhli se s velikým strachem a bédováním k obřadu pohřebnímu a všecko, co k jejímu pohřbu náležitým se vidělo, nejuctivěji vykonavše, přesvaté ostatky její svěřili zemi... Drahomířini lidé pohřbili Ludmilu nedaleko místa vraždy. Což je velmi zajímavá informace. Dokládá to úctu a vztah ke

⁹⁴ Třeštík, Duřan: *Počátky přemyslovců*, Praha 2006

⁹⁵ Pubička, František: *Chronologische Geschichte Böhmens*, Praha 1788

⁹⁶ Stejskal, František: *Sv. Lidmila, její doba a úcta*, Praha 1918

křesťanským obřadům. Porovnáme-li vraždu Ludmily a Václava, zjistíme odlišný postoj k mrtvým. Ludmilu pohřbili nájemní vrazi a Václavovo tělo nechal vlastní bratr ležet před chrámem.

Když tak nádherně žili a nesmírně se radovali a veselili, znenadání spravedlivý trest pomsty Boží dolehl na bezbožníky, kteří se nelekali tak ukrutný zločin spáchatí a nejhanebnější ruce své na nejslavnější služebnici Boží bez příčiny vztáhnouti. Neboť popouzení otcem svým, knížetem rozbrojů d'áblem, jali se pohrdati všemi současníky a vrstevníky svými. Z toho vznikla roztržka a nenávisť převeliká mezi řečenými velmoži Tunnou a Gommonem a paní jejich, až všecko myšlení a mluvení paní točilo se ve dne v noci kolem toho, jak je zahubiti. Drahomíra pravděpodobně už nechtěla nadále platit svým spoluviníkům a dělit se s nimi o moc. Znepřátelila se brzo s oběma muži, pronásledovala je svou nelítostnou nenávisť. Zosnovala další vraždy, a protože se bála pomsty, nechala zabít oba i s příbuzenstvem, nevyjímaje děti. To když pozoroval zmíněný násilník Tunna, přepaden hrozným strachem, prchl se vším příbuzenstvem z té země a všemi nenáviděn jako poběhlík a vyhnanec sem tam se potuloval a nikdo z pokolení jeho už neměl přístupu do domova svého. Gommon pak, když s bratrem svým hledal útekem úkryt, byl chycen a na hrdle potrestán a tak života nynějšího i budoucího i s bratrem pozbyl. A paní jejich vidouc, že prchají, všecek vztek svého jedovatého srdce vylila na potomky jejich a všechny od nejstaršího do nejmladšího jedním a týmž dnem a ortelem utratila. To také bylo prvním znamením svatosti blažené Ludmily, že z vrahů jejich žádný řízením božské prozřetelnosti nezůstal naživu. Jiní svoje příbytky opustivše a na různá místa se rozprchnuvše, ode všech nenávidění a Boží pomstou stížení duše své vydechli, dítky jejich bezbožnou smrtí byly ze světa zprovozeny a přemnoho jich bylo mečem postínáno. Tak naplnilo se slovo Páně, které čteme v evangeliu: Všichni, kdož meče se chápou, mečem zahynou (Mat. 26, 52). Kristián vypouští trest hluchoty, ale rozvádí ostatní události spojené se zabitím vrahů. Kristián podle Pekaře dokazuje, že hromadná vražda byla takřka právní institucí, která ve chvíli rozkolu vstupovala na místo normálního soudního řádu.⁹⁷

V týchž pak dnech u hrobu přeblažené a často zmíněné ctihodné paní a mučednice Ludmily přeslavné zázraky jejich ctností působením Boží milosti vyšly najevo. Z její hrobky taková podivná a přelíbezná vůně vycházela, že všech vzácných koření a květů vůně převyšovala; Text je upraven podle Dialogů Řehoře Velikého z 6. století.

⁹⁷ Pekař, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990

...nemálo lidí také postřehlo tříkrát či čtyřikrát svíce a svítilny božským světlem v tichu tmavé noci planoucí, což vše nezůstalo utajeno vládkyni, totiž vražednici její. Dověděvši se o tom velikou bázni byla sevřena a nevěděla si rady, co počíti. Posléze znovu pojala jedovatý úmysl a poslala své sluhy na Tetín, kdež ctihodné tělo leželo pochováno, poručila, aby nad hrobem blažené Ludmily vystavěli dům na způsob kostela, a určila mu titul ke cti blaženého Michaela archanděla, aby – ukáže-li se tam ještě nějaké znamení – nikoli zásluhám blažené mučednice, nýbrž svatých, jichž ostatky by tam byly uloženy, se přičítalo. Když to všechno vykonáno, všechny vstupující do té basiliky taková hrůza pojímala, že nejinak než s největší úctou osmělovali se tam vstupovati, a skvělé a znamenité zázraky se pak na tom místě dály. V Ludmilině době na Tetíně žádný kostel nestál. Bohoslužby se konaly v Ludmilině domě, což odpovídalo dobové praxi, neboť ještě *Homi-liář opatovický*⁹⁸ zakazoval konání bohoslužeb v soukromých domech. Drahomíra ze strachu nechává vystavět dům na způsob kostela. Z Kristiánova popisu vyplývá, že na Tetíně vznikla dřevěná kostelní stavba, která byla zasvěcena sv. Michala. Stavba nevznikla proto, aby ctíla Ludmilu, ale ostatky svatých, kterým budou posléze přisuzovány zázraky.⁹⁹ Kristiánův popis místa pohřbu a vystavění kostela odpovídá přesně místu, kde stál za hradbami Tetína. František Vacek se podivuje stavitelské dovednosti Drahomířiných sluhů a horlivému křesťanství pohanky Drahomíry. A připomíná, že stejné matení věřících se nalézá i v Kosmově kronice.¹⁰⁰

Kap. 5

Zatímco se toto dálo, blažený Václav, z vůle Kristovy kdysi zvolený za knížete, vyrostl z let chlapeckých a květem přepůvabného jinošství zářil. Vše, co mu od učitele písma bylo pověděno, hluboko v paměti choval a snažil se skutkem naplniti vše, co sluchem byl přijal. Proto matka jeho zpronevěřilá s některými syny Belialovými, kteří s ní souhlasili, záviděli mu jeho činy a přesvaté snahy, radili se ve spolek a řekli: Ach, co sobě počneme a kam se obrátíme? Kníže náš, ježž jsme na trůn povýšili, dal se převrátiti od kněží a skoro mnichem se stal, proto sráznou a navyklou cestou neřestí našich kráče-ti nás nenechává. A činí-li toto nyní ve věku chlapeckém nebo jinošském, což teprve asi činiti bude, až dospěje v muže nebo starce? Kristián opět opakuje ve věku chlapeckém nebo jinošském. Není si jistý Václavovým věkem. Václavův sklon k mnišství není při-

⁹⁸ Sbíрка kázání pocházející z 12. století.

⁹⁹ Uspořádali: Polanský L., Sláma J. a Třeščík D.: *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, Praha 2000, s. 121-126

¹⁰⁰ Vacek, František: *Legenda Kristiánova*, Hlídka XXII., Brno 1905 s. 103-107

suzován Ludmilině výchově, ale kněžím, kteří přicházeli ze sousedních zemí. Kristián poukazuje na vzrůstající odpor proti Václavovi a jeho vládě. Vliv křesťanství sílí, pohanství se Václav snaží zatlačit do pozadí.

Od toho dne tedy jali se naň velmi dotírati, vyhrožovali mu a jiných přemnoho příkoří mu činili. Lid se začal obávat důsledků Drahomířiny vlády, proto naléhala na Václava, aby se odvrátil od svého mnišství a staral se o zemi.

Ale to všecko muž Bohu milý s duchem neoblomným snášel, zbraněmi víry to odrážejí a štítem trpělivosti se obrňuje. A bezbožníci i na kleriky a některé řeholníky, jichž učení bylo mu potravou, útočili ustavičnými úklady, pomýšleli je utratiti a hrozbami náramnými je děsili, takže nikdo z nich se nemohl k němu dostati. Než on toho všeho jsa vědom, s muži sobě věrnými skrytě zadní dvířka si prorazil a po západu slunce tajně některého klerika k sobě povolával, a když svítalo, učitele nebo kněze sobě milého tajně zase propouštěl. V 10. století stavitelství již vyspělo ke stavbám domu o dvou místnostech, přední světlé světnici a zadní komoře. Vstup do domu byl chráněn dveřmi. A knížečku svou skrytou pod šatem nosil, a kdekoli nalezl pokojné místo, pilně v ní čítal a s vnitřním úpěním převelmi želel zatvrzelosti srdce lidu svého a slepoty i nevěry jeho. Posléze posilněn od Boha a statečností se opásav, povolal matku svou a všechny velmože, a jak slušno bylo, obořil se na ně, jakož svědčí Kniha moudrosti: Slova moudrých jako ostnové a jako hřebové hluboko vbiti (Kaz 12, 11). Ale blažený Václav pravil: Proč, synové zločinců a símě prolhané a mužové nešlechtní, bránili jste mi, abych se naučil zákonu Pána našeho Ježíše Krista a poslouchal jeho přikázání? Protiví-li se vám Kristu sloužiti, proč aspoň jiných nenecháte? Byl-li jsem pak já až dosavad pod vaší péčí a mocí, od nynějška ji odmítám a Bohu všemohoucímu a upřímného srdce chci sloužiti. Nastává zlom ve Václavově životě. Odmítá poslušnost matce a velmožům. I když Václav žije zřejmě zbožností nejušlechtlejší a nejduchovnější, k jaké dospělo v Čechách jen málo kněží a sotva kdo jiný mimo Václava v té době v Čechách, dokáže se postavit svým nepřátelům se zbraní v ruce.

Pro tuto věc a všeliké jiné vznikla později převeliká roztržka mezi velmoži, kteří se drželi po boku nábožného vévody, a ostatními, kteří se přimkli k nešlechtné straně bezbožné paní. I rozdělili se rádcové a velmoži země a trní svárů mezi nimi se rozbuželo až k prolévání krve. Než strana spravedlivých, byť nepatrná, přemohla přece, jako se děje vždycky, mocnou stranu nešlechtných. Neboť stále připomínaný vévoda Václav, pečující o to, aby zjednáán byl pokoj, z vnuknutí Ducha svatého pojal v srdci úmysl, matku svou, kteráž byla příčinou všeliké nepravosti, vypuditi z vlasti, aby vyhnáním jejím a

všech jejích přívrženci, mužů bezbožných, vzájemné zuřivé rozbroje byly utišeny a pokoj církve Kristovy se vzmožil, by jednoho a téhož pána všichni majíce pravému učení Kristovu co nejdokonaleji se naučili – a až by spraveno bylo vše, co se zdálo potřebné k pokoji v říši, zapuzeni a vyhnáni byli synové sváru a zjednaní mír, aby matku znovu se ctí domů povolal. A to všecko s pomocí Boha stvořitele vskutku vykonal, neboť matku z říše s největší hanbou vypudil, čímž všemohoucí Bůh zaslouženým trestem jí oplácel za prolití krve nevinné blažené Ludmily, kterou bez příčiny byla utratila. Ale poněvadž byl pln cudné bázně, která trvá věky věků, pamětliv jsa přikázání Božích, jimiž se nám poroučí ctíti otce a matku, znovu po čase ji uvedl do vlasti; panování bývalého však zůstala zbavena až do smrti. Ale kterak se to vše událo, poněvadž daleko by to zavedlo, zcela pomínouce, v začatém vyprávění dále postupme. (Potom mnoho protivenství a strastí zažila, též se dočkala zavraždění jednoho syna rukou mladšího svého zrozence.) Jediný, kdo se zmiňuje o převratu, je Kristián. Legenda Crescente, která se stala pro Kristiána předlohou, o tomto spiknutí mlčí a Gumpold mluví jen o přemlouvání. I. staroslověnská legenda hovoří o spiknutí, jejímž důsledkem byla Václavova vražda. Třeštík Kristiána opravuje a zdůrazňuje Kristiánovo přehlédnutí slova „dříve“. Spiknutí řadí až do roku 935.¹⁰¹ Faktem ale zůstává, že Václav vypudil svou matku hned po nástupu vlády. Zajímavé zůstává, proč musela Drahomíra utéci i před Boleslavem. Co bylo příčinou jejich sváru?

Vzpomenuv si pak na bábu svou, jaké svatosti byla v tomto životě a jak veliké zásluhy a slávu získala u všemohoucího, blažený Václav přívalem slz z kropen pojal s kněžími a některými nábožnými muži přesvatý záměr i poslal je na jmenovaný hrad Tetín, poručiv jim, aby třeba jen kosti nebo prach zetlelého těla důstojně přenesli a k němu dopravili. Václav se bez jakékoliv motivace rozpomíná na Ludmilu a nechává její tělo přenést do Prahy. Ludmilina translace není ovlivněna předchozími zázraky. Je možné, že již Václav usiloval o pražské biskupství, a proto dal přenést ostatky svaté Ludmily do Prahy. Sám však vnuknutím Ducha svatého byl ujištěn a několika důvěrným přátelům se s tím svěřil, že působením Boží milosti jmenovaní poslové uzří tam nějaké znamení. Mužové, kteří byli posláni, vykonávajíce rozkazy pána svého, vstoupili do basiliky, odkopali zemi a objevivše hrobku shledali, že deska, kterou ctihodné ostatky byly přikryty, zčásti zpráchnivěla. I báli se ji vyzdvihnout: Jestliže dřevo je práchnivé, tak mínili, oč spíše zetlelo to, co pod ním skryto. A chtěli s největší opatrností hrobku zase uzavřítí. Úmyslu

¹⁰¹ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006

jejich však vzepřel se jeden z nich, kněz Pavel, o němž jsme se výše také zmínili, kterýžto vždy s ní, dokud na zemi prodlévala, přátelstvím spojen byl a vždy ji ve všem svými službami podporoval, pravě: Nikterak nestane se, jak pravíte, ale najdu-li třeba jen prach těla ztrouchnivělého, ten podle rozkazu knížete vezmu s sebou.

Ostatní davše mu za pravdu svorně desku uvolňovali. Když ji zdvihali, přelomila se a onen Pavel s hlínou padl na ležící tělo. Rychle vstal a hlínu spěšně odhrabal, tu s druhý svými našel tělo svaté, všeho porušení uchráněné, jenže obličej její byl pokryt prachem, jenž se naň sesypal při zlomení víka, když je zdvihali, jak jsem už poznamenal. Nesmírnou z toho radostí vzplanuvše, neskonale díky všemohoucímu vzdávali, přesvaté její ostatky ze země vyzdvihli, do vzácných pláten, jak se slušelo, zavinuli, před oltář položili, nezměrné chvály a díky Boží milosti vzdávali. Staří Slované a Češi mrtvolý spalovali, křesťanství zavedlo pohřbívání v rakvích. U lidu se tento zvyk ujal až na začátku 13. století. Ludmilino tělo zabalili do vzácných pláten stejně tak jako Kristovo tělo.

A když všechny obřady řádně vykonali, na nosítka ji položili, jež dvěma koňům na hřbet uvázali a tak těže noci k hlavnímu městu, ku Praze totiž, vytrvale spěchají. Nalezeno pak bylo tělo šťastné a Bohu oddané služebnice Ludmily dne 19. října ve středu o hodině dvanácté. A do Prahy přinesli je třetího dne v pátek 21. téhož měsíce, ... Ludmila byla zavražděna v sobotu 15. září, toto datum vycházelo na sobotu v letech 910, 921 a 927. Kristiánova data se hodí pouze k roku 925. Zmatek v dataci pokračuje při translaci. Lze ho vysvětlit jednoduše. Kristián se nezmiňuje o samotném uložení do pražského hrobu, ale zmiňuje se o neporušeném Ludmilině těle, proto mohlo být vystaveno na odív i pražskému lidu a potom teprve uloženo do hrobu. Tomu odpovídá datum 10. listopadu. Kristián vysvětluje pozdní uložení zázrakem o zaplavení hrobu. ...s ohromným veselím, přičemž všichni plesali a Krista chválili. Pohřební hostiny – tryzny – konávali pozůstalí pravidelně, stejně tak o prvním výročním dnu po přenesení těla.

Neboť ti, kteří ji přivázeli, prve než do hradu ji vnesli, poslali ke knížeti heroldy dobré noviny. Ti přišedše slyšeli, že k spánku své údy složil, i vzbudili ho s veselím a tu radostnou novinu mu oznámili, že milostí Boha všemohoucího tělo slavné paní, báby jeho, neporušené našli. On ihned vstal a s velikou čilostí spěchal do chrámu, Kristu Pánu nesmírné díky vzdávaje. Když pak slunce zemi ozářilo a leskem svým zaplašilo tmu, svolav kněžstvo a zástup věřících, s obrovským průvodem chvátal v ústrety. I potkali se s těmi věrnými nosiči, přivázejícími často vzpomínané ostatky svaté Ludmily. Kněží a jáhnové radostně je vložili na svá ramena a dobrořečíce Bohu žalmy a chválami vnes-

li je do hradu, a do chrámu vešedše, před oltářem na dláždění je postavili a hlučným jáсотem plesali. Zatím všeobecná zvědavost věřících i nevěřících pátrala, co se stalo, i sbíhali se a hrnuli ke dveřím chrámovým. Kníže tedy poradiv se s kněžími, přede vším lidem dal tělo její odhaliti, aby všichni uvěřili, že ji Kristus Pán neporušenou zachoval. Vacek upozorňuje na to, jak Kristián reaguje na nedůvěru lidu před odhalením ostatků. Václav po poradě s kněžími dává otevřít rakev, aby se přesvědčili o neporušenosti Ludmilina těla.¹⁰² Vidouce to všichni zázraky Kristovy neúnavně hlásali a nikdo nemohl pravdě odpírati, poněvadž všem byla patrna neporušenost těla a pevnost vlasů. A její obličej se skvěl, jako by byla živá, nadto roucha takovou krásou a neporušeností zářila, jako by právě toho dne byla utkána. Na to všichni patřice hlučně volali a plesali a prohlašovali, že je na výsost hodna všeliké pocty a chvalořečení.

A vykopavše zemi a upravivše hrob, chystali se ji v té basilice pochovati. Ale náhle vykopaný hrob zaplavil se vodou; z čehož mnozí usuzovali, že se to místo služebnici Kristově nezamlouvá. Znovu tedy výkop zasypali a rakev se svatou zástavou postavili na něj, pomoci od Boha se dožadující. Potom domů šťastni spěchali. Basiliku sv. Jiří nechal přímo v hradním areálu vystavět Václavův otec, Vratislav. V roce 925 byla vysvěcena u příležitosti přenesení ostatků svaté Ludmily. Proč ale nebyla uložena Ludmila do kostela sv. Marie, který nechal postavit její manžel Bořivoj? Zde se prováděl ritus východní. A jak zdůrazňují legendisté, Ludmila vyznávala přece více ritus východní jako její manžel. Určitě zde byl důležitý politický aspekt. Druhou otázkou je, proč Kristián nejmenuje onen chrám.

Zanedlouho potom řečený kníže vypravil poselstvo do Řezna a tázal se na radu biskupa toho města, jménem Tutona, poněvadž Čechové tehdy náleželi do jeho diecéze, co by měl s oním tělem učiniti. Biskup prozkoumav předpisy zákona Božího podle dané sobě od Boha moudrosti, toto mu vzkázal: aby tělo, které vzalo původ od zárodku prvního člověka, jemuž řečeno bylo: Země jsi a v zemi půjdeš, prach jsi a v prach se obrátíš (Gen. 3, 19), pohřbili do té doby, až by se zjevila sláva Kristova.

Tu převelikou horlivostí Boží zapálen prosil kníže pokorně biskupa toho, aby k němu sám ráčil přijíti a tělo pochoval a basiliku, již se dosud biskupského posvěcení nedostalo, posvětil. On však se omlouval, že přijíti nemůže pro slabost stáří, i poslal svého spolubiskupa s družinou několika kleriků, aby chrám ten posvětil. Biskup ten přišel, nejdříve kostel Pánu posvětil, potom za šest dní pohřbil řečené tělo na témž místě,

¹⁰² Vacek, František: *Legenda Kristiánova*, Hlídka XXII, Brno 1905 s. 295-301

kde voda byla vystoupila. A divná to věc a jako důkaz dosvědčující zásluhy služebnice Kristovy, že když kněží chtěli ji pohřbít na místě neposvěceném, voda se ukázala, ale když přišel spolubiskup a basiliku posvětil, nadobro se ztratila. Byloť slušno, když v blaženém obcování na tomto světě blaženě živa byla, aby s požehnáním ještě větším byla pochována, majíc se svatými usednouti po pravici Kristově. Když to bylo řádně vykonáno, spolubiskup po zásluze byl od knížete odměněn a vrátil se domů. Řezenský biskup Tuto byl starý a slepý, proto místo sebe poslal spolubiskupa Michala, který se po smrti Tutově v roce 930 stává řezenským biskupem.

Když pak nadešel výroční den přenesení jejích posvátných ostatků, Kristus Pán k slávě svého jména a aby ukázal zásluhy služebnice své, ráčil vykonati znamenitý zázrak. Neboť když se shromáždilo kněžstvo, jakož jest obyčejem křesťanského náboženství slaviti památku takových osob, a když po modlitbách společně zasedli, aby se tělesně posilnili, jakýsi hošík tělesnou vadou stížený, zkřivený a nemohoucí vzhlednouti vzhůru, dovoláváje se u vrat basiliky, v níž veliké té paní tělo odpočívá, moci Kristovy a zásluh této světice, najednou se napřímil a bývalé síly opět nabyl. To vidouce přemnozí všemohoucímu Kristu chvály pěli, že skrze svoji služebnici velebnost svoji zjeviti ráčil, jemuž sláva na věky věků. Amen. Rudolf Urbánek upozornil na Amen na konci 5. kapitoly. Konstatoval, že jde o samostatnou část, která se stala složkou většího celku, tzn. vložení ludmilské legendy do většího celku. Také druhé Amen v 8. kapitole má dělivý význam, neboť se jím končí druhá legenda, tj. václavská. Obě tyto Amen jsou patrnými náznaky postupného zakončení díla, kdy autor děkuje Bohu za všechnu pomoc při jeho práci.¹⁰³

Kap. 6

Když tedy blažený kníže Václav s pomocí Kristovou pořádal a upevnil svoji říši, ani můj duch, jazyk, řeč ani papír by nestačily vystihnout, jak se osvědčoval před Kristem a jakou nádobou vyvolenou se ukázal, a také proto, že břemenem hříchů jsem obtěžkán, nemohu vylíčiti, jakých škod vojín Kristův, Pánu svému slouže, d'áblu nadělal a co snopků do stodoly Kristovy jakožto věrný sluha jeho sklidil. Kristián porovnává svojí zbožnost s Václavovou a tím čtenáře ujišťuje, že nikdo nebyl zbožnější nežli Václav.

V službách Božích tak byl horlivý, že denně obětní chléb vlastníma rukama připravený Pánu přinášel. Neboť v čas žní v tichu tmavé noci na své pole vycházel

¹⁰³ Urbánek, Rudolf: *Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských a václavských a její autor I.*, Praha 1947

a s nejděrnějším sluhou svým, o kterémž později budu vyprávět zvláštní zázrak, znamenitě dokazující zásluhy jich obou, pšenici žal a na svých ramenou domů nosil, na ručním mlýnku mlel, sám zároveň jsa pekařem i knížetem mouku prosíval, pro vodu chodil a v noci ji vážil, říkáje: Ve jménu Otce, i Syna, i Ducha svatého; a také domů ji donášel, s onou jemnou moukou ji mísil a hostie dělal. Též na vinici pospíchal, hrozny trhal a vlastníma rukama vymačkával, víno do džbánů naléval a k svaté oběti uchovával. A poněvadž pověrečné obřady pohanské nebyly ještě z kořene vymýceny a přemnoho mužů chvátávalo obětovat ohavné žertvy démonům, a jídlem a nápojem z nich se poskvrňovali, on nikdy s nimi nedržel spolku, nýbrž vždy se jim vyhnul, vymysliv si nějakou záminku. Žaláře pobořil, šibenice a mučidla, jež až do té doby sloužily k popravování lidí, ve svém milosrdenství do základů strhal a chrámy pohanské se zemí srovnal. Kristián, stejně jako Gumpold nebo v Crescente, popisuje přísnou kázeň v duchu reformního hnutí druhé poloviny 10. století. Legendista si nic nevymyslel, pouze si upravil časovou osu a z Václava udělal produkt mnišského ideálu křesťana, jak ho formulovalo reformní hnutí. I zde je patrný politický vliv doby.

Když se o tom dověděli křesťané, jako včely do úlu se k němu hrnuli, kněží, jáhnové a přečetní sluhové Boží z Bavor, Šváb a jiných zemí, s ostatky svatých a hojnými knihami. Tyto všechny s velikou ctí přijímal a radostně vítal, jak se slušelo, a bohatě zlata nebo stříbra hojnost, krzen, otroků i oděvů mnoho rozdával a všem, jak potřebí bylo, sloužil. Václav daroval cizincům roucha, což byl výměnný obchod, český export. Porovnáme-li pohanské otroctví a otroctví 10. století, kdy je otrok oceňován alespoň jako zboží a není zabit, jak bylo předešlou zvyklostí. Jeví se křesťanství mnohem lidštější. Otroky se stávali i dobrovolně lidé, kteří zchudli. Cena mužského otroka ve Václavově době se shodovala s cenou klisny, otrokyně byla čtyřnásobně cennější. Zánik otroctví souvisel se zavedením peněžního hospodářství.¹⁰⁴

Všichni ti učitelé se divili jeho moudrosti, takže zřejmě mohl prohlašovati se žalmistou: Nade všechny učitele své jsem porozuměl, neboť přikázání tvá jsou rozjímáním mým (Žalm 118, 99); v jeho mysli drahocená perla zářila nezkaleným jasem. Také mu Pán ráčil uděliti milost své nepřeborné laskavosti, že v přemnoha bitvách byl vítězem. Kristián zmiňuje a posléze v předavku rozvádí boj s kouřimským knížetem.

Vznešený v tváři, v cudnosti maje zalíbení, ačkoli tato cudnost je řídká i u ženatých,... Z těchto slov plyne, že Václav byl ženatý, ale neměl žádné mužské po-

¹⁰⁴ Davídek, Václav: *Co bylo před Prahou*, Praha 1971

tomky, pouze s nějakou boční ženou měl syna Zbraslava. Ten zemřel před Václavovou vraždou nebo těsně po ní, když Boleslav nechal zabít i nemluvnátka. ...*život pozemský touže ukončiti mučednictvím, přívětivě vždy rozmlouval s tichými, avšak na neurvalce, tuláky, na lidi oddané obžerství a pijanství i ty, kteří se uchýlovali od pravé víry a přímé cesty, božským rozhorlením býval popuzen. Jestliže je nemohl jinak postihnouti, aspoň pod záminkou společného stolování je k sobě pozval a ohromnými důtkami je zbil, vždycky proti starému nepříteli chápaje se štítu víry a kopím Ducha svatého, jež je slovo Boží, neústupně porážel povětrné mocnosti tohoto světa.* Václav si uvědomoval, že exponované postavení Slovanů a především Čech na okraji nejdále posunutého území na západ a s mnoha stran obklopeného nepřátelskými kmeny, bylo co nejrychlejší a co nejúplnější přilnutí ke Kristově víře otázkou jejich národní existence. Kristián, aby zdůraznil Václavovu snahu, užil legendistického schématu.

Byl pravým ctitelem Kristovým bez nejmenší úhony, mnohé podle apoštolských příkazů přesvědčoval, zapřísahal a káral neúnavně, všechny k večeři pravého Hospodáře zval a z chřtánu d'áblova vyrvané do lůna svaté matky církve uváděl, božskou potravou ustavičně se posiluje. Když potom, jak milost Boží v srdce mu vnukla, chrám Páně ke cti blaženého Víta mučedníka pomýšlel založiti, poselstvo vypravil do Řezna k biskupovi, k jehož diecézi, jak jsme již dříve poznamenali, Čechy tehdy náležely, aby mu biskup podle kanonických předpisů dovolil vystavěti basiliku, řka: Otec můj vystavěl kdysi kostel Páně ke cti blaženého Jiřího, já pak s vaším povolením toužím založiti týmž způsobem chrám ke cti blaženého mučedníka Kristova Víta. To uslyšev ctihodný biskup, a díky činěním rozepjal ruce ke Kristu Pánu a děl: Synu mému přešťastnému Václavovi tento vzkaz, až se vrátíte, vyřídíte: Kostel tvůj již před Pánem stojí, překrásně vystavěn. Když to kníže uslyšel, zaradoval se v srdci, základy kostela brzy položil a zdi výborně postavil. Václav začal budovat kostel, který měl být zasvěcený patronovi Bavorska a Arnulfovu oblíbenému světci sv. Jimramovi. Změna politické situace, výměna bavorské nadvlády za saskou, přiměla Václava patrona změnit. Protože i zbožnost se musí přizpůsobit politice, stal se saský sv. Vít patronem kostela a celých Čech.¹⁰⁵ Sám Kristián tento fakt potvrzuje. Čteme zde, že Václav byl poután k Jindřichovi I. vztahem úzkého přátelství.

A nemaje na tom dosti, i k prahům blažených apoštolů Petra a Pavla do Říma chtěl putovati, aby tehdejšího papeže požádal, by jej oblékl v roucho mnišské a na kle-

¹⁰⁵ Dvorník, František: *Zrod střední a východní Evropy*, Praha 1999

rika ostríhal. Potom z lásky k Bohu knížectví chtěl se vzdáti, bratru svému, příliš, běda, oddanému věcem světským, je zůstaviti a sám v pokojném ústraní něco málo oveček Kristu Pánu přimnožiti. A to by byl i skutkem vykonal, kdyby řečená stavba basiliky mu v tom nebyla zabránila. Leč nepřítel pokolení lidského, jenž od samého počátku doráží na stáda věřících oveček, nemoha nezdolného služebníka Kristova nikterak překonati, k starým zbraním se obrací a víru křesťanskou vyvrátiti usiluje. Jeho mladšího bratra totiž, kterého již v předchozím výkladu ke Kainu jsme přirovnali a kterému, jak jsme se později zmínili, všech světských okázalostí se zříkaje, všecko hodlal odevzdati, svedl mnohými domluvami zlých lidí, kteří litovali, že byli nuceni špatných zvyků zanechati a věci nedovolených že nesměli páchat, a proti jeho přesvatému bratru zbraněmi vražedné nenávisti jej ponoukal. Leč on všeho vnuknutím Ducha svatého předem jsa vědom, nejinak než jelen žíznící po tocích vodních přál sobě dojíti palmy mučednické slávy, avšak přece nikterak z ruky bratra svého, neboť jeho věčné záhuby se obával a v Krista vždy měl důvěru. Václav chce odejít do Říma a stát se mnichem, nedovoluje mu to ale rozestavěný chrám sv. Víta na Pražském hradě. Věděl o jeho záměru jeho mladší bratr Boleslav? Politická situace v zemi byla podle Boleslava neudržitelná, proto přistoupil k tomuto činu. Už nechtěl nebo nemohl dál čekat, až Václav dostaví chrám sv. Víta.

Kap. 7

Dálo se pak toto za časů Jindřicha krále saského, jenž si u nich první z milosti Kristovy korunu na hlavu posadil a s nímž byl tento blažený muž spjat ustavičným přátelstvím. Kristián do textu vkládá kronikářské prvky, aby upřesnil čtenářům časovou osu událostí. Jindřich I. byl v roce 919 zvolen králem východofranské říše. Koncem roku 928 a začátkem roku 929 podniká Jindřich velké a úspěšné tažení proti Polabským Slovanům, přes jejichž území vedou Maďaři útoky na Sasko. Na závěr tažení se však Jindřich nevrací domů, ale překvapivě se obrací do Čech a společně s bavorským Arnulfem přitáhne na jaře 929 k Praze. Václav nestačí mobilizovat vojska ostatních knížat, z nichž navíc velká část využívá situace k odporu, a tak se může spolehnout jen na své malé vojsko. Dává proto přednost jednání, jehož nabídku Jindřich s Arnulfem ochotně přijímají. Výsledkem je, že Václav uznává svrchovanost krále Jindřicha a tradiční tribut je od té doby placen místo Bavorsku Sasku a na druhou stranu je Václav uznán za vládce Čech a za plnoprávného člena společenství křesťanských vládců. Čechy jsou tak defini-

tivně přijaty jako součást křesťanského Západu.¹⁰⁶ Vacek upozorňuje, že Kristián informaci získal z Widukindovy Saské kroniky.¹⁰⁷ *Abychom tedy v začatém pokračovali: Boleslav máje dům čili dvůr vlastní v hradě jeho jménem nazvaném, ze všech stran již probodán šípy d'áblovy a chtivostí panování rozpálen, když nadcházela slavnost blažených mučedníků Kosmy a Damiána, jež se světí dva dni před svátkem blaženého archanděla Michaela, vzav si za záminku, že tam ke cti těchto svatých posvěcen jest kostel, bratra svého blaženého Istitivě jako na hostinu zve, ale spíše, jak se vpravdě ukázalo, na zavraždění. Jemu sice bylo to vše dobře známo, ale přece zachováváje ducha neohroženého, políbil na rozloučenou všechny příbuzné a přátele a vydal se na cestu zbraněmi víry obrněn.* Ve většině václavských legend nalezneme datování podle jmen svatých. Jakoby si autoři uvědomovali, že tato jména se dochovají a budou uctívána po další generace ve stejný den, a tak bude možné přesně datovat Václavovu smrt.

Když tam přišel, všecko sobě dvojmo připraveno nalezl, hostinu totiž s velkým přepychem a skrytě ozbrojených nepřátel silnou tlupu. I šel do kostela a řádně obcoval mši svatě, a Bohu a svatým Kosmovi a Damiánovi, jejichž výroční slavnost se konala, se poručiv, do domu hodovního vesele vkročil. A když už srdce zlovolných hodovníků, napuštěná dávno žlučí vraždy, krměmi a nápoji se rozehřívala, jali se ponenáhlu skrytou zbraň vytahovati. Meče totiž pod rouchy majíce opásány a za zády je skrývajíce a pořád, jak by udeřili, přemýšlejíce, třikrát vstali a třikrát zase usedli, poněvadž všemohoucí Bůh Otec nedal jim to provést, neboť si snad přál posvětití příští den, na který žádný svátek nepřipadal. Světec tedy vida je rozběsněny, zůstával sice bez bázně, ale pospíchal od stolu co nejdříve se zdvihnouti. A když poodešel maličko ze síně hodovní, jeden z přátel jeho přistoupí k němu řka: Hle, mám pro tebe tajně uchystaného koně; vsedni naň co nejdříve a hled', pane můj, od nich ujetí, neboť smrt ti hrozí. On však nic na jeho slova nedal, vrátil se do místnosti hodovní, a vzav číši a pije přede všemi na úmysl prosebný, zvolal hlasem povýšeným: Ve jménu blaženého archanděla Michaela pijme tento kalich, prosíce a snažně žádajíce, aby duše naše ráčil uvéstí nyní v pokoj věčné radosti. A když všichni, kteří mu byli věrní, odpověděli: Amen, on vyprázdniv číši políbil všecky a do svých hostinských místností se odebral. A když dlouho před tváří Boží na modlitbách a žalmech trval, převzácným svým údům dopřáváje odpočinku posléze unaven usnul. Čechy byly v té době nesourodá země a bylo třeba násilím odstranit ostatní nepřemyslovská knížectví a vybudovat jednotnou státní správu. Václav byl ale

¹⁰⁶ Vlk, Jan a Obrazová, Pavla: *Svatý kníže Václav*, Praha 1994

¹⁰⁷ Vacek, František: *Sborník Historického kroužku, ročník XXX, sešit 1. -4., Praha 1929*

proti tomuto plánu. Dostává se do sporu se svým bratrem Boleslavem, který je tvrdým zastáncem státní jednoty. Završením sporu je bratrovražda a posléze vybudování jednotného státu. Zvrat nastává v roce 950, kdy stejně jako jeho bratr Václav se podřizuje říši Oty I.

Nadešla i doba slaviti vigilie, jimž blažený muž jako vždycky nábožně obcoval. Tolik zajisté byla svatá duše oddána náboženství křesťanskému a tak dbala církevních ustanovení, že (což nazýváme známkou mnichů nejdokonalejších) celou historii Starého zákona dával o těch vigiliích od svých kleriků v předepsané době předčítati. Ale i v největší svátky, to jest v soboty před Božími hody velikonočním a svatodušním, kdy se ve svaté církvi Boží slavívá všeobecný křest, aby ničeho z toho, co Božího jest, nebylo opominuto, nenalezly-li se v čas křestních zkoušek děti, posílal na trh a všechny mladé otroky, co tam kupci přivedli na prodej, z lásky k samému Bohu sobě kupoval, a tak blahoslavený duch o dílo Boží jsa pečliv, nikdy nestrpěl, aby něco obyčejí Božímu chybělo. Kristián upozorňuje, že Václav dbal na průběh všech církevních obřadů. Historika dokládá, jak Václav doplňoval nedostatek chlapců před velikonočním křtem. Smyslem není vykupitelství, ale běžný nákup otroků. Václav nešetřil penězi, aby zajistil řádný průběh obřadu. Chlapci se obyčejně nakupovali pro účely kastrace a přinášeli obrovské zisky, proto byli dražší než ostatní otroci. Zajímavé je na této historice, že Kristián nepředpokládal nedostatek mladých otroků na pražském trhu.¹⁰⁸

Čteš to milostivý biskupe, a podivuješ se, kterak to, což, jak víš, stěží by dokázali mužové církve s milostí nejvyššího Boha, velmi svědomitě vykonal muž stavu laického, a to kníže a vladař národa, který i nad jiné národy za divoký svou přirozenou povahou bývá pokládán. Prosím, ó otče nejblaženější, abys čerpaje z vrozeného tobě zdroje moudrosti se mnou to, co jsem napsal a ještě napíšeš, zvelebil do důstojnější podoby, neboť, jak jsi byl poručil, kromě toho, čeho z tvých úst jsem se doslechl nebo co pravdivého jsme se oba od osob plných víry a svatosti dozvěděli, něčeho jiného perem se dotknouti nadobro se vystříhám. Ale postupme dále v začatém. Kristián znovu zdůrazňuje, stejně tak jako v předmluvě, biskupa Vojtěcha Slavníkovce. Upozorňuje na Václavovy ctnosti, kterých by nebyli schopni mužové církve, a zároveň Vojtěcha žádá, aby Václavovu slávu rozšířil.

Blažený mučedník, jenž měl býti brzy pro vytrvalost v díle vyznamenán korunou slávy, odebral se, jak jsme pravili, do chrámu matky církve, aby Bohu vzdal jitřní chvá-

¹⁰⁸ Upravil Polanský L., Sláma J. a Třeštík: *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, Praha 2000 s. 49-70

lu. Tou pak milostí od Boha muž nehynoucí paměti vzkvétel, že nikdo nepochyboval, že on před úsvitem půjde k bráně svatosti, aby tam modlitby vykonal. A na tu hodinu čekal druhý Kain, maje ji vhodnou ke spáchání vraždy. Vidím vpravdě, cožkoli kdy stránky Písem svatých byly naznačily, že se naplniti má, to že až do písmenka se naplní. A toto praví jedna stránka, narážejíc na ty, kteří činí zlo: Každý, kdo zle činí, nenávidí světla (Jan 3, 20). Ještě totiž před příchodem noci bratr svatého mučedníka, ba ne již bratr, ale zvrhlý vrah, byl poručil kněžím chrámu svatých Kosmy a Damiána, ... Kristián jako jediný zmiňuje, že kostel ve Staré Boleslavi byl zasvěcen Kosmovi a Damiánovi. Václav navštěvuje bratra v den boleslavského posvícení. Po oslavách nařizuje knězi, aby uzamkl dveře kostela. Svoje jednání před knězem patrně neodůvodnil. ...až bude přicházeti, aby mu nikterak nedali do kostela vkročiti, by snad od svých věrných zbrojnošů nebo komorníků, kteří ještě na ložích byli, nebo od lidí, kteří by se sběhli, nebyl vysvobozen – a aby nenastala potřeba zločinným prolitím krve zhanobiti a poskvřniti chrám. Slova, jež užil Kristián, poskytla zajímavou informaci. Boleslav byl oddán křesťanské víře, ale ne tak fanaticky jako Václav. Důkazem je snaha založit pražské biskupství, kterého dosáhl až jeho syn Boleslav II. v roce 973, rok po jeho smrti. Co toto píše, aj, přichází mi na mysl hříšný sbor Židů, kteří sice se báli vkročiti do pretoria Pilátova, ale Pána usmrtiti se nebáli. Tak i tento vlastního bratra neblahý vražedník bojí se poskvřniti krví zdi chrámové, a rukou svých od bratrovraždy nezadržuje. Svým slovem, ó nejkrutější ze všech nepřátel, sebe odsuzuješ a probodáváš, když krví, kterou proléváš, místa svatá potřísni se hrozíš.

Leč stalo se, jak jsi přikázal! Neboť když vzácný mučedník před jitřními chvalami pospíchal do chrámu, aby dříve, než lid se sběhne, Bohu Otci v komůrce přesvatého srdce svého co nejskrytěji se pomodlil, zatím úklady od bratra se strojí a meč se brousí, aby připravena byla žertva pro Krista. Ale nač bych dvojnásob bolu v srdce, dvojnásob slz v oči vléval, nutě se ze široka vyprávěti smrt spravedlivého, skonání nevinného? Mívat velika bolest zajisté přemnoho slov, ale nesmím příliš odkládati příběh svatého mučednictví pro ty, kteří dychtí jej zvědět. Kristián vsouvá do textu své úvahy, aby čtenáře připravil na blížící se Václavův konec, a zároveň oddaluje tento konec.

Vstává blažený Václav, který se měl brzy stát žertvou Kristovou, a do chrámu podle svatého obyčeje svého spěchati dychtí, kdež by mohl, než se sejde lid a nastane ruch, co nejskrytěji se oddati delší modlitbě; a jako dobrý pastýř se stádcem společné chvály jitřní poslouchati nebo zpívati si žádaje, brzy lapen jest v osidla nástrah. Neboť kněz toho chrámu, jeden z těch, od kterýchž vyšla nepravost z Babylónu, jakmile zahlédl

muže Božího, podle příkazu zlosynů zavřel dveře chrámové. Pozdvihli se i připravení úkladníci, bratr totiž a všichni jeho ozbrojenci. A vida bratra vojín Bohem vyvolený pozdravuje ho, a kol krku ho objímaje a líbaje, děkuje mu řka: Zdráv bud' provždy, bratře můj, a statky tohoto života i budoucího oplývej; přijmiž tebe Kristus k věčné své hostině, jako jsi ty včera mne a moje všechny v takové hojnosti pohostil. Na to on s pyšným duchem a s pohledem posupným, tase meč, který mu visel skryt pod pláštěm, odpověděl: Včera ovšem, jak chvíle toho žádala, nyní však bratr bratru takto poslouží. A rozmáchnuv se mečem řal ho jím do hlavy; Boleslav se pravděpodobně narodil v roce 915. Přihlédneme-li k roku Václavova úmrtí, které uvádí Kristián, bylo by Boleslavovi v době vraždy 14 let. Jeho síla nebyla tak velká, aby mohl smrtelně zranit Václava, proto si přivolává své společníky. Vezmeme-li v úvahu, že se Boleslav narodil v roce 915 a Václavovu smrt budeme datovat podle nových výzkumů, tj. do roku 936, už se situace mění. Boleslav nechtěl být poskvrněn bratrovou krví. Vlček svým antropologickým výzkumem dochází k jiným výsledkům - Boleslav se narodil v roce 907, přebírá Václavovo datum narození, a v roce 936 mu tedy bylo 29 let.¹⁰⁹ ...v leč poněvadž moc Páně ho chránila, sotva krev se ukázala. Hrůzou nad neslýchaností svého činu byl bídák tak ochromen, že i když podruhé řal, k svému údivu nic nezmoohl, co by bylo hodno muže silného. Holý jeho meč blažený Václav rukou zachytiv praví: Jak špatně si počínáš, když mne zraňuješ! Když však viděl, že od svého úmyslu neupouští, posléze ho, jak někteří praví, chytil a k nohám svým porazil řka: Hle, člověče vlastním rozhodnutím zahubený, vidíš, kterak tebe bych mohl vlastní rukou jako nejmenší zvířátko rozdrtit, ale daleko budiž, aby pravice služebníka Božího poskvrnila se krví bratrovou. A meč, který mu vytrhl, vrátil bratru, a na ruce již od něho krvácej, do chrámu rychle pospíchal. Onen zlořečený však mocným hlasem křičel a hnal se za ním volaje: Společníci moji, společníci, kde jste? Prašpatně pomáháte pánu svému a ničemně ho necháváte na holičkách, ačkoli je vystaven takové úzkosti! Tu se vyřítla celá tlupa zlosynů ze skrýší, do nichž se byli rozprchli, s mnoha meči a kopími, a těžkými ranami ho probodavše, odpravili ho u dveří chrámových. Zde nacházíme shodu s I. staroslověnskou legendou. Václav se před svými vrahy snažil uchýlit do chrámu, ale dveře do chrámu byly zamčeny. Snaha o záchranu se neshoduje s Václavovým přáním mučednické smrti. Kristián vysvětluje, že Václav neodmítal mučednickou smrt, ale nechtěl, aby byl jeho bratr poskvrněn jeho

¹⁰⁹ Vlček, Emanuel: *Nejstarší přemyslovci. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historických známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997

smrtí. Zamčení kostela uvádí pouze Kristián, v ostatních legendách se neobjevuje. *Tedy také svatá duše, vysvobozena na tom zápasisti z vězení tohoto života, vavřínem krve ozdobena vítězně se odebrala k Pánu, dne 28. září, zatímco se nebe radovalo a země kvílela, léta vtělení Páně devítistého dvacátého devátého.* Rok úmrtí nelze považovat za spolehlivý. Den úmrtí se shoduje s ostatními legendami i staršími kalendáři. Spolehlivým pramenem pro datování Václavovy vraždy se pro historiky stal Widukind. O Václavovi mluví dvakrát, poprvé ho spojuje s událostí z roku 929, kdy se zmiňuje o Jindřichově výpravě a podmanění Václava, a podruhé, že Boleslav zabil svého bratra v roce 936 a vyhlásil válku sousednímu podkráli. Velký přínos k diskuzi o roce a dni Václavova úmrtí přinesl Fiala, který tento problém probral komplexně.¹¹⁰ V mnoha částech jde o kompilaci starších předloh.

3.2.4. Vavřincova legenda (Utrpení svatého Václava)¹¹¹

Donedávna byl vznik této legendy kladen do 10. století. Nové výzkumy posunuly dobu vzniku až do první poloviny 11. století. Pravděpodobným důvodem sepsání legendy se stala snaha získat souhlas ke zřízení pražského arcibiskupství na papežské kurii v Římě. To se týkalo celé hagiografické produkce 11. století.

Za autora byl označován mnich benediktinského kláštera na Monte Cassino Laurentius, pozdější arcibiskup v Amalfi a jeden z vychovatelů papeže Řehoře VII. Velmi vzdělaný muž, jenž se opíral nejen o znalost Bible, ale i řeckých antických vzdělanců jako byl Platón nebo Homér. Svě vyprávění, které je psáno rytmizovanou prózou, obohacoval vlastními a převzatými verši. Text rozdělil do dvanácti oddílů (čtení).

Čtení druhé

...Ten ve věku kvetoucí mladosti zplodil z bohumilé manželky, kterou z urozeného rodu byl pojal, prvorozeného syna jménem Václava, tak zářícího půvabem krásy, jako se později skvěl bezúhonností mravů. Tento po uplynutí let dětských, která, pokud onen věk dovoloval, u znamenitém vychování byl strávil, když k věku chlapeckému dospěl, byl vlastním otcem dán na učení věd božských. V nich tak výborně s milostí boží prospíval, že v krátkém čase přede všemi spolužáky se vyznamenáváje v každém směru byl poklá-

¹¹⁰ Fiala, Zdeněk: *Dva kritické příspěvky k dějinám českým*, Sborník historický 9, 1962

¹¹¹ Přeložil z latiny Králík, Oldřich

dán za rovna svým učitelům. Neboť oddávaje se běžným pro tento věk hrám nezapomínal na to, co kdy od učitelů byl slyšel, nýbrž pravdy božské, jež v přítomnosti učitelů náboženství do svého srdce byl vštípil, i za jeho nepřítomnosti v knize srdce svého opakoval. Vavřinec Drahomíru, stejně jako Gumpold nebo Kristián, nejmenuje. Mluví jen o jejím urozeném rodu. Když dává Vratislav vyučit syna vědám božským, je Václavovi víc než 7 let. Není ale jasné, proč Vavřinec zdůrazňuje, že byl dán na učení *vlastním* otcem. Možná předpokládal vychovatele, jak bylo zvykem v jiných zemích. Důležité ale je Václavovo směřování, i když ve srovnání upozornil na dětské hry. Vavřinec, neznalý českých poměrů, předpokládá na Budči školu, proto zmiňuje více žáků a učitelů.

Čtení třetí

...Přeblažený tedy Václav byl již způsobilý, aby byl obětován Bohu, neboť nepostrádaje rozlišovací schopnosti skutky spasení Božího choval v dobré paměti. A tak mládenec, jak o Pánu jest psáno, ponenáhlu prospívaje věkem i moudrostí (Luk 2, 52), nejen Pánu všemohoucímu byl milý, nýbrž i u všech spoluobčanů co nejmilejší dítě byl oblíben. I užívaje věku mládí k nabytí vědomostí bohulibých, k nábožnému přijetí křtu se připravoval. Naučil se totiž volat s žalmistou... V líčení mládí sv. Václava se všechny legendy přidržují běžného hagiografického schématu. Zmiňují se o jeho vznešeném původu a pak přecházejí k líčení jeho vzdělání na Budči. Pouze jedna větev sem vsunuje další motiv, zařazený na místo zázraků předurčující světeckou kariéru hrdiny. Tato větev je reprezentována I. staroslověnskou legendou a Vavřincovou legendou, která ovšem nezachovává původní pořadí motivů. Nelze ale předpokládat Vavřincovu znalost I. staroslověnské legendy. Sám Vavřinec v prologu dvakrát poznamenává, že byl žádán, aby napsal václavskou legendu, při čemž svého českého informátora nazývá *fidelissimus Čech*.¹¹² Již Hanka v Petrohradských legendách poznamenává, že křest u Vavřince odpovídá tomu, co slovanská legenda líčí jako postřižiny. Třeštík předpokládá, že zpráva o postřižinách se musela nepochybně nacházet v předloze Vavřincově, ale on jí neporozuměl a udělal z postřižin křest.¹¹³

¹¹² V druhé polovině 11. století působil v Německu a v Itálii vynikající muž, o němž se lze domnívat podle jeho jména Václav, že byl Čechem a že svého vlivného postavení – byl benediktinským opatem z altašského kláštera a zároveň opatem v klášteře Leno u Brescie – užíval i k šíření václavského kultu. Zemřel v roce 1068.

¹¹³ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 1997

Čtení čtvrté

Přijav tedy po katolickém způsobu křest svatý, když se chtěl vrátiti domů, kněz, který mu uštědřil tak veliký dar, potají tuto věštbu, Bohem vnuknutou, mu sdělil... Vavřinec přisuzuje věštbu knězi a ne Václavovi jako ostatní latinské legendy. Kněz nabádá Václava, aby nepohrdal slíbeným královstvím a měl vždy s ubohými soucit.

Takovým oslovením poučen a takovými sliby nabyv odvahy, muž Boží vesele domů se ubíral. A od té doby počal konati tak četné skutky milosrdenství a býti tak štědrý v rozdávání almužen, že mohl s blahosloveným Jobem smělym hlasem o sobě prohlašovati: Od mladosti rostlo se mnou milosrdenství (Job 31, 8). Legendy z předešlé hagiografie neuvádí nikoho, kdo by dal vnuknutí Václavovi, aby vykonával skutky milosrdenství. Jeho zbožnost a milosrdenství přišly odnikud. Vavřinec toto schéma pozměnil. Důraz dává na vzdělání, poté následuje křest a rada od kněze.

Vynikaje tedy těmito i jinými přemnohými dobrými vlastnostmi, tak byl všemi milován, že tito pomínuvše bratra ještě za živobytí otce a zároveň s jeho vůlí jej si za vladaře země slušně žádali, což také pokynutím Krista pána se stalo. Václava volí lid za krále ještě za Vratislavova života.

Čtení páté

Ujav se tedy důstojně královského žezla, podle významu svého příjmení obezřetně vlastní náruživost na uzdě držel, neopouštěje ovšem za žádných okolností zásadu pokory a šlechetnosti již si sám pro sebe vyvolil. Konal sice, jak svatý o komsí vypráví, též některé světské věci, ale jak se později ukázalo, spíše z povinnosti než z vlastní vůle... Vavřinec se nezmiňuje o regentské Drahomířině vládě. Václav se ujímá vlády již za Vratislavova života.

Čtení šesté

...Zatím muž Páně ztrativ vlastního otce službě všemohoucího Pána zcela se oddal, poskytuje totiž výživu chudým a staraje se o ubožáky jako o sebe sama, obdarováváje též štědře chrámy Boží z příjmu vlastních. Rozdal totiž a milostivě rozdělil skoro celé dědictví chudým, aby spravedlnost jeho potrvála na věky... Vratislav umírá a ve Václavově životě nastává zlom. Přiklání se k mnišskému životu. Nechce být obtěžkán pozemskými statky, a proto je rozdává chudým a kostelům, aby mu zajistili věčnou slávu na nebesích. Řídí se knězovým vnuknutím.

Čtení sedmé

...Kdybych se dosud chtěl líbiti lidem, nebyl bych služebníkem Kristovým. I považoval hostinu, kterou jeho otec o svých narozeninách jednou do roka strojíval velmožům, za nevhodnou, maje za užitečnější odpomáhati nouzi chudých než zbytečně se starati o přepych bohatých. Tedy tato věc se stala, jak psáno, semeništěm nenávisti. Posléze přispěchali k jeho bratru, jehož srdce bylo již prokláno ďábelskými střelami, a takto začali pošťekovat... Vavřinec líčí Václava jako silnou osobnost, která nepodlehne nátlaku ze strany velmožů ani vlastního bratra. Tato legenda začíná až druhou poradou spiklenců a na první odkazuje tím, že Boleslavovo srdce *prokládáno ďábelskými střelami*. Předkládá nám i motiv spiknutí: *...naše plány musí být obezřele provedeny dříve, než veškeré poklady tvého otce budou od něho pošetile rozházeny*. Vavřinec tedy ví mnohem více o tom, co bylo klíčem a výsledkem porady spiklenců. Václavova vražda byla toho přímým důsledkem.

3.2.5. *Oriente iam sole* (Když vycházelo už slunce křesťanství)¹¹⁴

Legenda svým vznikem a celou literární povahou náleží do první poloviny 13. století. Je to již literárně vysoce vyspělé přepracování Kristiánovy legendy. Jak podotýká Chaloupecký: *...toto dílo nese rysy pravého duchovního románu o českém národním světcí*.¹¹⁵ Dílo je protkáno novými motivy a prvky, které daleko více scelují světcův obraz, jež postrádala starší václavská hagiografická produkce předešlého období.

Autorem legendy je neznámý kněz od sv. Víta, který čerpal, dle dovětku na konci legendy, ze staršího literárního podání i z ústní tradice. V legendě se na řadě míst autor doslova shoduje s Kristiánovou legendou, je v ní ale vynecháno vše, co by mohlo připomínat slovanskou bohoslužbu. Konfrontuje pohanství s křesťanstvím.

Legenda je vzdálena od historických událostí více než 300 let. Proto lze vypozařovat jisté neporozumění k václavské době a jisté zkreslení událostí, jak s průběhem staletí byly chápány. Legenda *Oriente* existuje ve dvou podobách, stručnější a obsírnější. Tuto legendu uvedl do odborné literatury Pekař na začátku kristiánovských polemik a otiskl v roce 1906.

¹¹⁴ Přeložil Ludvíkovský, Jaroslav

¹¹⁵ Uspořádal Chaloupecký, Václav: *Na úsvitu křesťanství*, Praha 1942

Když vycházelo už slunce křesťanského náboženství nad zemí drsnosti a nevzdělané pustoty, totiž nad Čechami, jež temný mrak slepoty téměř zcela pokrýval, ejhle, paprsek přejasný, ani mráčkem hříchu a bludu nezatížený, tj. ctihodný Václav, nevinné ruce a čisté srdce mající a dary nebeské milosti naplněný, jako by první razil cestu, po níž se světlo šířilo, až vzrostlo v plný den a zazářilo těm, kteří v temnotách a v stínu smrti žili. Autor předesílá, že Václav byl první, kdo se snažil, aby se v Čechách šířilo křesťanství. Pohanství pokládá za temnotu a stíny smrti a křesťanství za plný rozzářený den. Opomíjí Bořivojův a Ludmilin křest. Může to mít několik důvodů. Prvním je, že neví o Bořivojovi nic podrobného, zůstává pro něj pouhým stínem. Druhým, o to závažnějším, je Bořivojův křest jako spojník mezi přemyslovskými Čechami a Velkou Moravou, latinou a staroslověnštinou, kterou se snaží vymazat z naší historie.

Ten pocházel ze vznešené krve vévodské, ale jeho matka byla oddána pohanské modloslužbě, jsouc nehodna takového syna a názvu matka, kdežto jeho otec byl nejkřesťanštější vévoda Vratislav, jenž se přičinil o to, aby byl svatý hoch vzdělán v písmě. A ten horlivý jsa ve svých podnicích, brzy nad starce a učitele své moudrostí vynikl, protože nauk, které poslouchal, před mnohým jiným přikázání Hospodinových vyhledal (Ž. 118, 99-100). Byl to zajisté hoch zvláštního nadání, neboť se mu dostalo, duše do té míry dobré, že všechno, co četl, s vroucí zbožností do srdce si vštěpoval a tak je zušlechťoval. Matka svatého Václava, v duchu pozdějších názorů je líčena jako zarputilá pohanka, která spolu s velmoži země uctívala modly i jako Václavova matka nejničemnější se snažila, aby se Václav odvrátil od svatých obřadů, což dokonce vedlo k rozbroji mezi pohany a věřícími.

Když pak zemřel otec jeho, vévoda Vratislav blahoslavené paměti, ejhle obyvatelé země, shromáždivše se, zvolili blahoslaveného hochu Václava, ačkoliv se tomu vzpíral a nerad byl, po otci jeho na stolec knížecí. Byl zajisté zvolen, jak z toho důvodu, že byl starší než bratr jeho Boleslav, tak pro svůj ctnostný život, jímž vynikal nad něho i nad všechny ostatní. Ale protože byl ještě útlého věku a nebyl ještě s to, aby vedl správu země, byl svěřen od velmožů země blahoslavené Ludmile, služebnici Kristově, své babičce, aby byl od ní vychován až do své dospělosti. Už Kalandra s Fialou si všimli, že se tato pasáž vyskytuje také v Oriente a prohlásili ji za výpůjčku z Kristiánovy legendy s nepatrnými obměnami. Prvním a hlavním důvodem, proč obyvatelé země Václava zvolili na knížecí stolec, bylo to, že byl starší než bratr Boleslav a ne pro jeho ctnostný život, ten byl později spíše důvodem sporů.

Tu pak matka jeho, plná lsti a závisti a krutější než dravá šelma, zuřila proti nevinné a zabila ženu šlechtnou, a zmocnivši se výchovy svatého hocha, odloučila od něho strážce a vykonavatele milosti, totiž duchovní a kněží Páně, pod výstrahou trestu hrdelního. Avšak hoch, uchyluje se mnohdy na místa skrytá, modlit se k otci, jenž je na nebesích, tajně vyhledával kněží, aby s nimi rozmlouval, opakoval si, co zapomněl, a novému se přiučil, usiloval o čistotu srdce, vyznáváje se stejně z toho, co opominul, jako z toho, čeho se dopustil, a maje s celou svou ctnostnou horlivostí k tomu zřetel, aby vyvěral čistý proud skutků z pramene myšlení, co nejbedlivěji chránil zraku svého před škodlivou nečistotou hříchu. A po této cestě kráčeje, ačkoliv byl teprve jinoch, nejednal nikdy s chlapeckou nerozumností. Konečně, kdežto všichni chodili obětovat modlám, které uctívala jeho nejničemnější matka, on jediný se vyhýbal jejich shromáždění a spěchával tajně do chrámů, které otec jeho vystavěl, a modlil se k Pánu Ježíši, den ze dne více prospívaje ctností i věkem. Už Kristián neměl v úmyslu zlehčovat zápas Boha a Satana. Kristiánův náboženský postoj, který přejímá i autor této legendy, je vášnivější než autorů 13. století, jemu jde o pravou a účinnou víru, proto nezná kompromis. Drahomíra je na straně zla, nepřítelkyní svatého Václava a všeho, co se ho dotýká. Václav se modlí k otci, kterého autor pojímá jako protiklad Drahomíry, a navštěvuje chrám, jež nechal vystavět jeho otec. Václav navštěvuje chrám sv. Jiří a ne kostel sv. Marie, zasvěcený východnímu náboženství.¹¹⁶

Ale řečená již ctitelka model, napodobujíc Jezabel a nechťc, aby se Kristova víra rozšířila, snažila se ze všech sil, aby se podivuhodný hoch odvrátil od svatých obřadů (1. Král. 16, 31 n.). Stěžovala si totiž, že byl zkažen od kněží a že je jako mnich, a pravila: „ Jestliže se již nyní protiví našim snahám, co bude dělati, až vyroste z věku chlapeckého a dosáhne síly?“ Neboť úctu a strach budící stáří již tehdy se skrývalo pod jeho mladičkou lící. Od té doby počala se i s družinou svých nevěřících přívrženců chovati k němu nepřátelsky, vyhrožujíc mu a pohanami ho stíhajíc; a toto jejich lání, často se opakující, bylo jakoby předzvěstí smrti pro něho chystané. Mimo to kněží a mnichy, o nichž slyšela, že ho navštěvují, hleděla zabít, postavivši do ulic strážce. Ale svatý hoch všechno to pro Pána s klidnou myslí snášel a měl mír v duši své. Autor naznačuje první spiknutí proti Václavovi chystané jeho matkou a velmoži. Matka se bojí velkého vlivu kněží přinášejících křesťanskou víru. V době Václavova dětství a mládí převládá

¹¹⁶ Kostel sv. Marie nechal vystavět v 80. letech 9. století kníže Bořivoj. Chrám sv. Jiří založený v roce 920 Vratislavem.

v Čechách pohanství představované v legendě Drahomírou. Drahomíra během své regentské vlády odstraňuje vše, co by mohlo jen náznakem připomínat křesťanství. Prvním krokem je vražda Ludmily, druhým vyhnání a později zabití kněží. Regentská vláda trvá jen krátce, nemůže napáchat tolik zla, ale stačí to k tomu, aby popudila velmože k dalšímu spiknutí, které zosnovali s Boleslavem.

Když pak dospěl v muže, povolav k sobě všechny velmože země i matku svou a strásaje se sebe jho jejich, vytýkal jim jejich nevěru a zatvrzelost srdce, řka ke všem, kteří byli nevěřící... Když Václav dospěl, zahájil nový směr své vlády, jehož výrazem bylo i to, že odstranil svou matku z politiky.

4. VÁCLAVOVO DĚTSTVÍ A MLÁDÍ

Slovo legenda znamená to, co má být čteno v den výročního svátku o světcově životě. Jde tedy o životopisy světců. Václavské legendy náležejí k těm životopisům, jež jsou vystavěny v podstatě na historických skutečnostech s množstvím legendárních motivů. Úkolem je rozlišit to, co postižitelné skutečnosti může odpovídat, aby byla historická skutečnost opravdová. O Václavových schopnostech a ctnostech toho legendy dovedou říci hodně, ale o historických podmínkách jeho života téměř nic. Skutečně vzkřísit plastickou postavu knížete Václava je skoro nemožné. Při charakteru legend, které byly převážnou většinou tvořeny za účelem povznést Čechy na úroveň západních zemí a domoci se určitých cílů, Václavův obraz nemůže být ničím víc než rozplývavým obrysem.

Václav se narodil kolem roku 907. Byl nejstarším synem knížete Vratislava a Drahomíry, která pocházela z pohanského knížecího kmene Stodorovců. Václav se pravděpodobně narodil mimo hranice pražského knížectví. Na pražském stolci v té době seděl jeho strýc Spytihněv (893-915). Vratislav se po Spytihněvově smrti ujal vlády. O obou bratřích pojednávají legendy všeobecně. Václav měl ještě dva bratry (II. staroslověnská legenda mluví o třech bratřích) a čtyři sestry.

Do let krátkého Vratislavova panování (915-921) patří slavnost postřižin mladého Václava a jeho školská výchova, která podle legend měla dvě fáze: o první se starala jeho bába Ludmila a nechala jej vyučit slovanským knihám, druhá fáze počíná přesazením Václava na Budeč, kde se vzdělával latinským knihám, ale zároveň byl schopen číst

knihy řecké. Zde je si třeba uvědomit, že středověkému panovníkovi se dostalo jakékoliv vzdělání jen výjimečně. Z českých knížat až do 13. století málokdo uměl číst a psát, nic z toho nebylo považováno za nezbytné.

Shrnutím těchto všech dat, jež jsou důležitá pro pochopení dějinné Václavovy postavy i jeho životní tragédie se dostáváme k prvnímu životnímu zlomu, tj. Vratislavova smrt 13. února 921 a nastolení Václava na knížecí stolec. Většina legend v tomto bodě uvádí, že Václav o vládu nestál a spíše se chtěl oddávat Bohu. Protože byl nedospělý, vládla za něj jeho matka Drahomíra, která legendisty byla vykreslena jako nelibostná pohanka. V tomto bodě se skrývá hloubka rozporu mezi ideálem, k němuž přilnul Václav, a názory jeho okolí reprezentované Drahomírou. Rozpor vyvrcholil ještě v témže roce Ludmilinou vraždou. Z legend plyne, že důvodem Drahomířina zločinu nebylo vroucí Ludmilino křesťanství, ale nezkrotné rozčílení ženy, jež se považovala ve svém právu zkrácenou a zároveň bojující za svůj politický směr. Tetínský zločin se stal předobrazem boleslavského zločinu.

Druhý Václavův životní zlom nastal v době jeho plnoletosti, kdy nastupuje na knížecí stolec, tj. kolem roku 924, před translací Ludmilina těla.

5. VOJTĚŠSKÁ HAGIOGRAFIE

Vojtěch byl významných historickou osobností. Byl u zrodu nové epochy v dějinách střední Evropy. Vojtěchova činnost spadá do doby světodějinných církevních událostí ve střední a východní Evropě. Do utváření vojtěšské hagiografie zasáhla nejvyšší místa tehdejší Evropy, papež i císař. Specifickou českou notu mají díla, která stále srovnáváme, tzv. Kristián a legenda Q, kdežto cizí složku ve václavské hagiografii představují Gumpold a Laurentius, ve vojtěšské autor legendy C a Bruno. U Vojtěcha zápasíme s potížemi, že současných svědectví je několik. A tak se Bruno ve srovnání s legendou C nejeví nepříznivě. Bruno sice nebyl přímým svědkem událostí, ale měl možnost získat informace od přímých svědků.

Legenda C byla hlavním proudem vojtěšské hagiografie, její text se často opisoval a v první fázi prudce měnil. Na určení autora nejstarší legendy vojtěšské bylo v odborné literatuře vynaloženo velké úsilí. Postupně převládl názor, že legenda C byla sepsána v Římě. Za autora v 17. století byl pokládán papež Silvestr II. Legenda C

z mnoha důvodů nemůže být originálním dílem Silvestra II., on ji opravdu jen znovu přepsal. Je jisté, že autorem legendy byl mnich, měl blízko k opatu Nilovi i k aventinskému mnichu a později opatu Canapariovi, byl členem aventinského kláštera. Většinou se za autora C považuje Canaparius, ale už H. G. Voigt prokázal, že všechny obecné důvody mluví pro autorství Lvovovo. Text upravený někým, komu záleželo na vážnosti aventinského kláštera. Je také podivné, že ze tří legend jediná C uvádí mnichovo jméno Canaparius. Autorem byl Lvov.¹¹⁷

Legenda B se zachovala v menším počtu rukopisů než C a ve dvou redakcích. Rozdíly mezi českými a bavorskými rukopisy existují, ale jsou naprosto okrajové, nedotýkají se podstaty textu. Když Bruno psal svou první verzi v roce 1004, byl v Uhrách a podtrhl Vojtěchův vliv na šíření křesťanství v Uhrách a oslavil Vojtěchova pěstouna, pozdějšího správce ostříhomského arcibiskupství.

Potřeba uctít svatého Vojtěcha v jeho rodné zemi trvala několik desetiletí. Až teprve na konci 11 století dochází k literárnímu zpracování jeho života. Vzniká latinsky psaná veršovaná skladba *Versus de passione sancti Adalberti*. V Polsku byla v první polovině 13. století sepsaná vojtěšská legenda *Tempore illo*, která se sice zachovala v jediném rukopise, ale hluboce ovlivnila celý další vývoj vojtěšské hagiografie v polském prostředí. V nejstarší vojtěšské hagiografii došlo k posunu jednoho motivu, jak Vojtěch spadne a jeho tělo se rozloží do znamení kříže. Q zmiňuje tento motiv při první misionářské srážce s pohany. V C je motiv přesunut až do závěrečného oddílu. Poněkud překvapuje, že autor *Tempore* se dovedl vzepřít autoritě tak populárních legend a motiv těla vrátil do scény prvního Vojtěchova setkání s pohany. Autor starobylé legendy měl vkus, a hlavně smysl pro logiku děje. Znal výborně text C a B. Je patrné, že *Tempore* se v některých motivech staví na stranu Q a existuje i vztah mezi Q a Kosmou. O závislosti Kosmovy kroniky na Q nepochybuje ani D. Třeštík. Je prakticky jisté, že autor veršované Q psal v době před Kosmovou Kronikou. A legenda *Versus* umožňuje toto určení zpřesnit. Dost často se soudí, že verše byly složeny pro Vratislavovu korunovaci r. 1086. Zvláště Třeštík důrazně připomíná význam Vratislavovy epochy, pokládá ji za vrcholné období, které umožnilo vznik Kosmovy Kroniky.

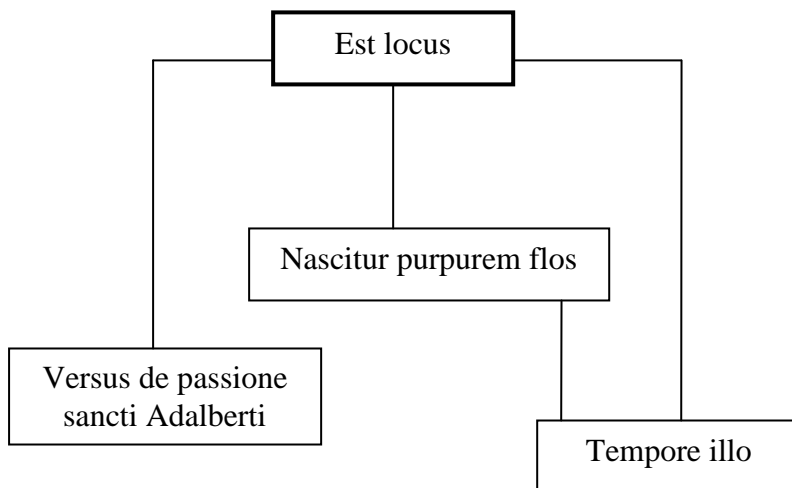
Velkým nedostatkem legendy Q byla její veršovaná forma. Každé literární dílo je psáno s určitým cílem, už při jeho vzniku se počítá s tím, že bude plnit nějakou funkci. Veršovaná forma se pro liturgii moc nehodila, její praktická cena byla minimální. Q

¹¹⁷ Králík, Oldřich: *Filiace vojtěšských legend*, Praha 1971

je těžko pochopitelným luxusem. Byla svou formou předem vyřazena z liturgického používání, ale výjimečnost situace na konci 10. století byla v tom, že potřeba oficiálních církevních čtení o Vojtěchovi byla tehdy nulová. Vojtěch se s rodnou zemí rozešel ve zlém. Vojtěšská legenda je výjimečný případ a lze usuzovat, že jedno z hagiografických dvojčat (Q a C) mělo jiný praktický cíl než liturgický, že totiž byla legendou kanonizační. Případ C je naprosto jiný, kdyby se nezachovala legenda Q, nikdo by v C nepřišel na nějaké rýmy nebo rytmičné náběhy. Když Vojtěch vstoupí do kláštera, musí vykonávat nejhorsí práce. Motiv, že Vojtěch pracoval vlastníma rukama v C dokonce 2x. Jádrem Vojtěšského archetypu je zoufalé zápolení svatého pastýře s nesvatým národem i pro své urážlivé chování tu Čechové upadnou do obecného opovržení.

Osobnost Vojtěcha Slavníkovce upoutává pozornost více rozsahem myšlenkovým nežli bohatostí životních osudů. Hovoříme-li o něm jako o prvním Evropanovi, máme tím na mysli jeho všeobecnost duchovní, jehož pozemskou reflexí byla celým jeho životem ověřována lidskost,¹¹⁸ lidskost člověka, který raději zvolil mučednickou smrt, než aby podlehl politicko-mocenským nátlakům.

Filiace vojtěšských legend

¹¹⁸ Nový, Rostislav: *Svatý Vojtěch první Evropan*, Dějiny a současnost 4/1991

5.1. *Est locus* (Život první)¹¹⁹

Legenda „*Est locus*“ je z vojtěšských legend nejstarší a v jejím ideovém záměru je stěžejní okolností fakt, že byla zřejmě sepsána jako podklad pro Vojtěchovu kanonizaci na zakázku císaře Oty III v roce 999. V podobě první aventinské redakce byla legenda do roku 1002 jediným existujícím oficiálním zněním výkladu Vojtěchova života. Teprve po smrti Oty III. v roce 1002 rozvinul zřejmě papež Silvestr II. snahu dosavadní dílo přepracovat, a výsledkem se stala druhá nedokončená aventinská redakce. Datum dokončení druhé redakce bývá spojován se smrtí Silvestra II. v roce 1003 nebo datem skonu Canaparia v roce 1004.¹²⁰

Za autora označil Pertz Jana Canaparia, mnicha římského aventinského kláštera, kde se stal v roce 997 opatem. Canapariovým ideálem bylo „*vita contemplativa*“, zdůraznění Vojtěchova příklonu k mnišskému ideálu.

1.

Na území Germánie... Antičtí autoři dali toto souhrnné geografické označení zaalpským zemím osídlených tehdy převážně germánskými kmeny. Rozkládala se na východ od Rýna a severně od Dunaje, její východní hranice nebyly geograficky upřesněny. Tento zeměpisný pojem převzali středověcí vzdělanci. ...je kraj oplývající bohatstvím, velmi mocný zbraněmi a udatnými muži, který obyvatelé nazývají Slavonie. Většina obyvatel je oddána bludné a špatné víře, uctívá stvoření místo Stvořitele, dřevo nebo kámen místo Boha. Mnozí z nich, ač podle jména jsou křesťany, žijí podle pohanských obyčejů, a proto je jejich spása ohrožena. Šíření křesťanské víry na našem území trvalo mnohem déle než u našich západních sousedů. Zprvu to bylo dáno územní rozlohou Čech, její neprostupností. Druhým důležitým aspektem byla politická nesourodost kmenů, žijících v české kotlině. Přece však někteří z toho národa věří správně a v naději na budoucí odměnu konají dobré skutky. V těch končinách tedy, kde rozkvétala křesťanská víra, žil muž jménem Slavník, vynikající čestností i bohatstvím, jedinečný svou láskou ke spravedlnosti a dílem milosrdenství, významný muž mezi všemi obyvateli té země, velmi bohatý zlatem a stříbrem, uprostřed lákadel věrný strážce božího zákona. S úzkostlivou pečlivostí vedl život podle příkazu kněží, byl všem lidem milý a zvláště chudým byl přítelem. Vzal si manželku hodnou svého rodu a dokonalou ušlechtilostí mravů; Canaparius

¹¹⁹ Překlad Zachová, Jana

¹²⁰ Nový, Rostislav a kol.: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Praha 1987

matku Vojtěcha nejmenuje, pouze vypočítává její ctnosti. Historici usuzují, že jí byla sestra Boleslava I. a svatého Václava Štřetislava. *...ta poslouchajíc slova života stále víc po nich prahla, jednajíc podle nich neukojila podle nich svůj hlad. (1Tm 2, 9). A neměla zálibu v ženské nádheře, ani ve zlatě a drahých kamenech, velmi málo si cenila toho, co hlupáci pokládají za nejdůležitější. Byla světice mravy, světice řečí, vytrvalá v postech, jak říkají, důvěrně blízká Bohu v modlitbě, byla matkou plačícímu sirotkovi, nejmilejší sestrou poutníkovi i vdově (Dt 14, 29; Ž 145, 9). Pro tyto a podobné ušlechtilé vlastnosti, které oba projevovali, ctíli je urození a bohatí, a ještě více je uctíval dav chudých.* Rudolf Turek vyslovil domněnku, že Slavník byl *sestřenec*¹²¹ posledního kouřimského knížete. Od poloviny 10. století začíná budovat slavníkovské panství až do své smrti v roce 981, kdy před přímou přemyslovskou nadvládou zachraňuje kouřimské dědictví.¹²² V hospodářství nového celku převládalo zemědělství, ale důležitou roli hrála i řemesla, podporována zdroji surovin jako byla železná ruda nebo stříbro.

2.

*A protože se z tak vznešeného manželství mělo po zásluze narodit svaté potomstvo, narodil se jim mezi šlechtnými syny, jež zplodili, chlapec nejskvělejší ze všech, kterému později při křtu bylo dáno jméno Vojtěch. Jelikož nebylo známo, jak veliký člověk z něho bude, pro jeho spanilost a kromobyčejnou krásu, do které rostl, ho rodiče určili k světskému životu. Canaparius Vojtěcha zaslibuje světskému stavu při křtu. Z kosterních pozůstatků můžeme vyvozovat, jak asi anatomický obraz světce vypadal. Byl jen středně vysoké postavy, gracilní kostry. Měl dlouhou hlavu s nižším obličejem a středně vysokým nosem. Podle dobového zpodobnění na studnici v Římě nosil plnovous.¹²³ Bůh měl s Vojtěchem jiný záměr, proto vyslal znamení v podobě jeho nemoci, aby rodičům ukázal správnou cestu. *Cožpak napáchal láskyplný omyl a nešťastná vládlost rodičů, napravil vzápětí meč božího hněvu, jenž vyzradil vinu. Neboť si mohl pozorovat, jak se tělíčko dítěte náhle zvětšilo, a břicho se nafouklo tak, že bylo větší než tělo; tak v několika hodinách začalo s přibývajícím bolestí hrozit nebezpečí smrti. Rodiče se zhrozili: otci se hojně řinou z očí slzy, bledá chuva si zahnutými nehty drásá tváře, bratři tu stojí zkormoucení,...* Myslí Canaparius bratry jako kněží nebo jako sourozence? V době, kdy Vojtěch onemocněl, měl pouze jednoho bratra Soběslava. Ostatní bratři*

¹²¹ Syn sestry

¹²² Turek, Rudolf: *Slavníkovci a jejich panství*, Hradec Králové 1982

¹²³ Vlček, Emanuel: *Jak zemřeli*, Praha 1993

Spytimír, Dobroslav, Bořej, Čáslav a Radim, se narodili až po této události. ...v matčině nitru divoce víří bolest, ztrácí se hlas i dech i barva. Konečně na prahu smrti se utíkají k milovanému a milosrdnému Pánu a vzývají Matku boží, která v nouzi pomáhá lidem obvykle více než všichni svatí (HO I, 13). Potom kráčejí do chrámu velmi pokorně a se zkroušeným srdcem, položí chlapce na oltář sv. Marie, a jakožto oběť smírnou ho zaslíbí Pánu. Když se tak stalo, odvrátil se hněv boží, břicho splasklo a chlapec nabyl opět dřívější krásy. Chrám mariánský, o jehož oltáři je zmínka, stál v předhradí libického panství. Záznamy ze 14. století zmiňují dřevěný oltář.¹²⁴ Seslání nemoci bylo prvním znamením a skutkem Božím v této legendě. Úloha zásahu je vysvětlována jednoznačně. Vojtěch byl vyvolen Bohem od narození, proto význam Panny Marie v této části je důležitý. Svatá Marie bývá považována za přímluvkyni u Krista, za prostřednici mezi Bohem a lidmi. Proto není neobvyklé, že nemocného Vojtěcha položili právě na její oltář. Panna Maria byla vždy chápána v křesťanském světě jako světice, ke které se lze obracet s prosbami.

3.

Rodiče, kteří byli příčinou toho trápení, kajícně oslavovali Pána, jenž dovede používat důtky svého hněvu k polepšení lidí. Chlapec pak prospíval na duchu a na těle, a když nastal čas, vzdělával se v křesťanském učení (L 2, 52); nevyšel z otcovského domu, dokud se nenaučil z paměti žaltář. Mladistvý kněz Vojtěch vyrůstal na libickém hradišti, které se stalo jakýmsi středem nového útvaru v tomto regionu. Vojtěch zde žil a učil se pod vedením kněží. Období studentských povinností je již ve znamení světcovatactnostného života *Nato ho poslal otec k arcibiskupu Adalbertovi, aby se naučil svobodným uměním. Ten biskup se svým životem a mravy nikdy nezpronevěřil tomu, čemu učil slovy. Spravoval svaté město, které se latinsky nazývá Virginum civitas, řecky Parthenopolis. To město bylo kdysi proslulé mezi národy a patřilo mezi významná města, dokud první Ota držel královské žezlo, nyní však je jako položbořený dům a pro plavce nejistý přístav.* Tato věta musela být do textu vsunuta až v polovině 17. století, po třicetileté válce, kdy došlo k tzv. magdeburgizaci.¹²⁵ *V té době tam řídil školu jakýsi filozof Astricus¹²⁶, pod jehož vedením se učení rozmohlo, zástup mladíků zdárně prospíval a narůstala zásoba knih. Nuže onen arcibiskup přijal chlapce velmi vlídně, biřmoval je*

¹²⁴ Registr papežských desátků

¹²⁵ V roce 1631 byl Magdeburk po půlročním obléhání dobyt císařskými vojsky. Následně bylo město vyplněno a vypáleno spolu s většinou obyvatel.

¹²⁶ Různé čtení tohoto jména podle jednotlivých rukopisů – Ohtricus, Otricus, Ottricus, Oetricus, Stericus

svatým křížem dáváje mu své jméno a pak ho uvedl do škol. Při učení mu vždy byl duch nerozlučným společníkem a nadání, rozum a cit proudily bohatou žilou. Canaparius se nezmiňuje o prvním biřmování, které proběhlo v roce 962 na libickém panství právě Adalbertem trevírským, pozdějším arcibiskupem magdeburským.

4.

Po celou dobu školního studia nenásledoval ty, kteří páchali nepravosti, a nezdržoval se ve společnosti těch, kteří si libovali v nicotných skutcích a v chlapeckých zábavách. Jakmile mu učitel opodál něčím zaměstnaný ponechal volnou chvíli, hned se tajnými cestami uchýloval do příbytků svatých mučedníků. Zde se po vyměřený čas modlil modlitby a před příchodem učitele seděl opět na svém místě. Za noci pak, aby svůj dobrý skutek ukryl před lidskou chválou, obcházel chudé nemocné a slepé a poskytoval jim podle míry jejich běd přátelskou útěchu (L 14, 21). Jeho otec a matka ho sdo-statek zaopatřovali, aby jeho snaha o konání dobra nepolevila. Autor v textu uplatňuje legendistické schéma, podobné jako ve václavské hagiografii. Rozdíl je pouze v tom, že Vojtěch utěšoval nemocné tajně, aby nebyl chválen, a Václavovi bylo křesťanství zapovězeno matkou a velmoži.

Ba i jeho učiteli nabízeli zlato a stříbro a vše, co je v očích lidí nejcennější, a za vyučování drahého syna zaplatili velkou cenu. Výjimečné postavení Vojtěcha mezi obyčejnými lidmi a také mezi ostatními duchovními je zdůrazněno využitím kontrastu - je v legendě situován do opozice k ostatním studentům v semináři. On pak s neúnavným úsilím sám napínal své síly k všelikému cvičení ctností a mezi svými druhy velmi zdárně prospíval. Když si ostatní po odchodu učitele malichernými hrami a žerty zpříjemňovali namáhavé čtení, on, ochutnávaje med Davidova nektaru, těšil se duchovní zábavou. Zatímco oni pojídali po koutech školy sladké zákusky ukradené učiteli, on posílaje tajné modlitby své Paní si vysloužil potravu andělskou. Vojtěch znal tři jazyky: latinu, němčinu a slovanský jazyk. Dodnes se historici přou o povaze Vojtěchovy orientace: západní nebo východní. V duchu, v jakém byl vychován v magdeburské škole, lze usuzovat na západní a když nastoupil do úřadu, východní pouze trpěl. Kalandra¹²⁷ s Grausem¹²⁸ vy- lučují možnost vidět Vojtěcha jako příznivce slovanské bohoslužby. Na druhé straně si musíme uvědomit, že doba Vojtěchova života je bojem mezi Východem a Západem.

¹²⁷ Kalandra, Závěš: *České pohanství*, Praha 1947

¹²⁸ Graus, František: *Naše mrtvá i živá minulost*, Praha 1968

Nešlo o nic menšího, než kdo ovládne slovanský východ Evropy. V tomto boji se velice angažoval Ota I. Ten založil arcibiskupství magdeburské, které mělo východním směrem šířit vliv západní církve. Vojtěcha lze tedy spíše označit za prvního kosmopolitu a tím i podporovatele slovanské bohoslužby. Jako velký vzdělanec dobře věděl o potřebách své doby.¹²⁹

5.

Pohledme nyní, jak velmi byl obdařen svatou prostotou, mezi jinými ctnostmi, jež měl. Jednoho dne, když šel ze školy, druh, jenž ho provázel cestou, porazil na zem kolemjdoucí dívku a žertem ho na ni svalil. Žáci se sběhli a s nesmírným řehotem očekávali, co bude dělat. Protože se dotkl dívky, třeba oblečené – taková bláhovost! – hned myslél, že už se opravdu zasnoubil. Proto zdvihaje se od je mu odporné dívky, dal se ten bezelstný chlapec do přehořkého naříkání a oči mu bez ustání zalévaly slzy: „Běda mi oženil jsem se,“ naříkal a ukazoval prstem na strůjce zlého zločinu: „Tenhle způsobil, že jsem se oženil!“ Protože se již tehdy takto a podobně choval mladíček plný Bohu, upíraly se na něj oči mnoha lidí, kteří se divili jeho chování a říkali: „Hojně požehnal Bůh tomuto chlapci, který jsa dosud v dětském věku, stoupá tak přímo vzhůru k dokonalosti (Ž 131, 15; Žd 6, 14). Ó třikrát čtyřikrát blažený, jestliže s veškerou zbožností naplní tyto snahy o pravém člověčenství a ukončí běh začatého díla náležitým koncem.“ (VA I, 94) Ti, jimž byl znám jeho otec a podivuhodná matka, říkali: „Není divu, že z takových rodičů vzešel takový syn. Vzkvétá v něm otcova spravedlnost a vzor matčiny zbožnosti klíčí ve skvělém srdci.“

Kolik let studoval, není známo, ale všichni víme, že velmi dobře znal světskou moudrost. Věřím, že Pán chtěl, aby se naučil lidské moudrosti proto, aby potom lehčím krokem mohl stoupat do výšin moudrosti boží; nebo spíše musel jako malý pít hořkost světa, aby potom, až doroste v muže, tím žádostivěji sál sladkost boží. Typickým rysem světce je vzdělanost a moudrost. Nejdříve se vzdělával ve světské moudrosti, jež byla chápána jako krok k dalšímu stupni poznání, a to poznání moudrosti Boží. Škola byla vedena v otonském duchu pojetí úlohy církve ve veřejném životě, podle něhož měl biskup být panovníkem kaplanem a celý duchovní život zaměřen pro služby politiky císařské. Z tohoto myšlenkového okruhu se však mladý Vojtěch záhy vymanil; v podstatě k tomu přispěl vývojem vnějších okolností.¹³⁰

¹²⁹ Králík, Oldřich: *Labyrint dávných dějin českých*, Praha 1970

¹³⁰ Turek, Rudolf: *Slavníkovci a jejich panství*, Hradec Králové 1982

Potom správce školy odešel na královský dvůr, byv určen k císařské službě, a biskup Adalbert, splácí dluh přírodě, z moře života přelétl k břehům věčné blaženosti. Žák Vojtěch se vrátil do vlasti a k drahým rodičům, vzal na sebe zbroj křesťanského vojska a chtěl konat službu pod vedením biskupa svatého města Prahy (BŘ prol I). Nedlouho potom onoho biskupa zachvátila velmi zlá nemoc a nadešel den, který měl uzavřít jeho život ohavným koncem. Neboť při posledním vzdechu, dokud přece ještě duše z velké části byla přítomna, vypověděl kolemstojícím, z nichž jedním byl mladík Vojtěch, bolestným hlasem tento příběh: Běda mi! Jaký jsem byl a jak docela jiný, než jakým bych nyní chtěl být! Běda mně ubohému! Promrhal jsem své dny, již nikdy mi pokání nepřinese ovoce! Jsem ztracen! Kde je nyní má důstojnost a liché bohatství? Ó tělo, jež zpráchnivíš, potravo červů, kde je nyní tvá marná sláva a krása? Oklamal jsi mne, oklamal, falešný světe, slibuje mi dlouhý věk: hle, jak hanebně jsi mečem nenadálé smrti zahubil můj život? Ale můj hřích, ať jakýkoli, přece by došel milosti u dobrotivého Pána, kdyby se hříchy svěřeného lidu nepřidávaly k spoustě mých běd. Rozkoše a žádostivosti jim byl zákon (BŘ c. 1); a já jsem nezadržel bezuzdný lid, nedovedl jsem zadržet lid dobrovolně se ženoucí se do záhuby, který až do dnes nezná nic jiného a nedělá nic jiného, než že do lidských srdcí zapsal prst Satanův. Běda mi, že jsem mlčel! (Iz 6, 5) To mne souží a bude soužit navěky. Neboť hle: jako oběť kruté smrti potáhnu rovnou cestou do pekla, kde moji červi neumřou a můj oheň bude hořet navěky a dále.“ Takto promluvil, a ještě než dořekl, zesnul; i nastal nad ním veliký pláč. I báli se bázni velikou, ale ze všeho nejvíce mladý Vojtěch, který žil toho času jako rozmařilý bojovník. Téže noci oděn do režného pytle a posypav si hlavu šedým popelem, obešel jednotlivé kostely. Cokoli měl, štědře rozdával chudým a sebe i svou při poručil v modlitbách Pánu (Jr 20, 12). Již tehdy však mu přislíbili – někteří němými sliby, někteří veřejnou řečí - biskupskou hodnost. Po devítiletém magdeburském studiu přišel Vojtěch do sboru kněžstva při svatovítském pražském chrámu. Biskupství, formálně ustanovené v roce 973, se teprve postupně zřizovalo a v jeho čele stanul saský mnich Dětmar, který byl vychovaný v otonských tradicích. Drastická scéna před Dětmarovou smrtí, kdy si uvědomoval své chyby a pravé pojetí kněze, zapůsobila na mladého Vojtěcha a byla patrně první trhlinou v jeho přístupu k otonskému pojetí, jež sdílel i dvůr Boleslava II. Zde se objevuje první rozkol s politikou Čech.

5.2. *Nascitur purpurem flos* (Život svatého Vojtěcha)¹³¹

Autorem druhé legendy o svatém Vojtěchu je bezpochyby mladší vrstevník Jana Canaparia Bruno z Querfurtu, narozený kolem roku 974 ve východosaské šlechtické rodině. Stejně jako svatý Vojtěch navštěvoval katedrální školu v Magdeburku a od roku 999 pobýval ve stejném klášteře. V roce 1009 byl při první výpravě k Prusům spolu s 18 průvodci zavražděn.

Legendu sepsal po roce 1004 a opíral se o starší Canapariovu práci. Doplnil ji však o některé podrobnosti z Vojtěchova mládí, o jeho působení v Uhrách a vyvrácení Libice. Tyto zprávy pravděpodobně získal od Vojtěchova vychovatele Radly. Od Canaparia se liší především pojetím Vojtěcha, dějovostí a je rétoričtější. Líčí ho jako člověka s lidskými slabostmi a chybami, který je potrestán několika ranami holí jak od učitelů, tak i otce. Stejně postupuje i u Vojtěchových rodičů. Rostislav Nový zdůrazňuje, že autor znal zaalpské prostředí, měl lepší přehled v politické motivaci libické tragédie než Canaparius, u něhož víme, že bezprostředně znal Vojtěcha.¹³²

Brunova legenda se dochovala ve dvojím zpracování: delším a kratším. Obě redakce se liší jen doplněnými nebo vypuštěnými pasážemi v textu. Předpokládá se, že Delší život Bruno napsal v roce 1004 a Kratší život přepracoval v Polsku po roce 1008.

I.

Vykvetl nachový květ v českých zemích, z vznešených rodičů se zrodil ještě vznešenější syn; zlaté jablko vyrostlo z ušlechtilých ratolestí: narodil se chlapec Vojtěch – jeho jméno jméno se vykládá jako „Útěcha voje“ – krásný v tváři, ale ještě krásnější duchem. Jen nepřímo je možno usuzovat, že Vojtěch se narodil kolem roku 956. Antropologický výzkum, který provedl z tělesných fragmentů Emanuel Vlček, prokázal, že se Vojtěchova dožil 47,4 roků. Toto zjištění umožňuje upřesnit dobu narození Vojtěcha k roku 950 při odečtu od známého data jeho úmrtí v roce 997.¹³³ Legenda poprvé vysvětluje jméno Vojtěch jako složeninu. Jeho otec byl muž vznešený a velmi mocný, jeho panství bylo nedotčené a majetek rozsáhlý. Otcem svatého Vojtěcha byl charvátský kníže Slavník. Územní rozsah slavníkovského panství vymezuje ve své kronice Kosmas¹³⁴: podle jeho popisu zaujímalo přibližně polovinu tehdejších Čech. Ve skutečnosti patřily

¹³¹ Překlad Kyrlová, Marie

¹³² Nový, Rostislav a kol.: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Praha 1987

¹³³ Vlček, Emanuel: *Jak zemřeli*, Praha 1993

¹³⁴ Kosmas: *Kronika česká*, Praha 1950

Slavníkovcům asi jen severovýchodní Čechy, od ústí Jizery do Labe k Orlickým horám. V Čechách bylo tehdy možné registrovat dva nestejně politické a mocenské útvary. Jednak české územní knížectví Přemyslovců a zároveň též charvátské knížectví Slavníkovců. Prvním projevem vzájemných protikladů se stalo zapojení obou knížectví do odlišných mocenských uskupení v říši, jejichž panovníkem byl Ota I. Přemyslovci se orientovali od první poloviny 10. století na bavorské vévodství, zatímco charvátská knížata azyl hledala v kontaktu se saskou dynastií.¹³⁵ *Měl hojnost pozemských statků, spoustu poddaných lidí, dům plný zlata a stříbra se rozléhal hlukem početné čeledi.*

Ačkoli byl zemským pánem, byl to průměrný člověk: zřídka se modlil, ale vynikal v milosrdenství, o cudnost příliš nedbal, staral se však středně o chudé. Vznešená matka byla ze slavného slovanského rodu, důstojná manželka svého urozeného chotě; Vojtěchova matka Střezislava z rodu Přemyslovců byla, jak se soudí, sestrou svatého Václava a vládnoucího Boleslava I. Tento dynastický sňatek Přemyslovný se Slavníkovcem měl být pravděpodobně zárukou dobrých vztahů mezi oběma soupeřícími knížecími rody. Rozhodující změna nastala v roce 987, kdy Střezislava zemřela, a pokrevní svazky mezi oběma rody se tak zpřetrhaly. ...její manžel byl totiž pokrevně spřízněn s královským rodem, neboť byl vlastním vnukem krále Jindřicha, který široko daleko uplatňoval svoji moc, a dodnes se ho obávají národy. Příbuzenský vztah Slavníka ke králi Jindřichu I. je nejasný, soudí se, že babička byla ze saské dynastie Liudolfingů. Příbuzenské vztahy k saské dynastii se potvrzují i v případě Vojtěchova vztahu k saské metropoli, Magdeburku. Žena, o které se říká, že byla čistých mravů, štedrá v almužnách a že vyznávajíc víru skutky, dávala krásný výraz své vznešenosti. Ale i když prospívala ve škole ctnosti, nebyla dobrou strážkyní svého bratra. Zde měl autor na mysli bratra ve smyslu křesťanském, nikoliv pokrevním. Neboť zatímco planula touhou po čistotě a příliš se oddávala časté modlitbě, poskytla mužovi příležitost hřešit ne s jednou, ale s mnoha ženami. Dobrý byl tedy otec, matka však lepší, nejlepší ten, jenž se z nich zrodil. Dobrý původ obou rodičů je v legendě stavěn výše než víra v Boha.

II.

Když pak bylo děťátko odkojeno, dostalo velkou horečku, takže se rodiče hrozili, že se už blíží jeho smrt, a všichni, kdo viděli jasnou tvář dítěte, byli pohnuti k slzám. Otec často přistupoval k synečkovi, kterého miloval více než ostatní, a jeho slzy svědčily

¹³⁵ Nový, Rostislav: *Svatý Vojtěch první Evropan*, Dějiny a současnost 4/1991

o tom, jak velkou lásku k chlapci chová ve svém nitru. Hořká smrt už stála ve dveřích; tu náhle napadla rodiče spásná myšlenka. Ve strachu o dítě vyslovili chvějícím se hlasem prosbu: „Ne pro nás, Pane, ať zůstane na živu tento chlapec, ale ať jako klerik nosí k poctě Matky Boží tvé jho na své krásné šíji.“ Po těchto slovech jej položili na oltář Panny Marie, a okamžitě polevila bolest, nemluvnátko přišlo k sobě a úplně se uzdravilo.

Dobrá a vznešená vládkyně andělů, ustavičná panna, tak předpokládá Bohu prosby lidí, kteří k ní volají, neboť nedovede odepřít těm, kdo ji z hloubi srdce prosí, a přináší nemocným smrtelníkům z nebe pomoc, zářivá Hvězda mořská. V legendě je ještě více než v Canapariově díle poukázáno na úlohu Panny Marie.

Marie Panno, již jsi označila svého sluhu.

III.

Když se pak smysly dítěte rozvily a neobratný jazyk se postupně učil mluvit, svěřili ho do rukou kněží, aby ho naučili prvním základům vědění. Základní vzdělání se Vojtěchovi dostalo na rodné Libici. Tehdy jeden služebník, který k Vojtěchovi už od kolébky velmi důvěrně přilnul, vyhýbaje se – jak je to již v lidské přirozenosti – námaze, odepřel ho doprovázet při studiích. Jde o sluhu Radlu, který pak doprovázel Vojtěcha i na studia do Magdeburgu. Tento sluha je někdy ztotožňován s pozdějším prvním maďarským arcibiskupem Anastaziem-Astrikem. Badatelé předpokládají, že od něho získal Bruno z Querfurtu některé podrobnosti o Vojtěchově životě. Proto Vojtěch v zoufalství nad obtížnou cestou několikrát utekl a přiběhl k milým rodičům. Když se tak stalo, rozhněvaný otec ho krutým výpraskem a pádnými ranami potrestal za útěk a v rozhořčení – ale k prospěchu věci – dal syna do trpkých, ale blahodárných škol. Asi šestnáctiletý Vojtěch byl roku 972 poslán do magdeburské biskupské školy. Neboť bůh chlapci zbystřil vnímavost srdce, a než uplynul měsíc, zahrnul jej tak velkou milostí, že se mu stal, když byl poněkud starší, po celou dobu studií vychovatelem v mravech a učitelem jeho rozum.

IV.

A tak když uběhly žvatlavé roky prvního dětství, byl Vojtěch napojený Davidovým nektarem a nasycený prostým medem sladce pějícího Řehoře, doveden k sedmi chlebům moudrosti, aby pojedl svou část. Nektarem Davidovým se rozumí žalmy, jejichž četba a výklad patřily k základům vzdělání. Vojtěch se pravděpodobně učil i zpěvu

gregoriánského chorálu. Sedm chlebů moudrosti je sedm svobodných umění, soubor veškerého vědění, které podle antického vzoru učily středověké školy. Členil se na tzv. trivium (gramatika, rétorika a dialektika) a quadrivium (aritmetika, geometrie, astronomie a múzika). *Byl totiž poslán do vznešeného města Magdeburku, nové německé metropol, aby se naučil svobodným uměním. Toto město veliký král, prvý ze tří Otů, vznešený císař, povýšil na slavné arcibiskupství a vystavěl nedávno na krásném břehu řeky Labe překrásný chrám svatému Mořici jak je možno ještě dnes vidět.* Magdeburské arcibiskupství bylo založeno roku 968 na synodě v Ravenně. V roce 972 Vojtěcha vypravili rodiče do Magdeburku na tehdy již proslulou dómskou školu.

Prvním arcibiskupem města byl tehdy Adalbert, který nadaného chlapce Vojtěcha podruhé pomazal křížem a dal mu své jméno Adalbert. Prvním magdeburským arcibiskupem se stal trevírský mnich a misijní biskup Adalbert, velmi vzdělaný a nakloněný církevním reformám. Adalbert se zastavil na Libici pravděpodobně při návratu z misijní cesty na Kyjevskou Rus v roce 962 a při této příležitosti udělil Vojtěchovi a ostatním chlapcům svátost biřmování. Snad i to podmiňovalo již zaslíbenou Vojtěchovu životní cestu. Později v roce 972 došlo v Magdeburku z nevědomosti k druhému biřmování, při kterém Vojtěch přijal jméno Adalbert. *Tehdy se o tom, že se tak stalo podruhé, nevědělo, teprve později, když se po ukončení studií vrátili domů, vzpomněla si chlapcova matka, že když týž Adalbert, ustanovený jako misijní biskup u pohanů v Prusku, se ubíral otcovým panstvím, přivedla s ostatními biřmovanci i syna, takže ho tehdy biskup biřmoval poprvé.* Biřmování je jednou ze sedmi svátostí. Biřmování je podle nauky svátost ustanovená Ježíšem Kristem, jejímž prostřednictvím křesťan od Boha dostává pečeť daru Ducha Svatého.

V.

Přišel tedy před vchod školy jako host, vešel do brány vzbuzující strach, kde bylo vidět mnoho předložených pokrmů, z nichž si veselý zástup žáků – jak komu pulsovala krev v mladém srdci – dychtivými ústy bral.

Představený školy byl tehdy jistý Oktrik, velmi výmluvný muž, téměř jako druhý Cicero té doby. Oktrik,¹³⁶ magdeburský kanovník a představený katedrální školy, byl jednou z nejvýznačnějších kulturních postav západní církve 10. století. *Jeho slavná pa-*

¹³⁶ Oktrik, známý zejména svou disputací s Gerberetem z Aurillacu, pozdějším papežem Silvestrem II.

mátka žije až dodnes v celém Sasku; jeho velikost hlásá bez slov už jen pouhý pohled na tvář jeho žáků a ukazuje na ni prstem i moudrost, rozšířená po blízkých městech v okolí.

Vojtěchovi byl přidělen vychovatel a dozorce ke čtení, podle zvyku vyučovat doma; milost Boží byla při chlapci, bohatou žilou proudilo nadání, vnímavost i rozum. Tvrdí se o něm pozoruhodná věc: Když náhodou učitel vytáhl paty, strávil Vojtěch někdy – jak je to vlastní nesoustředěné chlapecké mysli – celý den hrou. Když z čtené lekce neuměl ani slovo, a pořádně rozhněvaný učitel ho začal bít, zvolal: „Pust' mě, přečtu to.“ A když ho učitel pustil, velmi dobře četl, jako by věc již znal. Také prý mluvil třemi jazyky místo jedním; když totiž učitel sáhne k palčivým prutům, nejprve volá „mi domine“, když již roste bolest, která nezná zákona, týmiž slovy prosí o milosrdenství hned Sas, hned Slovan. Bylo totiž tehdy zvykem, že žáci mluvili latinsky a nikdo se neodvažoval mluvit před učitelem barbarským jazykem. Během asi devíti let se postupně formoval myšlenkový a duchovní svět budoucího pražského biskupa a světce, který později svými osobními kontakty se soudobými vzdělanci a různými náboženskými proudy Evropy vyrostl ve výraznou osobnost přesahující hranice Čech.

VI.

Třikrát tři roky vzdělával ve školní aréně své duševní schopnosti, dobýváje z půdy srdce zasuté myšlenky, zmocňoval se světla vědění proti husté tmě nevědomosti. Pak jim učitele odňal královský dvůr a škola řekla: „Dost se již napily louky.“¹³⁷ Oktrik odešel z Magdeburku koncem roku 980 ke dvoru císaře Oty II. a s ním pak následujícího roku do Ravenny. V italském Beneventu 7. října 981 zemřel. Družina žáků se rozešla, každý se vrátil do svého sídla domova. Vrátil se i Vojtěch s novým jménem Adalbert, nesa s sebou sladké nápoje moudrosti, a pohled na syna způsobil rodičům velikou radost. Po celý ten čas byl bujný jako každý jiný chlapec, oddával se světským rozkoším a prováděl chlapecké žerty, hleděl si jídla a pití, jako dobytče skláněl tvář k zemi, neuměl se dívat k nebi.

VII.

Tehdy zemřel biskup české provincie. Roku 981 zemřel první pražský biskup Dětmar. V úřadě byl od roku 973, od založení pražského biskupství. A jestli je to tak, jak se proslýchalo, vyznal zoufalým hlasem okolostojícím, že ho černí nečistí duchové

¹³⁷ Srovnání Vergilius: *Eclogae III*, 111

nezadržitelně unášejí do pekla. Vojtěch byl tehdy přítomen mezi těmi, kdo přihlíželi jeho posledním okamžikům a slyšeli slova umírajícího. Vojtěch se vrátil z Magdeburku po smrti arcibiskupa Adalberta roku 981, v témže roce zemřel i Vojtěchův otec kníže Slavník a na Libici se ujal vlády ambiciozní bratr Soběslav. Po návratu byl Vojtěch biskupem Dětmarem vysvěcen na podjáhna a působil v řadách pražského kapitulního kléru. Proto mohl být přítomen Otmarově smrti 3. ledna 982. A jak sám později doznal v klášteře opatovi, ten pohled ho naplnil velikou hrůzou a uvedl na cestu spásy. V klášteře svatého Bonifáce a Alexia v Římě na Dentinu se svěřil Vojtěch opatovi Lvu. Bruno z Querfurtu vstoupil v Římě do téhož kláštera, kde byl před tím Vojtěch, krátce po odchodu opata Lva, tj. asi v roce 997. Od té doby začal napravovat své mravy, krotit své vášně a tělesné touhy spalovat ohněm Boží lásky. Již 19. února 982 byl Vojtěch na Levém Hradci prohlášen Boleslavem II. pražským biskupem. Neměl sice tehdy požadovaný kanonický věk, jiný vhodný kandidát v Čechách nebyl. Knížecí bratr Strachkvas-Kristián byl ještě mladší,¹³⁸ což zase popírají některé prameny. Strachkvas se měl narodit v noc boleslavské vraždy, tj. 28. září 935. I když pro tuto domněnku badatelé nenašli žádný doklad, předpokládaný politický podtext této volby bude na místě.

Tabulka č. 7: **Rozdíly v hlavních motivech legendě Canapariové a Brunové**

Motivy	Est locus	Nascitur purpurem flos
Vojtěchovo narození	...narodil se jim mezi šlechtnými syny, jež zplodili, chlapec nejskvělejší ze všech...	...narodil se chlapec Vojtěch – jeho jméno se vykládá jako „Útěcha voje“ – krásný v tváři, ale ještě krásnější duchem.
Vojtěchova nemoc	Neboť si mohl pozorovat, jak se tělíčko dítěte náhle zvětšilo, a břicho se nafouklo tak, že bylo větší než tělo;	Když pak bylo děťátko odkojeno, dostalo velkou horečku, takže se rodiče hrozili, že se už blíží jeho smrt,...
První vzdělání	Chlapec pak prospíval na duchu a na těle, a když nastal čas, vzdělával se v křesťanském učení; nevyšel z otcovského domu, dokud se nenaučil zpaměti žaltář.	Když se pak smysly dítěte rozvily a neobratný jazyk se postupně učil mluvit, svěřili ho do rukou kněží, aby ho naučili prvním základům vědění.
Odchod na studia	Nato ho poslal otec k arcibiskupu Adalbertovi, aby se naučil svobodným uměním.	Byl totiž poslán do vznešeného města Magdeburku, nové německé metropol, aby se naučil svobodným uměním.
Biřmování	Nuže onen arcibiskup přijal chlapce velmi vlídně, biřmoval jej svatým křížem dávaje mu své jméno a pak ho uvedl do škol.	Prvním arcibiskupem města byl tehdy Adalbert, který nadaného chlapce Vojtěcha podruhé pomazal křížem a dal mu své jméno Adalbert.
Studentská léta v Magdeburku	Jakmile mu učitel opodál něčím zaměstnaný ponechal volnou chvíli, hned se tajnými cestami uchýloval do příbytků svatých mučedníků.	Když náhodou učitel vytáhl paty, strávil Vojtěch někdy – jak je to vlastní nesoustředěné chlapecké mysli – celý den hrou.

¹³⁸ Polanský, Luboš, Sláma, Jiří a Třeštík, Dušan: *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, Praha 2000

Návrat po studiích	Žák Vojtěch se vrátil do vlasti a k drahým rodičům, vzal na sebe zbroj křesťanského vojska a chtěl konat službu pod vedením biskupa svatého města Prahy.	Vrátil se i Vojtěch s novým jménem Adalbert, nesa s sebou sladké nápoje moudrosti, a pohled na syna způsobil rodičům velikou radost. Po celý ten čas byl bujný jako každý jiný chlapec, oddával se světským rozkoším a prováděl chlapecké žerty, hleděl si jídla a pití, jako dobytče skláněl tvář k zemi, neuměl se dívat k nebi.
Dětmarova smrt	Nedlouho potom onoho biskupa zachvátila velmi zlá nemoc a nadešel den, který měl uzavřít jeho život ohavným koncem. Neboť při posledním vzdechu, dokud přece ještě duše z velké části byla přítomna, vypověděl kolemstojícím, z nichž jedním byl mladík Vojtěch, bolestným hlasem tento příběh ...	Tehdy zemřel biskup české provincie. A jestli je to tak, jak se proslýchalo, vyznal zoufalým hlasem okolostojícím, že ho černí nečistí duchové nezadržitelně unášejí do pekla. Vojtěch byl tehdy přítomen mezi těmi, kdo přihlíželi jeho posledním okamžikům a slyšeli slova umírajícího.
Vojtěchův životní zlom	I báli se bázni velikou, ale ze všeho nejvíce mladý Vojtěch, který žil toho času jako rozmařilý bojovník. Téže noci oděn do rezného pytle a posypav si hlavu šedým popelem,...	Od té doby začal napravovat své mravy, krotit své vášně a tělesné touhy spalovat ohněm Boží lásky.

5.3. *Versus de passione sancti Adalberti* (Verše o utrpení svatého Vojtěcha)¹³⁹

V Čechách teprve po více než čtyřiceti letech vzniká potřeba uctít památku svatého Vojtěcha. Stalo se to v době, kdy se pozapomnělo na krvavé šarvátky mezi Přemyslovci a Slavníkovci i osudnou politiku Boleslava II., která vyštvala Vojtěcha z rodné země a skončila vyvražděním jeho rodu. Byla to doba, kdy se již celý křesťanský svět klaněl Vojtěchově svatosti. Vnější popud k tomu dal Břetislav I. Po kající pokoře v Hnězdně roku 1039 přenesl Vojtěchovy ostatky do Prahy. Badatelé usuzují, že se spolu s ostatky dostal do Prahy i Canapariova legenda.

Na české půdě dochází ke zpracování Vojtěchova života na rozhraní 11. a 12. století, pochopitelně v latinském jazyce. Nejprve byla veršovaná legenda připisována Kosmovi, ale Vilikovský prokázal, že byla složena o něco dříve. Jako předlohu autor užil Canaparia a místy ji doplnil o několik vlastních zpráv. Celkovou veršovanou skladbou, složenou z 1122 leoninských hexametrů, legenda náleží spíše do literatury než do církevní hagiografie.

¹³⁹ Přeložil Stiebitz, Ferdinand

Do čtyř stran svět širý se rozkládá: ve středu leží Germánie, mocná to zem, kdys pověsti zvučné. V jedné části je kraj, ne poslední významem, těsně horami obklíčený - ten kraj se jmenuje Čechy - proslulý zbraněmi svými i muži i bohatstvím všeho. Lichým obětem však jest oddán příliš ten národ, veliká Čechů část je, svedena různými bludy, pohrdá Tvůrcem světa a v nevěře stvoření slouží. Ten totiž uctívá vody, ten kameny, jiný zas oheň, ba je i takových dost, co křtem jsou omyti svatým, křesťany však dle jména jsou jen a modláři skutky, žijí pohanům rovni a božího zákona prosti. Co by jim mělo nést zisk, to zkázy je příčinou pro ně. Autor Čechy vykresluje stejně jako Canaparius, ale uplatňuje i prvky Kosmovy. Objevují se podobné motivy zla i dobra, reprezentované pohanstvím a křesťanstvím. Nápadná shoda s václavskou hagiografií. Jest však i nemálo těch v tom národě, kdož mají mysl rozvážnější, jak vede je naděje na věčný život: v mra-vech i ve skutečích splňují to, co příkazy velí. Jeden z nich byl muž, jenž jménem se nazýval Slavník. Ten stál na straně víry, kde vzkvétala svatě a slavně zbožnost čistá, vroucí a skutky neposkrvněná. Byl to muž rozvážný, dobrý, vši úhony v životě prostý, laskavý, smýšlením přímý, svým rodem nad jiné vzácný, bohatý cenným zlatem, též stříbrem nadaný hojně, věrný v bohatství svém a božího zákona přítel, dbalý práva a pravdy a ctitel nebeské ctnosti, mocný původem svým i vlastní vážností slavný, bezpečná ubohých čáka a záštita chudého lidu, zvláště však pro lidi soudem trestané laskavý asyl. Slavník je první kníže, který je z tohoto rodu znám a podle něho se celý mocný rod nazývá. Autor Vojtěchova otce líčí jako velmi zbožného křesťana. Bruno připouští některé jeho nedostatky. Tento blažený muž si šťastnou ženu vzal za choť, která rodem a mravy i ctí mu podobna byla. Když totiž Kristův zákon svým duševním pojala sluchem, neznala ukojit hlad a neznala dospěti konce.

Nekochala se tím, co milují vznešené paní, neboť šperky, stříbro a zlato a přepych - v čem hloupí vidí nejlepší věci - v tom viděla bezcenné smetí, střídma byla v jídle a tělesné čistoty dbala, ubohým matkou a nohou chromým a pěšinou slepým. Uprostřed vladyků všech ti dva svůj trávil život, slaveni pro činy své a draží nadevše Kristu. Autor legendy líčí situaci pomalu se upevňujícího křesťanství v českých zemích desátého století. Toto křesťanství se projevovalo spíše vnějšími úkony, než aby bylo vnitřním prožitkem.

2.

Nastal tedy již čas, kdy svaté mělo se dítě narodit, hodné rodičů svých, ba vzácnější nad ně: chlapec z matčina klína v tu chvíli se vynoří náhle, celý bílý jak sníh a od hlavy krásný až k patám. Zde vidíme spojení krásy těla s krásou duše, tzn. její čistotu, kterou symbolizuje bílá barva. Když pak v nádobě svaté jej svlažili, křtíce to robě, rodiče radosti plní ho nazvali Vojtěch. Vojtěch byl původně určen pro světský stav, jak napovídá i jeho jméno. Kdyby tu nějaký mudrc byl býval, poznati mohl, jaký vzácný a veliký muž má jednou být z něho. Otec však netušil nic, a láskou k hochovi zváben, v kruhu chrabrých synů a příbuzných promluvil takto "Ten mým jediným dědicem bud', ač bude-li dále osudem ušetřen, žít, ten převezme statky i vládu!" V čem však něžná láska a otcovský pochybil omyl, kárný nebeský meč smyl vbrzku skvrnu té viny. Neboť náhlá bolest pak přepadla mladičké údy, a když ten břišní neduh se denně vzmáhal a vzmáhal, přiběhnou lékaři, žádný však um tu nepřispěl k spáse: trpká smrt již u dveří čeká a chystá se vstoupit. Prsa v divém žalu si drásá nešťastná chuva, bratři a sluhové věrní tu stojí: co mají dělat? Pláčící jen a lkají - to jediné činiti mohou. Bolem omdlévá též sám otec, a laskavá matka, zbavená řeči i smyslů, ach stěží dýchala ještě.

Když se už blížila smrt, tu nabyli konečně myslí, dobrotivého Krista se modlitbou vzývati jali; nemeškali pak již a do chrámu svatého spěli, mlčky se vrhli až na zem a podlahu pokryli tělem. Ze všech svatých a světic se napořád z plného srdce modlili k té, jež lidstvu přináší nejvíce daru k spasení, k matce Ježíše Krista, vši poskvný prosté. Povstali pak a na oltář posvátný vložili chlapce, zaslíbili jej jako oběť přemilou Pánu. Hromovládcův hněv byl odvrácen, když se to stalo, obživil hoch a břišní choroba pozbyla síly. Rodiče, nedávno ještě tak smutní před tváří smrti, jásali radosti plní a Pánu vzdávali díky, který si nepřejíc smrtí být udobřen od hříšných lidí, nýbrž koho má rád, jak otec dobrý ho trestá.

3.

Hoch však, když tak šťastně byl vyrván z jícnu té smrti, na těle sílil a rostl a měl též v učení úspěch. Celému žaltáři za krátký čas se přiučil snadno, dokud skotačil ještě a na rodném hradě si hrával. Potom ho poslal otec, by vyšších znalostí nabyt, na slavný dvůr, kde vrchní pastýř Adalbert sídlil. To byl veliký muž a většního nebylo nad něj ve svatém křesťanství sídle a na hradě Parthenopoli. Děvín slove ten hrad - tím jménem byl od lidu nazván - velebný kdysi to hrad, jenž k slavným družil se hradům, dokud Ota První svou pravici královské žezlo třímal, leč dnes jen přístav nejistý ubohých lodí. Pro

viny hříšných lidí ten kraj tak zpusťl a zchátral. Původní slovanský Děvín byl přejmenován německy na Magdeburg. Matka Oty III., Theoféna, byla řeckou princeznou z Cařihradu, s ní přišel do říše řecký vliv. Ohlasem je řecký název Magdeburku Parthenopolis. Tenkrát tamějších škol byl správcem výtečný Oktrik, proslulý mnich, jenž nikomu nezadal znalostí nauk. Za něho zásoba knih tam bývala hojná a skvělá. Hocha vrchní pastýř se s náramnou vlídností ujal, zakrátko pak jej posílil ve víře posvátným křížem, prosté chlapcovo jméno pak zaměnil příjmením vhodným, Vojtěchu Adalbert přezdíval a učitel ho svěřil. Jasný, vznešený duch jak průvodce vždycky s ním býval, nerozlučně jsa spjat, vše prýštilo bohatou žilou, božských ctností dar, též rozum a výmluvnost svatá. Po získání základního vzdělání na Libici byl mladík poslán do Magdeburku. Magdeburk byl v té době významným církevním a misijním centrem, vybudovaným krátce před Vojtěchovým příchodem císařem Otou I., a mohl mladému Slavníkovci poskytnout to nejlepší vzdělání, zcela srovnatelné s evropským průměrem, ba dokonce jej převyšující. Magdeburské vzdělání se tak stalo prvním krokem k Vojtěchovu tolik známému evropanství.

Po všechen čas, co prodléval tam, jsa podroben škole, všemu, v čem číhala zkáza, se vyhýbal tak jako hadu, s těmi pak, jejichž duch byl křehký a chlapecky bujný, s těmi se nesmlouval nikdy a nesdílel záměrů hříšných. Kdykoli nastal čas, kdy bývalo volno si hráti, anebo kamkoli jít, když se učitel náhodou vzdálil, do svatých chrámů Páně on chodíval po tajné cestě, aby tam chválil Boha a zpíval příhodné žalmy. Odtud se pak vždy vracíval dřív, než učitel přišel. Aby však dobrých skutků, jež konal, neviděl nikdo, vycházel za noci rád a ochotně obcházel všude sirotky, nedospělé a pocestné, slepce a chromé, přátelské útěchy dar všem v hojnosti poskytnout dychtě. Aby však k tomuto dílu měl sdostatek prostředků vždycky, štědře mu posílal dobrý otec i výtečná matka zlato a šatstvo a nádoby vzácné i jiného mnoho, čeho si z lidských věcí tak vysoce hrabivci váží; vzdělání drahého syna si nadevše vážili oni. On pak ve všech skutcích si vedl s bedlivou myslí, ve vlnách hříchů on uprostřed stál a nepohnut zůstal. V tomto snažení svém měl zdar a překonal všechny. Žáci, soudruzi jeho, ti často si pochutnávali na sladkých pamlskách tajně a ve snaze skrytí své spády klamali učitele, též hráli si na újmu práce; on však, vzdávaje chválu své paní, Marii svaté, v duchovním vzácném jídle, ne v tělesném liboval sobě, ochutnávaje sladce té andělské, nebeské krmě.

Ze skutků jeho chci uvést jen jediný, jak se to stalo: pohleďme na toho hochu, jak prostý ve svém byl srdci! Takové povahy jsa, on domů se navracel spěšně jednoho dne - jak jeho byl zvyk, jsa roznícen láskou ke Kristu; soudruzi pak jej cestou doprovázeli. Kolem šla dívka, a jeden z nich, když spatřil tu dívku, ihned v bujném žertu ji srazil a povalil na zem, jeho pak, ač se vzpíral a zpěčoval, porazil na ni. Soudruzi propukli ve velký smích, a stojíce kolem, čekali, dychtíce zvědět, co bude ten mladíček dělat. Ó ty prostoto krásná, ty svaté přítelko ctnosti! On byl přesvědčen již, že zhřešil, ba že je ztracen; o že se dotkl, ač nerad, té dívky, oděné šatem, těžce se zarmoutil hned a v slzách promlouval takto: "Běda mi! To, čeho vždy jsem se bál a vystříhal v duchu tak jako hada, se stalo. Bud' Bůh mi svědkem, já nerad, násilím přinucen byv, jsem ležel na zemi s dívkou; přece však, dotknuv se jí, jsem tuším zhřešil s tou palmou. Zatímco přerýval vzlykot ty zbožné hochovy nářky, prstem ukazoval, kdo zavinil takový skutek: "Tenhle," tak děl, "mě s dívkou oženil, ač jsem se bránil." Historka s dívkou, na kterou druhové v bujném veselí Vojtěcha povalili, je zde reprodukován podle Canaparria. Patrně je to jedna ze vzpomínek, kterou sám Vojtěch v klášteře svatého Alexia vypravoval. Množstvím takových skutků, v nichž ctnost svou úžasnou jevil, velké docházel slávy, ač nikdy ji nevyhledával; všichni se divili jemu a zároveň říkali všichni: "Tohoto povýšil Bůh a bohatě požehnal jemu za to, že takto jsa mlád a útlý doposud, střeží božích přikázání. Ó blažené, blažené dítě, jestliže Spasitel dobrý, až v poslední hodině přijde, napořád takto bdělým pak nalezne věrného sluhu!" Všichni, kdo otce znali i matku mladého žáka, přáli v srdci všemu, co činil, a říkali takto: "Je-li ten útlý hoch tak obdařen zbožností, věru, jaký to div, když z takových rodičů chlapec se zrodil, na jehož krásné líci se zaskvívá nachovým květem zděděná podoba matky a zbožnost milého otce?" Kolik studoval roků, to nikdo sic nezaznamenal" avšak je dosti známo, že dobrého vzdělání nabył. Bůh mu, jak doufáme všichni, ty dobré znalosti vštípil proto, aby znal cestu, jíž mohl by později v duchu stoupat do příkrých výšin, kde boží vévodí zákon, či spíš proto už v útlém mládí pil z hořkosti číše aby se v mužném věku pak napájel přesladkým mokem. Vojtěch strávil v Magdeburku devět let. Zdá se, že rektor byl v každém ohledu se svým žákem spokojen. Jednak byl Vojtěch při svých studiích pilným a bystrým žákem, navíc byli jeho rodiče velmi štedří při placení za učitelovy služby, což byla okolnost, kterou „nový Cice-ro“, jak byl Otrik přezdíván svými současníky, oceňoval.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Dvorník, František: *Zrod střední a východní Evropy*, Praha 1999

5.

Potom velký král Ota si přibral Oktrika k sobě, uznal ho za schopna cti být dozorcem králova dvora. Tenkrát i řečený muž, ten blažený, blažený člověk, Adalbert, vrchní pastýř, byv zproštěn smrtelné tíhy, radostně z tohoto světa se odebral v éterné kraje. Hoch se pak z učení vrátil, by navštívil po dlouhé době otčinu svou a bratry a dům svůj otcovský spatřil. Po biskupově smrti roku 981 a Otrikově odchodu z Magdeburku ke dvoru Oty II. se Vojtěch vrátil domů. Jeho otec Slavník zemřel téhož roku a jeho nejstarší bratr Soběslav se stal hlavou rodu. Bruno uvádí v náznacích, že se Vojtěch ještě setkal se svým otce, ale ostatní legendy to nepotvrzují. Pod prvním biskupem pak, jenž sídlil v posvátné Praze, bedra štítem víry si opásal, mimoto přijal zbraně svaté ctnosti a bezpečnou přílbici spásy ohnivě stěly by mohl drtiti nepřítelovy. Do Čech se Vojtěch vrátil už jako podjáhen v roce 981 a přivezl s sebou nemalé množství knih,¹⁴¹ jak píše kronikář Kosmas. Je možné se domnívat, že mezi nimi byla i nějaká kniha kanonického práva. Vratislav Bušek píše: O druhém českém biskupovi sv. Vojtěchovi víme, že si přivezl z Magdeburgu, nemalou zásobu knih a můžeme předpokládat, že mezi nimi byla též sbírka práva kanonického, patrně Codex canonum, Dionysio-Hadriana.¹⁴² Avšak za krátký čas již zachvátil biskupa tělo velice těžký neduh a přišla mu poslední chvíle, ve které dobro i zlo je váženo na stejných vahách. Za svých posledních vzlyků on ze srdce přeplněného takovou smutnou řeč, ač stěží, promlouval k svědkům: "Běda mi! Jaký jsem byl, jak odlišný vždycky jsem býval od toho, čím jsem býti kdy dychtíval, kdybych byl mohl! Pozemské tělo, ó rci, ty příští potravou červů, kde je tvá klamná sláva, kde statky pomíjející? Zajde ti všechna ta čest a po smrti nebude blažiti spíš bude sílící stravou a pochoutkou navždycky červům. Zasloužil jsem si toho, tak vyznávám, nezapru pravdy: klamný mě ošálil svět a v záhubu věčnou mě strhl. Sliboval on mně bloudu, že dlouho mám v radostech žítí, avšak ukrutná smrt mě hubí náhle svým mečem. Hřivnu svěřenou sobě, ach, bez všeho užitku vrátím, národ tonoucí v hříších a zlu a propadlý zkáze: to jsem já nenapravit, jsa pastýřem pouze dle jména. Národu opilství zákonem jest, je zákonem rozkoš, činí, co se mu líbí, a co se mu nelíbí, mívá. Jediné to mě trápí a na věky trápiti bude. Neboť jak žertva smrti jdu přímou do pekla cestou, smrt kde hledati budu, a přece ji nenajdu nikdy: tam bude žár mé hranice plát a potrvá věčně." S tímto posledním slovem se odebral z tohoto světa; hlasitě nad ním za-

¹⁴¹ Kosmas: *Kronika česká*, Praha 1950, s. 47

¹⁴² Bušek, Vratislav: *Učebnice církevního práva I*, Praha 1946, s. 107

lkali ti, kdož okolo stáli. Však ten veliký strach, jímž chvěli se, nebyl jen planý. Autor Dětmara nejmenuje. Co bylo příčinou takového strachu? Z jiných pramenů se o Dětmarovi dozvídáme, že šířil a upevňoval křesťanství, nechal stavět nové kostely a založil první klášter. Mluvílo se o něm jako o muži moudrém a pobožném.¹⁴³ Nenacházíme tedy žádnou uspokojivou odpověď. Největší účast při tom měl mladý nábožný Vojtěch. O půlnoci vstával, a aniž věděl kdo o tom, obcházel okolní chrámy a udílel almužny bídným; dříve než zesnulý biskup byl uložen do klínu země, vroucně se za něho modlil, by bylo mu přáno žít v nebi. Jakož pak často se děje, hned počali říkati mnozí: "Ejhle, toť učitel hodný a laskavý národa pastýř!" Nejedni veřejně též mu slibovali posvátný stolec. Již během Dětmarova života byl Vojtěch vysvěcen na podjáhna. Po Dětmarově smrti se dva vedoucí české rody spojili na zajištění pokojného soužití všech slovanských kmenů v zemi. Boleslav II. potvrdil svou ochotu přenechat biskupské místo příslušníkovi slavníkovského rodu. To byl ze strany Přemyslovců významný ústupek, neboť je nutné si uvědomit, že pražský biskup měl v zemi silnou a vlivnou pozici.

5.4. *Tempore illo* (O svatém Vojtěchovi, biskupu pražském)¹⁴⁴

Také bývá označována po druhém editorovi jako legenda Perlbachova. Dochovala se v jediném rukopise Krakovské kapitulní knihovny z přelomu 13. a 14. století. O polském původu legendy není sporu, diskuse vyvolávalo pouze její datování. Její datace je velmi obtížná, široké časové určení se pokoušeli zúžit polští badatelé po celé 20. století. Většina, kromě Likowského, který řadí legendu do první čtvrtiny 13. století, se přiklání k první polovině 12. století.

Autor legendy je neznámý. Pročteme-li si pozorně text, zjistíme, že ho inspirovaly legendy Canapariovy a Brunovy. Ale hlavní pozornost věnoval ideologickému zaměření legendy, které zavádí do nové fáze vojtěšského kultu na polském území, tzn. na přelom 13. a 14. století.

1.

Za onoho času, kdy záře nebeské milosti rozněcovala český lid k uctívání věčné víry a sílící křesťanské náboženství zakládalo na mnoha místech kláštery k službě živou-

¹⁴³ Kosmas: *Kronika česká*, Praha 1950

¹⁴⁴ Překlad Zachová, Jana

címu Bohu,... Znakem otonské renesance bylo intenzivní zakládání klášterů jako center vzdělanosti. ...žil v Čechách urozený muž jménem Slavník, z rodu předchozích králů, ale ještě ušlechtilejší zásadami svaté víry a vznešenou zbožností mravů. V úvodních slovech lze spatřit první proměny ve vojtěšské hagiografii. Autor přesně určuje území, kde žil rod Slavníkovců. To je velká proměna od předešlé hagiografie, která Slavníkovce začlenila mezi germánské kmeny. Jeho manželka neméně urozená rodem a nikoli menší v jakési vznešenosti mravů, vynikala nad všechny krajany cudností. Ti dva tedy, milí Bohu a z boží vůle spojení zákonným sňatkem, zplodili syna a toho chlapce znovu zrozeného svátostí víry nazvali podle zvláštního způsobu své řeči dosti vznešeným jménem Vojtěch. Toto jméno se totiž při užití jejich řeči vykládá jako Voje útěcha. Třebaže tenkrát vzešlo to jméno ze svobodného rozhodnutí rodičů, přece průběh dalšího života ukázal, že bylo přichystáno od Boha. I zde je patrná změna vojtěšského kultu. Rodiče si převelice přáli, aby se stal dědicem statků a napodobitelem vznešené zbožnosti, avšak tu ho přepadla – snad to bylo právě v době odstavení – velmi těžká nemoc. Když viděli, že je zle sužován, že hrozí nebezpečí smrti a že nařikáním a pláčem sotva utiší nemalou bolest, složili slib Pánu, protože si zoufali nad životem dítěte, a podle prospěšného rozhodnutí prohlásili: „Ať tenhle chlapec zůstane živ ne pro nás, Pane, ne pro nás, aby se zapletl do světských záležitostí, ale aby odevzdán do tvé služby byl v církvi svaté zasvěcen poslušnosti k tobě.“ A proto Bůh, pozoruje z výše čistotu jejich svědomí, zázračně hned navrátil nemocnému chlapci zdraví. Neboť jen co byl položen, již téměř mrtvý, na oltář svaté boží rodičky, zalila ho boží laskavost jako lék a bez úhony vrátila rodičům.

2.

A tak prožil u rodičů dětská léta, naučil se číst, a protože mu připadalo nedbalé a ostudné, že při čtení ničemu nerozumí, odebral se do Magdeburku a svěřil své vzdělání Oktrikovi nechtěje podlehnout obecné nevědomosti. Předešlé vojtěšské legendy mluví o tom, že Vojtěcha poslali rodiče studovat do Magdeburku. Autor legendy posílá Vojtěcha za vzděláním z vlastní vůle, aby porozuměl všemu, co čte. Opíraje se o vzorné nadání, povahu a rozum, což bylo hlavní, a k tomu podporován přímluvou u Boha, prospíval chlapec pod jeho vedením tak, že jednou slyšený obsah celé stránky bez váhání opakoval z paměti k velkému úžasu učitele a spolužáků. Arcibiskup toho města jménem Adalbert, který poznal chlapcovu ušlechtilost a slyšel o jeho neuvěřitelné schopnosti ve studiu věd, mu prokazoval ve všem jeho náklonnost jako otec. Adalbert nejprve slyšel o Vojtěchově nadání a až potom se s ním setkal, což se neshoduje s Canapariovým vyprá-

věním a ani s Brunovým. U Canaparia Adalbert Vojtěcha po příchodu do Magdeburku biřmoval a poté uvedl do školy. Bruno se zmiňuje o Adalbertovi po příchodu do Libic z misijní cesty. *Pomazal chlapce druhým pomazáním víry a odmítnuv jeho jméno jako barbarské, nazval ho vlastním jménem Adalbert.* Vojtěch dostal druhé jméno při biřmování a ne nové jméno. *Prodlel tu na studiích devět let; v průběhu těch let se stalo, že jednoho dne, když se vracel ze školy, potkal dívku. Jeho spolužák, který šel s ním, ji porazil na zem a Vojtěcha žertem postrčil na ni. On, zvedaje se co nejrychleji, věřil ve své přílišné prostotě, že se již opravdu oženil, a prolévaje hořké slzy ukazoval na druha a vzlykal: „To on mě přiměl se oženit.“* Příběh je převyprávěn a zestručněn podle Canapariovy legendy.

Když byl učitel odveden na královský dvůr, Vojtěch se svým novým jménem se vrátil do vlasti. Přičiňoval se velmi usilovně řádným životem, aby hřivnu rozumu svěřenou mu Pánem nepromarnil v zahálce, chtivě se chápaje světských radovánek, ale také aby přízeň a obliba nezmenšovaly plody poctivého života, starostlivě dbal, aby to, co dělal roznicen láskou k Bohu, zůstalo skryto těm, pro něž to dělal. Autor připouští, stejně jako Bruno, Vojtěchův veselý život po návratu ze studií na rodné Libici.

3.

Mezitím město pražské ztratilo svého pastýře. Věřící, kteří byli přítomni jeho smrtelného zápasu, dosvědčují, že jeho duše byla očekávaná černými duchy...

6. VOJTĚCHOVO DĚTSTVÍ A MLÁDÍ

Vojtěšská hagiografie není tak skoupá na informace z Vojtěchova dětství a mládí jako václavská. Je to podmíněno časovou osou sepsání vojtěšských legend. Již první je datována do období Vojtěchovy mučednické smrti. Legendy, stejně jako každá jiná literární díla, nabývají dobového zabarvení. Proměňují se tedy nejen s autorem, ale také s dobou jejich vzniku i motivy. Nadnesené líčení směřuje k idealizaci světce, vyzvedá ho jako výjimečného hrdinu, který byl vyvolen od svého narození Bohem. Narodil se výjimečným a urozeným rodičům a po celý život se zdokonaloval, stále více toužil po Bohu. Stoupající tendenci na cestě k Bohu zakončil jediným možným skutkem, a to mučednickou smrtí, jež mu otevřela dveře do věčného království na nebesích. To, co je ve vojtěšských legendách zdůrazňováno, je stálá touha po Bohu, pro kterou je člověk scho-

pen snášet všechny útrapy světa. Důraz je položen na cestu člověka-světce, jenž touží po věčném království a pozornosti Boha.

Vojtěch se narodil kolem roku 955, pocházel z rodu Slavníkovců. Důležitou část života prožil na Libici. Jeho otec Slavník byl jedním z nejvýznamnějších českých velmožů. Jeho zbožná matka bývá rodově spojována s Přemyslovci, jako sestra svatého Václava a Boleslava I. Kosmas uvádí jména jejich šesti dětí - Soběslav, Vojtěch, Spytimír, Pobraslav, Pořej a Čáslav. Vojtěch měl také nevlastního bratra Radima Gaudencia, jenž ho později doprovázel na všech cestách. Vojtěchovo původní předurčení k stavu světskému se mění v okamžiku těžkého onemocnění, které přimělo rodiče k zaslíbení syna na oltáři Panny Marie Bohu. Prvním základům vědění se naučil od kněží na Libici. Během těchto let se mu dostalo prvního biřmování od mnicha a misijního biskupa Adalberta, jenž se vracel z misijní cesty na Kyjevskou Rus. V roce 972 byl Vojtěch poslán do magdeburské školy. Z rukou tehdy již magdeburského arcibiskupa Adalberta přijal z nevědomosti druhé biřmování a jméno Adalbert.

V magdeburské škole si asi šestnáctiletý Vojtěch pod vedením proslulého Oktrika osvojil tehdy nejvyšší možné vzdělání v sedmery svobodných umění. Jak legendy uvádějí, byl velmi bystrým a chytrým žákem. Znal tři jazyky, kromě slovanštiny ovládal i latinu a němčinu. Po arcibiskupově smrti a Oktrikově odchodu k císařskému dvoru se Vojtěch vrátil v roce 981 do Čech, kde mu v té době umírá otec. Na uvolněné otcovo místo nastupuje jeho starší bratr Soběslav. Vojtěch vstupuje do sboru duchovních kolem prvního pražského biskupa Dětmara. Přítomnost u umírajícího Dětmara, který litoval svého malého pastoračního úsilí a toho, že se mu nepodařilo odvrátit lid od pohanských zvyklostí, měla na Vojtěcha obrovský vliv. Nastává zlomový okamžik Vojtěchova života. Píše se rok 982.

7. DĚTSTVÍ A MLÁDÍ VE STŘEDOVĚKU

Středověká společnost, již jsme zvolili za výchozí bod, neměla žádný vztah k dětství; neznamena to, že by děti byly zanedbávány, že by byly opuštěny nebo že by se jimi opovrhovalo. Porozumění pro dětství nelze zaměňovat za náklonnost k dítěti; odpovídá spíše vědomému respektování dětské specifčnosti, oné specifčnosti, jež kategoriálně odlišuje dítě od dospělého, dokonce od mladého dospělého. Takový vědomý poměr

*k dětství neexistoval. Proto také dítě patřilo, jakmile mohlo žít bez stálé péče matky, kojné nebo chůvy, ve společnosti dospělých a už se od ní nadále neodlišovalo.*¹⁴⁵

Tento citát z Ariése objasňuje, proč je postoj středověké společnosti všeobecně chápán jako kolísání mezi ignorací, lhostejností a odmítáním. To tedy znamená, že rodinný život a dětský život se odehrávaly ve středověké společnosti na pomezí mimo veřejnost a že dítě nezaujímal v dospělém světě sebemenší místo. V tomto okamžiku vyvstává otázka: Vyskytovaly se děti ve středověké společnosti? Posuzujeme-li otázku z pozice středověké hagiografie českých světců, musíme po pravdě odpovědět, že jejich místo bylo spíše na periférii než v centru pozornosti. Každá legenda tomuto úseku života věnuje malou část, která nepodá ani základní informace.

Jiné je tomu v kronikách, které daleko věrněji zaznamenávají události středověké společnosti. Děti se připomínají vsutku zřetelně. Zvláště některé bouřlivé události, jež zůstali v paměti současníků, byly později zaznamenány v kronikách po celé Evropě. Příkladem mohou být dětské křížové výpravy, uskutečňované od roku 1212 do roku 1498. To, že události přežívaly po celá staletí, ukazuje, že ztráta dětí nebyla lhostejná jen jejich rodičům, ale celé společnosti.

Pro nahlížení na dětskou otázku je nutno poukázat na mezník, který i v poměru k dítěti znamenal křesťanství. Pojem a vymezení dětství podle věku pochází převážně z antické tradice: *Infantia* a *pueritia* jsou od sebe odděleny hranicí sedmého roku života. Dětství a jinošství je tedy každý sedmiletým úsekem života. Evropský středověk používal podobných znaků v dělení, platících i v moderní archeologii, jež nechává končit periodu *Infant* výměnou zubů a ukončením vývoje řeči. Druhým věkem je *pueritia*¹⁴⁶, neboť dosud chybí schopnost plození; zahrnuje období do 14. roku. Období raného dětství je dále rozdělováno do dvou fází: na dobu nemluvnosti trvající od narození po sedmý měsíc života, nebo na kojenecký věk až do dvou let, a na dobu až do sedmého roku života.¹⁴⁷

Méně jednoznačně se dá vymezit přechod k době mládí, tj. *adolescencia*. Teorie vymezuje toto období mezi 10. a 15. rokem života, ale podle středověku lze spíše toto období pojímat jako přechod do věku dospělosti, do věku práce. Vše je odvislé od vnějších životních podmínek, na příslušnosti k určité vrstvě a v neposlední řadě na pohlaví.

¹⁴⁵ Ariés, Philips: *Geschichte der Kindheit*, Mnichov 1975

¹⁴⁶ Odvozeno od *purus*, čistý

¹⁴⁷ Klaus, Arnold: *K sociálním dějinám dětství ve středověku*, *Historická demografie* 15, 1991, s. 123-140

V realitě právního a každodenního života docházelo k přechodu dítěte do světa dospělých relativně časně, tzn. průměrným věkem přechodu do dospělosti byl dvanáctý rok.

Kolem sedmého roku opouští dítě rodinný kruh, výchova přechází od matky na školu nebo soukromého učitele. To platí z počátku jen obecně na šlechtické chlapce, na venkově dítě v tomto věku posuzovali jako plně vyvinuté, schopné si vydělávat na živobytí. Ve středověku děti ze šlechtických kruhů byly velmi brzy posílány do klášterů nebo vstupovali do dětských manželství. Není tedy snadné vymezit přesný věk, kdy končí dětství a začíná dospělost ve středověku. Postupem staletí se hranice posunovala a stávala se průkaznější.

Děti v hagiografii přirozeně daleko předbíhají svůj číselný věk, proto nelze přesně určit, i když se nám někdy legendy stávají jediným historickým svědectvím, dětský a mladický věk budoucího světce. Člověka-autora v minulosti méně uvádělo do pokušení změnit rovnováhu života, jeho úkolem bylo spíš povznést člověka k Bohu.

8. ZÁVĚR

Podrobným motivickým rozborem jednotlivých václavských a vojtěšských textů středověku zaměřených na dětství a mládí svatého Václava a svatého Vojtěcha jsme si ukázali, že mladší legendy přebírají tutéž námětovou osnovu díla staršího a dále s ní pracují. Často ji rozvíjejí o další příběhy, doplňují nové detaily či některé pasáže vypouštějí. Je tedy logické, že nejstarší legendy bývají dějově prostší a jednodušší.

Legendy, se více či méně mění s postavou autora i se změnou doby, ve které vznikaly. Všimli jsme si, že legendy, které byly napsány téměř po Václavově nebo Vojtěchově smrti, se od sebe v různých místech odlišují. Můžeme to připsat době, ve které samotní světci žili. Jedno ale mají společné, jistou lidskost v chápání světceva života. Většina nově vzniklých legend přinášela do václavské a vojtěšské hagiografie nové motivy, popřípadě ty staré modifikovala. Negativním rysem se ale stávala jejich schematicnost.

Legendy o českých světcích měly oslavit český národ, poukázat na kontinuitu křesťanství v Čechách a v neposlední řadě také zvýšit národní sebevědomí. Je zdůrazňován nejen původ světce, ale oslavují se také místa, která se přítomností Václava nebo

Vojtěcha stala posvátnými. Je tu jedno místo, na něž legendy zapomínají nebo stroze informují, a to je dětství a mládí světců.

Tato práce se podrobnými rozbory konkrétních textů soustředila na postihnutí míst, vypovídajících alespoň v náznacích o dětství a mládí těchto světců. Za účelem rozboru dobových změn byly legendy rozděleny dle časových údobí, ve kterých vznikaly. Václavské byly rozčleněny i podle užitého jazyka: staroslověnského nebo latinského. Doufáme, že bakalářská práce přinesla poznání, které lze dále rozvíjet a použít k řešení otázek soustřeďujících se na toto téma ve středověké hagiografii.

9. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ARIÉS, Philips: *Geschichte der Kindheit*, Mnichov 1975
- BRUNO Z QUERFURTU: Život svatého Vojtěch. *Legenda Nascitur purpurem flos*, překlad KYRALOVÁ, Marie, Praha 1996
- BUŠEK, Vratislav: *Učebnice církevního práva I*, Praha 1946, s. 107
- DAVÍDEK, Václav: *Co bylo před Prahou*, Praha 1971
- DVORNÍK, František: *Zrod střední a východní Evropy*, Praha 1999
- FIALA, Zdeněk: *Dva kritické příspěvky k dějinám českým*, Sborník historický 9, 1962
- GRAUS, František: *Naše mrtvá i živá minulost*, Praha 1968
- HRABÁK, Josef: *Jedenáct století*, Praha 1982
- CHALOUPECKÝ, Václav: *Na úsvitu křesťanství*, Praha 1942, s. 67
- KALANDRA, Závíš: *České pohanství*, Praha 1947
- KLAUS, Arnold: *K sociálním dějinám dětství ve středověku*, Historická demografie 15, 1991, s. 123-140
- KOSMAS: *Kronika česká*, Praha 1950
- KOSMAS: *List papeže Jana XIII. knížeti Boleslavovi I., kterým roku 967/968 udělil souhlas k založení pražského biskupství*, kn. I, kap. 22
- KRÁLÍK, Oldřich: *Filiace vojtěšských legend*, Praha 1971
- KRÁLÍK, Oldřich: *Kosmova kronika a předchozí tradice*, Praha 1976
- KRÁLÍK, Oldřich: *Labyrint dávných dějin českých*, Praha 1970
- Kristiánova legenda. Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*, přeložil LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav, Praha 1978
- LUTOVSKÝ, Michal: *Po stopách prvních Přemyslovců. I. Zrození státu (872-972). Od Bořivoje I. po Boleslava I.*, Praha 2006
- NOVOTNÝ, Václav: *Český kníže Václav svatý. Život, památka, úcta*. Praha 1929
- NOVÝ, Rostislav a kol.: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Praha 1987
- NOVÝ, Rostislav: *Svatý Vojtěch první Evropan*, Dějiny a současnost 4/1991
- PEKAŘ, Josef: *WLL*, Praha 1906
- PEKAŘ, Josef: *Postavy a problémy českých dějin*, Praha 1990 s. 13-58
- POLANSKÝ L., SLÁMA J. a TŘEŠTÍK D.: *Přemyslovský stát kolem roku 1000*, Praha 2000,
- Fuit in provincia Bohemorum*, přeložil RYBA, Bohumil, Praha 1969

- PUBIČKA, František: *Chronologische Geschichte Böhmens*, Praha 1788
- STABER, Josef: *Staroslověnské legendy českého původu*, Praha 1976
- STEJSKAL, František: *Sv. Lidmila, její doba a úcta*, Praha 1918
- ŠIMÍK, Petr: *Moravia magna*, Brno 2005
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Kníže svatý Václav. Legendy a skutečnost*, Dějiny a současnost 3/1990 s. 6-13
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky Přemyslovců*, Praha 2006
- TUREK, Rudolf: *Slavníkovci a jejich panství*, Hradec Králové 1982
- URBÁNEK, Rudolf: *Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských a václavských a její autor I.*, Praha 1947
- VACEK, František: *Legenda Kristiánova*, Hlídka XXI, Brno 1904 s. 92-98
- VACEK, František: *Legenda Kristiánova*, Hlídka XXII, Brno 1905
- VACEK, František: *Sborník Historického kroužku, ročník XXX, sešit 1. -4.*, Praha 1929
- VAŠICA, Josef: *Eseje a studie ze starší české literatury*, Opava 2001
- VERGILIUS: *Eclogae III*, 111
- VLČEK, Emanuel: *Jak zemřeli*, Praha 1993
- VLČEK, Emanuel: *Nejstarší Přemyslovcí. Fyzické osobnosti českých panovníků. Atlas kosterních pozůstatků prvních sedmi historicky známých generací Přemyslovců s podrobným komentářem a historickými poznámkami*, Praha 1997
- VLK, Jan a Obrazová, Pavla: *Svatý kníže Václav*, Praha 1994

10. PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Vyobrazení sv. Václava na koni

ao-institut.sk

Příloha č. 2: Velislavova bible - sv. Václav

www.komiks.cz

Příloha č. 3: Kníže Václav připíjí archandělu Michaelovi. Mladičkový Boleslav sedí na klíně jednoho ze spiklenců. Iluminace z wolfenbüttelského rukopisu Gumpoldovy legendy (před rokem 1006).

www.moraviamagna.cz/legendy/1_kr_7vv.htm

Příloha č. 4: Budeč

www.mystika.cz/zapisky/cechy-stred.htm

Příloha č. 5: Svatý Vojtěch

www.abcsvatych.com/rozdeleni/cestisvati.htm

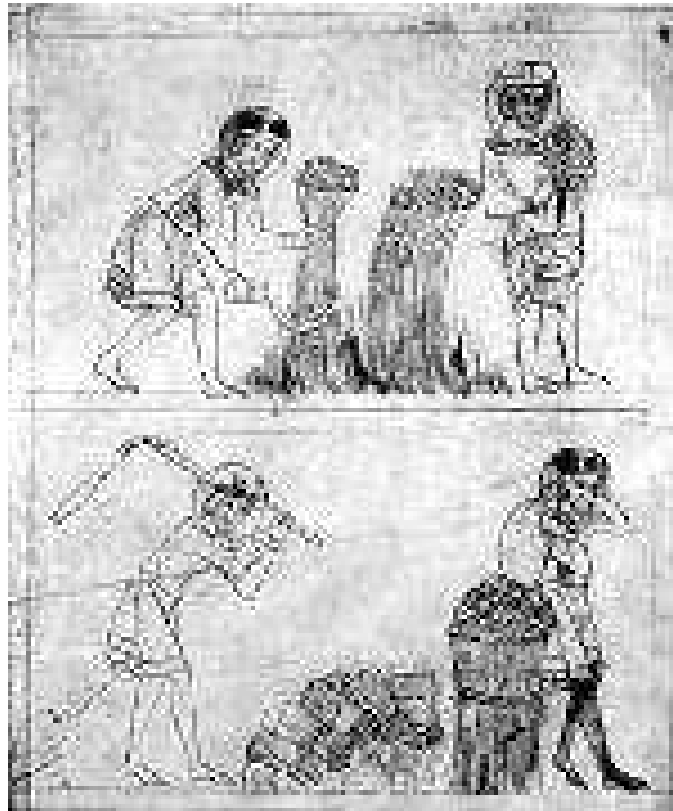
Příloha č. 6: Libice nad Cidlinou

www.gymjil.cz/?cat=3&paged=2

Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Příloha č. 4

Příloha č. 5

Příloha č. 6

